

Biljoen

Landgoed op de Veluwezoom

Ruimtelijke ontwikkeling vanaf de zestiende eeuw

Janneke Hoenselaars

Biljoen

Landgoed op de Veluwezoom

Ruimtelijke ontwikkeling vanaf de zestiende eeuw

Auteur

Janneke Hoenselaars

Begeleiders

Jelle Vervloet (Wageningen UR)

Ciska van der Genugten (Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen)

Datum

Nijmegen, september 2011

Woord vooraf

'Nog even mijn thesis schrijven en dan ben ik klaar'. Dit was september 2009. 21 maanden verder en een dochter rijker ligt hier het resultaat. Zeer interessant, leerzaam, maar soms ook doorbijten. Het resultaat mag er wezen vind ik zelf. Al is het een puntje van de ijsberg. Een ijsberg met de naam landgoed Biljoen waar we waarschijnlijk meer niet dan wel over weten.

Ik ben er achter gekomen dat het schrijven van een thesis een vreemd verschijnsel is. Hoe langer ik er mee bezig was, hoe meer ik wist, hoe onzekerder ik werd. Van te voren had ik naar mijn idee een heldere lijn uitgezet. Als ik die lijn nu maar zorgvuldig volg dan kom ik er wel. Niets is minder waar. Het pad dat ik bewandeld heb zat vol met complexe kruisingen, doodlopende wegen en diepe kuilen.

Maar er is ook een nieuwe wereld voor mij opengegaan. Een wereld van huisarchieven, notariële archieven en oud kaartmateriaal. Vele dagen heb ik doorgebracht in het Gelders Archief. Mijn eerste dag bij het archief was er een die ik niet snel vergeten zal. Normaal als je iets aanvraagt verschijnt er na een minuut of tien 'jouw' nummer op een display en kan je je stukken ophalen bij de balie. In mijn geval liep het anders. Een archivaris kwam naar mij toe en vroeg mij of het echt noodzakelijk was dat ik dit document wilde inzien. Hij vertelde mij dat ik het oudste document had aangevraagd. De noodzaak was niet groot, maar alleen uit nieuwsgierigheid wilde ik de schenkingsacte uit het jaar 1076 graag zien. Wat een fantastisch indrukwekkend exemplaar door zijn formaat en zegel zo groot en dik als een koffieschoteltje. Ik heb van dit moment een mooie foto mogen maken, wel zonder flits natuurlijk. Het eerste exemplaar dat ik in het archief inzag, siert daarom de voorkant van deze thesis.

Met de afronding van deze thesis is er voor mij ook een eind gekomen aan een tijd van studeren. Wat heb ik genoten van deze drie jaar kennis vergaren. Het tijdelijk stoppen met werken heeft mij erg goed gedaan en ik hoop straks weer ergens enthousiast aan het werk te gaan.

Het moment is aangebroken om een aantal mensen te bedanken. Als eerste wil ik Jelle Vervloet bedanken. Eigenlijk is hij de aanstichter van mijn studie carrière aan de WUR. Bij mijn eerste kennismaking met hem vertelde ik dat ik graag een aantal vakken op het gebied van de historische geografie wilde volgen en dat ik na een paar maanden weer op zoek zou gaan naar werk. We zijn inmiddels drie jaar verder. Steeds wist hij mij weer te motiveren met leuke vakken, inspirerende boeken en vooral leuke en interessante overlegmomenten. Het kon allemaal al was het midden in de zomervakantie. Ook nu hij met pensioen is, blijft hij even gemotiveerd en enthousiast als daarvoor. Nogmaals dank voor alles.

Ik wil ook Ciska van het Geldersch landschap bedanken voor haar hulp bij het schrijven van deze thesis. Ze nam uitgebreid de tijd voor het doorlezen van mijn concepten en had altijd goed commentaar. Ik hoop dat het Geldersch landschap met deze scriptie weer een stukje meer te weten is gekomen over een van haar waardevolle bezittingen.

Ook wil ik de medewerkers van het Gelders Archief bedanken voor hun hulp. Ik kreeg zelfs de mogelijkheid een nog niet gearchiveerd huisarchief van landgoed Biljoen in te zien.

Tot slot wil ik mijn partner Jan-Willem bedanken die mij alle tijd en ruimte heeft gegeven om aan mijn thesis te werken.

Allemaal bedankt.

Janneke Hoenselaars, september 2011

Samenvatting

Landgoederen hebben iets bijzonders. Een statig Huis, een gracht, een imposant park met geschoren hagen, prachtige beelden en klaterende watervalletjes. Iedereen kent wel een voorbeeld langs de Utrechtse Heuvelrug, de Vecht of de Veluwezoom. Landgoed Biljoen ligt aan de Veluwezoom. Velen die de oude weg van Arnhem naar Zutphen wel eens hebben gereden, hebben een blik kunnen werpen op dit imposante huis.

Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen is sinds 2009 eigenaar van landgoed Biljoen. Veel is er al over het landgoed gepubliceerd. Waarom is dan toch voor dit onderwerp gekozen? De gepubliceerde literatuur richt zich op het huis en directe omgeving. Maar het landgoed bestaat uit meer dan dit. In het verleden hebben boscomplexen, lanen met opgaande bomen, heidevelden, bouwlanden en weilanden behoort. In 1853 kent het landgoed een oppervlakte van 756 ha. dat zich uitstrekt van de IJssel tot hoog op de stuwwal. Mogelijk heeft het landgoed een nog grotere omvang gekend, maar hier zijn tot op heden geen primaire bronnen over gevonden.

Deze thesis gaat over landgoed Biljoen als geheel. Het landgoed als economisch geheel, waarbij de inkomsten veelal de kosten moesten dekken. Er is een tweetal doelen voorop gesteld. Het eerste doel heeft specifiek betrekking op landgoed Biljoen en betreft het inzichtelijk maken van de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed als geheel, waarbij het huis, de tuin en het park buiten beschouwing gelaten zijn. Het tweede doel betreft het onderzoeken in hoeverre de ontwikkelingsgeschiedenis van Biljoen overeenkomt vertoont met de ontwikkeling van andere landgoederen in Gelderland.

Inzichtelijk maken van de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen

Aan de hand van onderzoek in het Gelders Archief is inzicht verkregen in de grootte en de landschappelijke ontwikkeling van het landgoed vanaf de 16^e eeuw. Het landgoed heeft zich in het verleden vergroot en verkleind door aankoop en verkoop van gronden en bebouwing. Boscomplexen, heidevelden, weilanden en bouwlanden maken deel uit van het landgoed. Maar ook boerderijen als Herikhuizen, gedeelten van landgoederen Beekhuizen en Heuven, watermolens en schaapskooien. Ook (het verdwenen) Huis Nederhagen en Overhagen hebben ooit ook tot het landgoed behoord.

Gezegd kan worden dat landgoed Biljoen in de 18^e en 19^e eeuw door aankoop steeds vergroot is. Er is wel sprake van fluctuaties in de omvang, maar deze zijn voornamelijk te danken aan generatiewisselingen. Landgoederen maken op het ritme van generaties een cyclus door van groeien, krimpen en opnieuw groeien.¹ Op de momenten dat er een generatiewisseling plaatsvindt, krimpt het landgoed. Vervolgens wordt door aankoop van gronden van broers en zussen het landgoed weer vergroot. In de 20^e eeuw is er sprake van een omslag en krimpt de omvang van het landgoed Biljoen voorgoed. De voornaamste oorzaken zijn de steeds verder dalende inkomsten en stijgende lasten. De krimp door vererving is in de 19^e eeuw van tijdelijke aard, maar in de 20^e eeuw lukt het niet meer om grond van broers en zussen terug te kopen. Bovendien is het aantrekkelijk grond te verkopen door de hoge grondprijs. Kent het landgoed in 1926 nog een omvang van 723 ha., ruim tien jaar later is het oppervlak ruim gehalveerd tot 329 ha.

Hoe heeft het landschap van landgoed Biljoen zich door de tijd heen ontwikkeld. Het eerste document dat inzicht geeft in de landschappelijke gesteldheid is een schenkingsacte uit 1076.² 'Er is sprake van velden, gebouwen, weiden, bebouwde en onbebouwde gronden, wegen en wildernissen, bossen, jacht, wateren en waterlopen, molens, de maalplaatsen en visserij'. Lange tijd bestaat het landgoed uit opgaande bomen, dennenbos, akkermaalsbos, bouwland, weiland en heide. Ook in de tijd dat dennenbos en opgaand hout niet meer rendabel zijn blijven deze een belangrijk deel de sfeer op het landgoed bepalen. Het landschap van het landgoed is door de tijd heen redelijk constant gebleven. Wel is het soort opgaande geboomte door de tijd heen veranderd. Veel naaldhout heeft plaatsgemaakt voor loofhout.

¹ Cruyningen, 2005 (38)

² GA 0552, 43

Ontwikkelingsgeschiedenis Biljoen in relatie tot die van de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde

Er is een vergelijking gemaakt met de ontwikkelingsgeschiedenis van de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. Over deze landgoederen zijn recent publicaties verschenen. Helaas is er geen sprake van een geografische spreiding over de provincie, maar ligt het accent op de Graafschap. Bij de vergelijking zijn de fluctuaties in de omvang bekeken en de landschappelijke veranderingen. Wat zijn de overeenkomsten, wat zijn de verschillen en waar worden deze door veroorzaakt. De belangrijkste oorzaken van de groei en de krimp in de omvang van landgoederen zijn de vererving, aankoop, de markeverdelingen in de 19^e eeuw en de verkoop van delen van het landgoed door stijgende lasten en dalende inkomsten in de 20^e eeuw.

Een grote invloed op de omvang is de verdeling van de gezamenlijke markegronden in de 19^e eeuw. Bij de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde start deze verdeling eind jaren '20 van de 19^e eeuw. Alle drie de landgoederen breiden fors uit. Bij landgoed Biljoen is geen sprake van verdeling van gezamenlijke gronden.

In de 20^e eeuw spelen stijgende lasten en dalende inkomsten bij landgoederen een belangrijke rol. Het wordt steeds moeilijker om het landgoed rendabel te houden en verkoop is noodzakelijk. Bij Verwolde en Ruurlo is vanaf 1915 sprake van een definitieve krimp. De grootste oorzaak is hier vererving. Het lukt de eigenaar niet meer het deel van de erfenamen terug te kopen. Dit is niet het geval bij landgoed Hackfort. Dit landgoed heeft vanaf ca. 1832 tot aan heden eenzelfde omvang gekend. De eigenaren van dit landgoed hebben niet alleen de opbrengsten van het landgoed als inkomstenbron, maar handelen ook in effecten. Dit is de voornaamste reden dat het landgoed geen definitieve krimp kent³. Bij landgoed Biljoen breken ook slechtere tijden aan. Blijkbaar is de oprichting van een steenbakkerij (1901) bij het landgoed niet voldoende om nieuwe inkomsten te genereren. Van landgoed Biljoen wordt in 1930 meer dan de helft van het landgoed verkocht aan Natuurmonumenten. Ook wordt een (klein) deel verkocht aan de gemeente voor de uitbreiding van het dorp Velp. In 2009 wordt landgoed Biljoen met het Huis verkocht aan Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. Regelingen als de Natuurschoonwet (1926) die landgoedeigenaren tegemoet wil komen, mogen niet baten. Ook grote delen van de landgoederen Ruurlo en Verwolde worden verkocht aan ondermeer Natuurmonumenten en het Geldersch Landschap.

Zoals eerder vermeld hebben landschappelijke veranderingen zich voorgedaan bij de markeverdelingen. De eigenaren van de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde krijgen uitgestrekte heidevelden in bezit. Grootschalige heideontginningen vinden plaats en hei wordt opgezet in opgaand bos, wat merendeels bestaat uit dennenbos. Door het uitblijven van de markeverdelingen bij landgoed Biljoen heeft het landgoed nooit uitgestrekte heidevelden gekend en ook de grootschalige heideontginningen blijven hierdoor uit.

Onderzocht is in hoeverre de landgoedeigenaren meegegaan zijn in de transformatie in de landbouw. Door uiteenlopende oorzaken vindt er in de 20^e eeuw een geleidelijke transformatie plaats in de landbouw van het gemengde bedrijf naar het etagebedrijf. Grasland en bouwland zijn van groot belang. Alle 'obstakels' als bossen, houtwallen etc. dienen verwijderd te worden om zo efficiënt mogelijk landbouw te bedrijven en zoveel mogelijk inkomsten te behalen. Maar de landgoedeigenaren van Ruurlo, Hackfort en Verwolde gaan landschappelijk niet mee in deze transformatie. Ze zetten bij de grootschalige heideontginningen veel grond om in boscomplexen en in mindere mate in grasland en bouwland. Wel stichten ze ondermeer zuivelfabrieken, afzetcoöperaties en bouwen ze nieuwe boerderijen of verbouwen ze bestaande ten dienste van het etagebedrijf. In die zin gaan zij dus wel mee in de transformatie. Landgoed Biljoen kent geen grootschalige heideontginningen, maar in het grondgebruik is te zien dat ook zij landschappelijk niet mee gaan in deze transformatie, de overgang van akkers naar weiden. Boscomplexen blijven gehandhaafd. Of de heer van Biljoen op een andere manier een bijdrage heeft geleverd aan de transformatie van het landbouwbedrijf, zoals het stichten van een melkfabriek etc. is niet uitgezocht.

³ Keverling Buisman, 1998

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Deel I Inleiding

1	Inleiding	1
1.1	Probleemstelling	3
1.2	Doelstelling	3
1.3	Afbakening	4
1.4	Bronnen	4
1.5	Leeswijzer	4

Deel II De zuidoostelijke Veluwezoom

2	Het natuurlandschap	7
2.1	Geologie	7
2.2	Geomorfologie	9
2.3	Bodemgesteldheid	9
3	Het cultuurlandschap	13
3.1	Bewoning en ontginning	13
3.2	Watermolens en papierindustrie	14
3.3	Versterkte huizen, landgoederen en buitenplaatsen	15
3.4	Dorpsvorming	17
3.5	Open akkerbouwcomplexen	19
3.6	Markegronden en verdeling	19
3.7	De broeken	22

Deel III Landgoed Biljoen

4	Ontwikkelingsgeschiedenis vanaf de Nieuwe tijd	27
4.1	Register van goederen 1767	27
4.2	Ten tijde van invoering van Kadaster 1832	31
4.3	Grondgebruik 1853 – 1926	37
4.4	Ontwikkeling 20 ^e eeuw	39
5	Onderdelen van het landgoed	41
5.1	Broekerhof	43
5.2	Huis Overhagen	44
5.3	Huis Nederhagen	46
5.4	Huis Biljoen	50
5.5	Beekhuizen	51
5.6	Herikhuizen	53
5.7	Overige hoeven	54
5.8	Conclusie	55

Deel IV Landgoederen in Gelderland

6	De ontwikkelingsgeschiedenis van landgoederen in de 19^e en 20^e eeuw	61
6.1	Inleiding	61
6.2	Markeverdelingen	62
6.3	Grootschalige heideontginningen	64

6.4	Veranderende positie landgoedeigenaren	64
6.5	Dalende inkomsten en stijgende lasten	65
6.6	Definitieve krimp van landgoederen	66

7 Landgoederen in de Graafschap 69

7.1	Landgoed Ruurlo	70
7.2	Landgoed Hackfort	72
7.3	Landgoed Verwolde	75

Deel V Een vergelijking

8 Landgoed Biljoen in breder verband 81

8.1	Omvang van het landgoed	82
8.2	Landschappelijke veranderingen	83

Deel VI Besluit

9 Conclusies en aanbevelingen 87

9.1	Conclusies	87
9.2	Aanbevelingen	89
9.3	Slot	90

Bronnen en literatuur

Afkortingen	91
Lijst van Figuren	92
Onuitgegeven bronnen	95
Uitgegeven bronnen	104
Literatuur	106
Websites	110
Kaarten	111

Bijlagen

A	Heren en vrouwen van Biljoen	115
B	Onderdelen, jaar van eerste - laatste vermelding, periode behorend bij landgoed Biljoen, bronnen	127
C	Eigenaren onderdelen landgoed Biljoen	128
D	Register van goederen onder de Huisen Biljoen, Overhagen en Nederhagen, 1767	132
E	Overzicht nalatenschap J.F.W. van Spaen en S.J. Gravinne van Hoogendorp, 1829	133
F	Bezit A. J. van Spaen, 1832	135
G	Overzicht nalatenschap Justina van Spaen en G.J.A. van Hardenbroek aan zoon J.F.W.C. van Hardenbroek, 1853	143
H	Overdracht Beekhuizen, Herikhuizen, Nederhagen en kasteel Biljoen e.o. van J.F.W.C. van Hardenbroek aan J.H.W. Lüps, 1867 en 1872	144
I	Overzicht nalatenschap J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan zoon J.H. Lüps, 1887	145
J	taxatierapport wijlen J.H. Lüps opgemaakt in 1926	146
K	Eigendom G.E. Lüps, 1927	154
L	Verkoop delen van landgoed door G.E. Lüps, 1930 – 1940	162
M	Overzicht nalatenschap G.E. Lüps aan echtgenoot en kinderen J.H.W. Lüps en G.A. Lüps, 1978	163

Deel I Inleiding

Landgoederen hebben iets bijzonders. Een statig Huis, een koetshuis of oranjerie, een gracht, een imposant park met geschoren hagen, prachtige beelden, klaterende watervalletjes en mooie schelpengrotten. Iedereen kent wel een voorbeeld van zo'n statig Huis. Langs de Utrechtse Heuvelrug, de Vecht of de Veluwezoom. Maar dat het Huis met haar tuin en park dikwijls maar een klein deel vormt van een groter geheel, dat bestaat uit akkers, weilanden, boerderijen, boscomplexen, heidevelden en vaak vele honderden hectaren telt, is niet bij iedereen bekend.

1

Inleiding

Figuur 1.1 Het huidige landgoed Biljoen (rood) en het gebied wat bestudeerd is voor deze thesis (wit) bron (ondergrond): [googlemaps.nl](https://www.google.nl/maps)

'Biljoen, landgoed op de Veluwezoom' luidt de titel van voorliggende thesis. Maar wat wordt er onder een landgoed verstaan? Wat is het verschil met een buitenplaats en met een kasteel?

Er zijn voor een landgoed verschillende definities in omloop. Voor zover bekend dateert de vroegste definitie uit 1928. In artikel 1 van de Natuurschoonwet staat een landgoed als volgt omschreven:

'geheel of gedeeltelijk met bosschen of andere houtopstanden bezette terreinen – daaronder begrepen die, waarop eene buitenplaats voorkomt – voor zoover het blijven voortbestaan van die terreinen in den bestaande toestand voor het behoud van het natuurschoon wenschelijk wordt geacht'.

Volgens de commissie landgoederen van de Federatie Particulier Grondbezit⁴ betreft een landgoed: 'een ruimtelijke en economische eenheid van verschillende grondgebonden functies die centraal wordt beheerd. Een landgoed omvat zowel economische functies zoals land- en bosbouw als recreatieve en woonfuncties. De aanwezigheid van bebouwing in de vorm van een buitenhuis of kasteel is geen vereiste.'

⁴ Federatie Particulier Grondbezit. Landbouw en landgoed. Toekomst voor landbouw op landgoederen in de context van veelzijdig grondgebruik – de kracht en traditie van landgoederen. Zeist, 2001 (4) Idem, Een sterker fundament onder onze landgoederen. Zeist, 1998 (3).

Grontmij omschrijft een landgoed als volgt: 'Het Huis (kasteel of landhuis) vormt de kern van het landgoed van waaruit het geheel werd beheerd en geëxploiteerd.' Verder stelt zij dat een landgoed wordt gezien als 'een sociaal systeem, een menselijke organisatie op een complex van gronden dat deel uit maakt van een wijder verband (gemeente, streek, landelijk gebied)'.⁵

Volgens van Cruyningen⁶ en Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen is de band tussen het Huis, de bossen en de landerijen cruciaal. Van Cruyningen definieert een landgoed als volgt: 'Bij een landgoed wordt gestreefd naar een rendement met als doel instandhouding van het landgoed als geheel. Het hoofddoel betreft continuïteit, het behoud van het landgoederencomplex in economische en in landschappelijke zin, en geen winstmaximalisatie. Daarbij wordt gezocht naar evenwicht tussen behoud en ontwikkeling. Dit geldt voornamelijk voor landgoederen in het bezit van particulieren.' Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen stelt dat een landgoed 'het geheel van huis, park, bos, landbouwgrond etc. etc.' betreft.

Ook het begrip buitenplaats kent meerdere definities. De stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen⁷ omschrijft een buitenplaats als volgt: 'Een historische buitenplaats is aangelegd. Zij kan deel vormen van een landgoed. Het geheel wordt met name gevormd door een, eventueel thans verdwenen, in oorsprong versterkt huis, kasteel, buitenhuis of landhuis, met bijgebouwen, omgeven door tuinen en/of park met één of meer van de volgende onderdelen, zoals grachten, waterpartijen, lanen, boomgroepen, parkbossen, (sier)weiden, moestuinen, ornamenten. Kenmerkend is de eenheid in het ontwerp van huis, tuin en park.'

Van Cruyningen stelt dat 'een buitenplaats uitsluitend een woonfunctie heeft en dat een buitenplaats vele malen kleiner is dan een landgoed'.⁸ Waar de exacte grens ligt is volgens hem niet duidelijk. Een landgoed met slechts een paar boerderijen en enkele hectares bos zal vooral een statusverhogend bezit zijn geweest voor een welgestelde stedeling. Deze kleine landgoederen hebben meer het karakter van een buitenplaats. Een honderden hectares groot landgoed zal voor de eigenaar een onderneming zijn geweest waarbij gestreefd werd naar een rendement en dan is er sprake van een landgoed. Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen stelt dat een buitenplaats 'een huis is dat gebouwd is als buitenhuis met tuin, park, meestal zonder bos/ landbouwgrond.'

Naast landgoed en buitenplaats wordt de term kasteel ook vaak gebruikt. Volgens de Van Dale is een kasteel 1) versterkt gebouw; burcht, slot 2) groot en prachtig huis. Volgens de Nederlandse Kastelen Stichting is een eenduidige definitie moeilijk te geven. Zij stelt dat een kasteel 'een gebouw is dat in ieder geval bewoonbaar en verdedigbaar moet zijn'. Een kasteel is verdedigbaar door de plek waar het is gebouwd, bijvoorbeeld in het water of op een berg. Ook de versterking van het kasteel is belangrijk, zoals dikke muren en kleine ramen en een ingang die niet makkelijk te bereiken is. Ook de verdedigbaarheid komt bij Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen naar voren. Zij stelt: 'een kasteel is een van oorsprong verdedigbaar gebouw'.

Uit de definities is de complexiteit van het onderscheid tussen een landgoed, buitenplaats en kasteel zichtbaar. In de Natuurschoonwet wordt gesteld dat een buitenplaats deel uit maakt van een landgoed. Hier doelt men op het huis met de omliggende tuin en het park. Ook de stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen sluit zich hier bij aan. Van Cruyningen heeft een geheel andere benadering. Hij ziet de begrippen landgoed en buitenplaats als afzonderlijke termen. Hij stelt dat iets of een landgoed of een buitenplaats is. Het onderscheid wordt gemaakt door een wel of niet aanwezige economische band tussen het Huis en het overige bezit. De aanwezigheid van een Huis is volgens hem een must.

Dit stellen Grontmij en Stichting het Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen ook. De inkomsten uit de bosbouw, landbouw en pacht worden gebruikt voor het onderhoud van het huis, de tuin en het park.

⁵ Grontmij. Hebben landgoederen nog een toekomst. Aanzet tot vernieuwingsbeleid. De Bilt, 1981 (14).

⁶ Cruyningen, 2005 (11)

⁷ www.stichting-phb.nl

⁸ Cruyningen, 2005 (11)

De commissie landgoederen van de Federatie Particulier Grondbezit⁹ vindt de aanwezigheid van een Huis ter plekke geen must. Zij vindt dat er niet perse sprake hoeft te zijn van een economische band tussen Huis en overig bezit. Stichting het Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen vindt dat een huis wel aanwezig moet zijn.

Tenslotte, hoe verhoudt de term kasteel zich met buitenplaats en landgoed? Volgens de Van Dale is er een tweetal definities voor een kasteel. Bij de eerste definitie sluit de Nederlandse Kastelen Stichting zich aan. Bij de tweede definitie van de Van Dale zou gezegd kunnen worden dat het hier meer gaat over een buitenplaats? Al met al kan gesteld worden dat er uiteenlopende opvattingen zijn over de begrippen landgoederen, buitenplaatsen en kastelen. Van eenduidigheid is geen sprake.

Om verwarring te voorkomen zal in deze thesis gesproken worden van een landgoed. Het hoofdgebouw wordt aangeduid met een Huis. Gekozen is voor de term Huis omdat dit de meest gehanteerde term is in de bestudeerde archiefstukken.

1.1 Probleemstelling

Landgoed Biljoen is een van de vele voorbeelden van een statig Huis aan de zuidoostelijke Veluwezoom. Velen die de oude weg van Arnhem naar Zutphen wel eens hebben gereden, hebben een blik kunnen werpen op dit imposante Huis. Veel is er al gepubliceerd over het huis zelf. Recent is er nog een rapport verschenen over Huis, tuin en park.¹⁰ Waarom is dan toch weer voor dit onderwerp gekozen? Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen is eigenaar van huis Biljoen sinds 2009. Zij is er achter gekomen dat de aanwezige literatuur zich beperkt tot het Huis, tuin en het omliggende park. Maar zoals in de inleiding omschreven is een landgoed meestal omvangrijker.

In deze thesis is onderzoek gedaan naar de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed Biljoen waarbij het huis, de tuin en het park buiten beschouwing gelaten zijn. De huidige omvang betreft 162 ha. Dit is een fractie van de omvang die het landgoed in de 19e eeuw gekend heeft, ca. 756 ha. De achterliggende vraag is hoe het landgoed tot ontwikkeling is gekomen en of er perioden van groei en krimp zijn opgetreden.

Om er achter te komen of de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen vergelijkbaar is met die van andere landgoederen is aandacht besteed aan de ontwikkelingsgeschiedenis van drie andere landgoederen in Gelderland; Ruurlo, Hackfort en Verwolde. De keuze is op deze landgoederen gevallen omdat hierover recent is gepubliceerd.

1.2 Doelstelling

Deze thesis heeft een tweetal doelen. Het eerste doel heeft specifiek betrekking op landgoed Biljoen en betreft het inzichtelijk maken van de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis.

De volgende aspecten staan hierbij centraal:

- Wat is de omvang van het landgoed door de tijd heen.
- Wat zijn de landschappelijke veranderingen.
- Uit welke onderdelen bestaat het landgoed.

Het tweede doel is het onderzoeken in hoeverre de ontwikkelingsgeschiedenis van Biljoen afwijkt of overeenkomt met van de landgoederen Hackfort, Ruurlo en Verwolde.

Dit wordt getoetst aan:

- De rol van de markeverdelingen,
- landschappelijke veranderingen,
- transformatie in de landbouw.

⁹ Federatie Particulier Grondbezit. Landbouw en landgoed. Toekomst voor landbouw op landgoederen in de context van veelzijdig grondgebruik – de kracht en traditie van landgoederen. Zeist, 2001 (4) Idem, Een sterker fundament onder onze landgoederen. Zeist, 1998 (3).

¹⁰ Ter Bals, 2010

1.3 Afbakening

In de tijd. De ondertitel van de thesis luidt 'ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis vanaf de zestiende eeuw'. Gestart wordt in 1535, het jaar dat de eerste generatie Van Lennep het Huis krijgt toebedeeld van Karel van Egmond, Hertog van Gelre, in ruil voor de Gelderse waard.¹¹ Geëindigd wordt in het jaar 2006. Dit is het jaar dat de laatste mannelijke telg uit het geslacht Lüps overlijdt. Het accent ligt op de periode ca. 1767 – 1940. Vanaf ca. 1767 zijn in het archief talrijke documenten bekend die beter inzicht geven in de ruimtelijke ontwikkeling van het landgoed.

In het veld. Het gebied dat bestudeerd is omvat landgoed Biljoen en ruime omgeving. Het landgoed heeft in het verleden een veel grotere omvang gekend dan tegenwoordig het geval is. In grote lijn gaat het om het gebied dat omsloten wordt door de Beekhuizenseweg in het noorden, de Snippendaalseweg en de kern Rheden in het oosten, de IJssel in het zuiden en de bebouwing van Velp in het westen.

1.4 Bronnen

De thesis is gestart met uitgebreid onderzoek in het Gelders Archief in Arnhem. Daarbij hebben de archieven van 'Huis Biljoen 1 en 2'¹², 'de Familie van Spaen; tak Biljoen'¹³ en 'het notarieel archief'¹⁴ de belangrijkste informatie opgeleverd. Voor een overzicht van deze archieven wordt verwezen naar de Cd-rom achterin deze thesis. Hier zijn afbeeldingen van bronnen¹⁵ opgenomen, geordend naar archief en voorzien van een inventarisatienummer. Ook is gebruik gemaakt van de documentatie van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. Verder is er literatuurstudie verricht.

1.5 Leeswijzer

De thesis bestaat uit zes delen. Deel I betreft de inleiding. Deel II gaat over de zuidoostelijke Veluwezoom, de zuidelijke rand van het Veluwemassief gelegen tussen Arnhem en Dieren. In hoofdstuk 2 wordt een schets gegeven van de ontstaanswijze van het natuurlandschap. Het natuurlandschap betreft het landschap zoals het gevormd is door uiteenlopende natuurlijke processen. Hierbij wordt ingegaan op de geologie (2.1), de geomorfologie (2.2) en de bodemgesteldheid (2.3). Hoofdstuk 3 bespreekt het cultuurlandschap. Het cultuurlandschap betreft het landschap dat door ingrijpen van de mens veranderd is. Er wordt ingegaan op de bewoning en ontginning (3.1), watermolens en papierindustrie (3.2), versterkte huizen, landgoederen en buitenplaatsen (3.3), dorpsvorming (3.4), open akkerbouwcomplexen (3.5), markegronden en verdeling (3.6) en de broeken (3.7).

Deel III richt zich op landgoed Biljoen. Hoofdstuk 4 gaat in op de ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed. Gestart wordt in het jaar ca. 1767 (4.1). De volgende paragrafen gaan in op het landgoed Ten tijde van de invoering van het Kadaster (4.2), grondgebruik 1853 – 1926 (4.3) en ontwikkeling in de 20^e eeuw (4.4). Hoofdstuk 5 bespreekt de verschillende onderdelen die ooit bij het landgoed hebben gehoord of nog horen. Het betreft Broekerhof (5.1), Huis Nederhagen (5.2), Huis Overhagen (5.3), Huis Biljoen (5.4), Beekhuizen (5.5), Herikhuizen (5.6) en 'Overige' hoeven (5.7).

Deel IV beschrijft drie landgoederen in Gelderland. Hoofdstuk 6 richt zich op de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoederen in de 19^e en 20^e eeuw. Gestart wordt met een inleiding (6.1). Er wordt ingegaan op de markeverdelingen (6.2), grootschalige heideontginningen (6.3), veranderende positie landgoedeigenaren (6.4), dalende inkomsten en stijgende lasten (6.5) en de definitieve krimp van landgoederen (6.6). Hoofdstuk 7 gaat in op de landgoederen Ruurlo (7.1), Hackfort (7.2) en Verwolde (7.3).

Deel V van deze thesis betreft een vergelijking tussen de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen ten opzichte van de andere drie landgoederen. Hoofdstuk 8 bespreekt deze vergelijking. Daarbij wordt ingegaan op de omvang van het landgoed (8.1) en de landschappelijke veranderingen (8.2). Deel VI betreft het besluit. Hoofdstuk 9 gaat in op de conclusies (9.1) en aanbevelingen (9.2) voor eventueel vervolgonderzoek.

¹¹ GA 0552, 43b

¹² GA 0552 (HuisBiljoen1); GA 3151 (HuisBiljoen2)

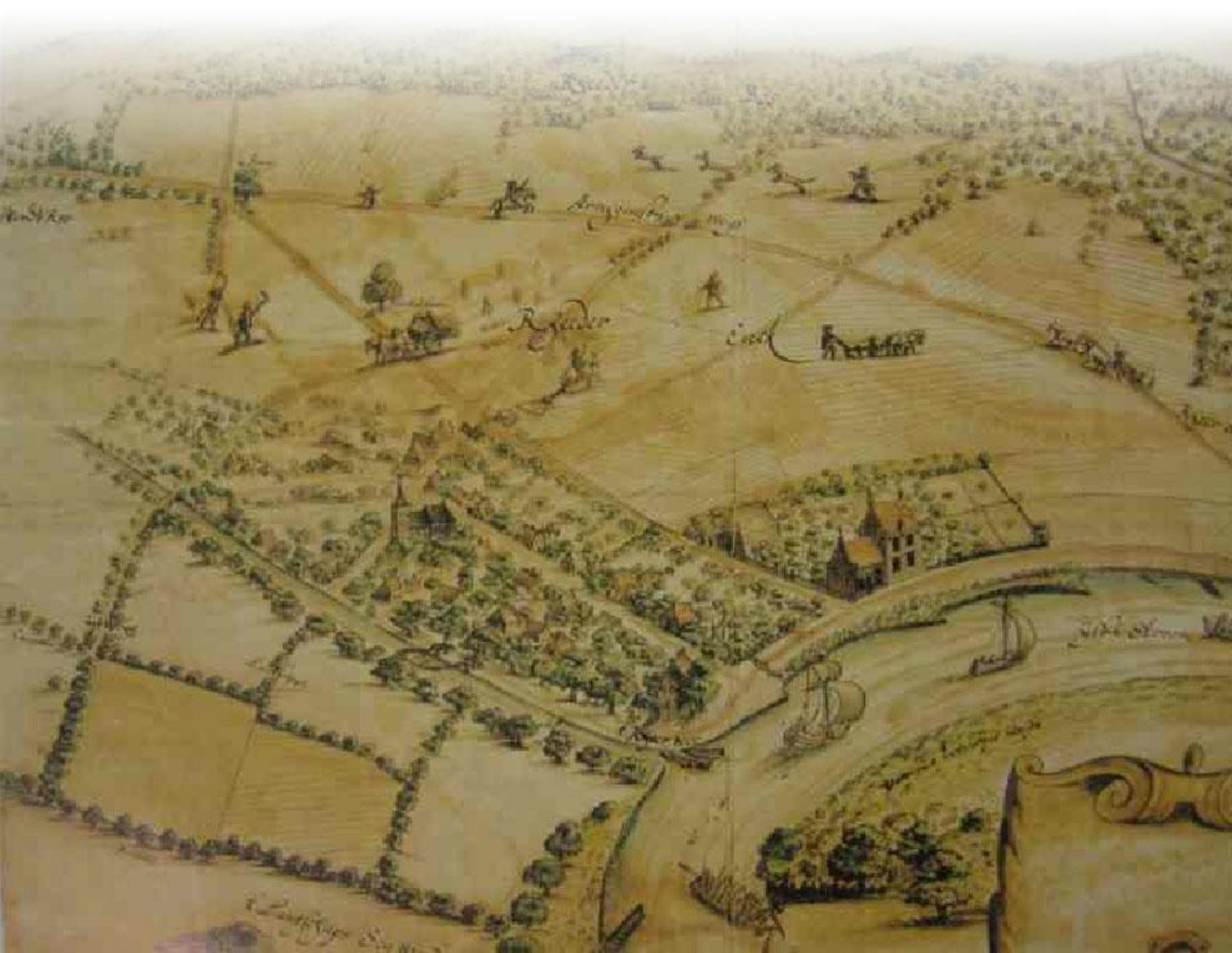
¹³ GA 0487

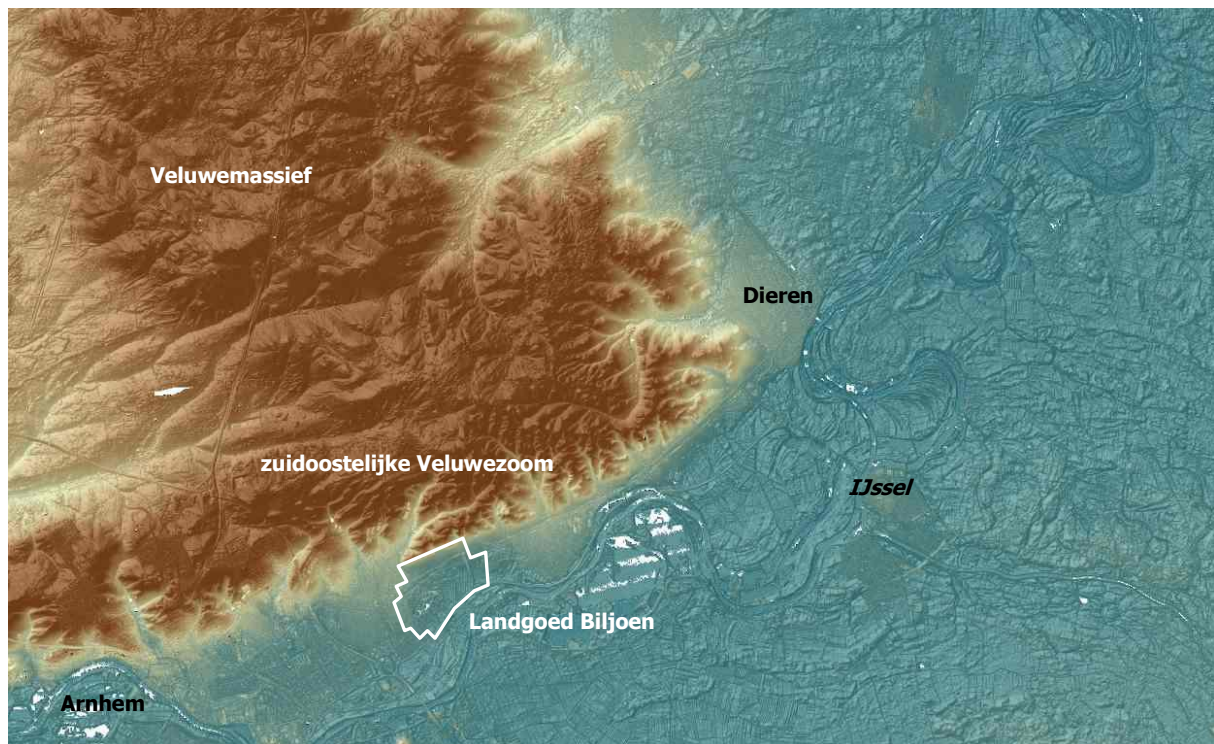
¹⁴ GA 0168

¹⁵ bronnen uit het GA

Deel II De zuidoostelijke Veluwezoom

Landgoed Biljoen ligt aan de zuidoostelijke Veluwezoom. De zuidoostelijke Veluwezoom vormt de rand van het Veluwemassief aan de zuidzijde tussen Arnhem en Dieren (figuur 2.1). Voor de vorming van dit natuurlandschap zijn de twee laatste ijstijden van groot belang. De voorlaatste ijstijd, het Saalien, heeft het Veluwemassief, de flanken en het uitgesleten dal van de IJssel gevormd. De laatste ijstijd, het Weichselien, heeft haar sporen achtergelaten in de flanken in de vorm van droge dalen en uitspoelingswaaiers aan de voet van de flanken.

Figuur 2.1 De zuidoostelijke Veluwezoom vormt de rand van het Veluwemassief tussen Arnhem en Dieren. Ten zuiden stroomt de rivier de IJssel. Landgoed Biljoen ligt in de overgangszone van de Veluwezoom en de IJssel bron: ahn

2

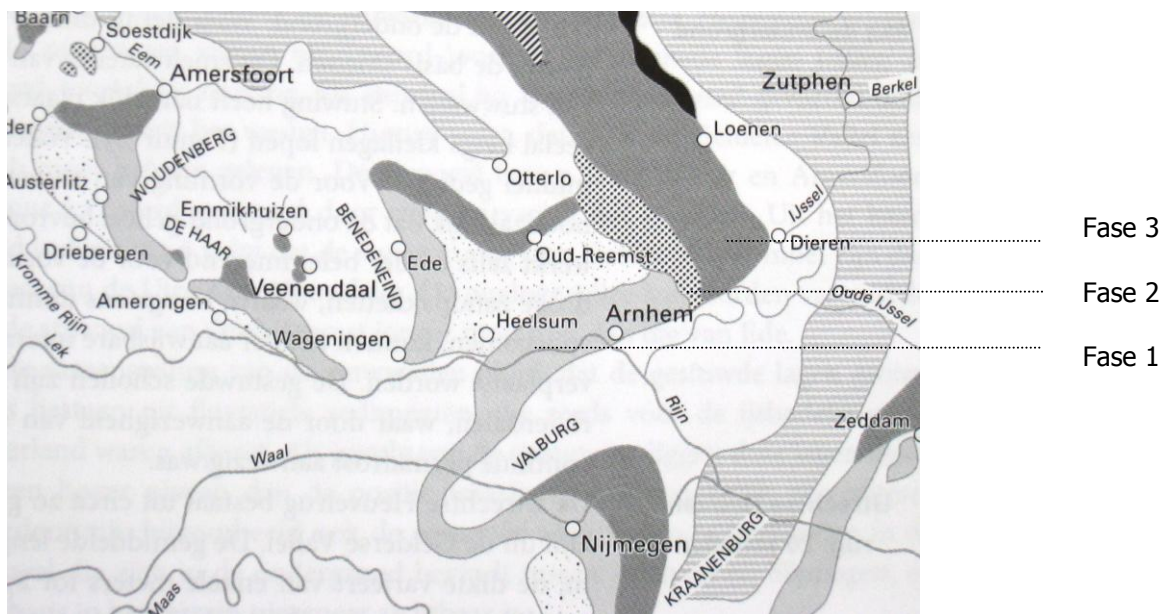
Het natuurlandschap

Het natuurlandschap betreft het landschap zoals het gevormd is door uiteenlopende natuurlijke processen. Het betreft het landschap voor het menselijke ingrijpen. Besproken worden de geologie (2.1), de geomorfologie (2.2) en de bodemgesteldheid (2.3).

2.1 Geologie

Aan de zuidoostelijke Veluwezoom komen Pleistocene en Holocene afzettingen voor. Aan het begin van het Pleistoceen maakt dit gebied deel uit van een uitgestrekt stroomgebied met vlechtende rivierarmen van de Rijn. Een van de stromen volgt vermoedelijk het verloop van de huidige IJssel. Dikke zand- en grindpakketten worden afgezet.

Het landschap van vlechtende rivieren verandert drastisch als het klimaat in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (355.000 tot 110.000 jaar geleden), kouder wordt. Nederland wordt gedeeltelijk bedekt door ijsmassa's afkomstig uit Scandinavië. De zuidelijke Veluwezoom ontstaat in een aantal fasen. In fase 1 wordt het gedeelte van de zoom tussen Arnhem – Velp gevormd. In fase 2 het gebied tussen Velp en Rheden en in fase 3 de stuwwal tussen Rheden en Dieren (figuur 2.2).¹⁶ De hoogste top is de Zijperberg (110 m. + NAP) en ligt vlakbij landgoed Biljoen.

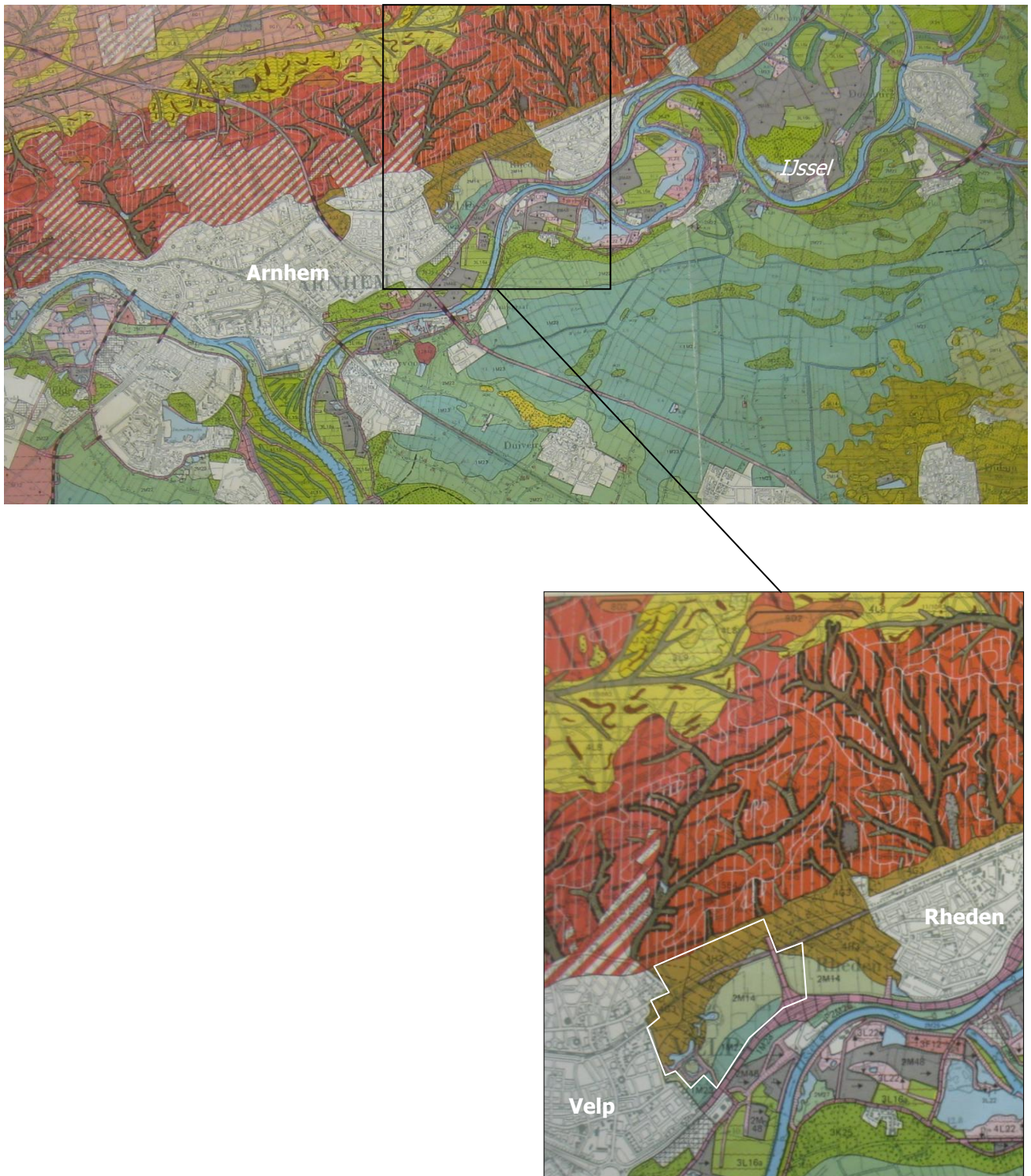

Figuur 2.2 De vorming van het stuwwallencomplex langs de zuidoostelijke Veluwezoom

bron: Berendsen, 2004 (163)

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (110.000 tot 10.000 jaar geleden), komt het Scandinavische lands niet verder dan Denemarken en Noord-Duitsland. Het lands bereikt Nederland niet, maar de kou heeft wel invloed op ons klimaat en landschap. Door de kou ontbreekt een plantendeck en krijgt de wind vrij spel, waardoor er dekzand wordt afgezet. Er ontstaan kleinere heuvelruggen en beekdalen. Langs de Veluwezoom liggen deze min of meer dwars op de strekkingsrichting van de stuwwal. De ondergrond is permanent bevroren, waardoor de neerslag afstroomt langs het aardoppervlak. Hierdoor ontstaan erosiedalen zoals nog herkenbaar bij de Beekhuizenseweg in Velp en de Schietbergseweg bij Rheden. Aan de uiteinden van deze erosiegeulen ontstaan uitspoelingswaaiers van zand en grind. Als na de laatste ijstijd de bodem niet meer bevroren is en het water weer kan wegzakken, vallen deze erosiedalen droog (= droge dalen).

¹⁶ Berendsen, 2004 (163)

Figuur 2.3 Geomorfologische kaart 1: 50.000 zuidoostelijke Veluwe. Op de detailkaart is het huidige landgoed Biljoen wit omlijnd.
bron: StiBoKa, 1985 (jaar van uitgave)

Omstreeks 10.000 jaar geleden breekt er een nieuw tijdperk aan, het Holoceen. Er is sprake van een permanente klimaatverbetering en een toename van de neerslag. Dit zorgt in het stuwwalcomplex een continue, langzame stroming van water. Vooral in de laagten en zijdalen langs de Veluwezoom komt het grondwater dicht aan de oppervlakte en vormt natuurlijke beken die het water van de Veluwe afvoeren.¹⁷ Door de klimaatsverbetering verandert ook de begroeiing op de Veluwe. De toendraachtige beplanting van heide, dennen en berken maakt plaats voor struikgewas en uitgestrekte wouden van naaldbout en berken. Nog later gaat dit over in loofwouden van vooral inlandse linden en iepen. In de van oorsprong slecht ontwaterde IJsselvallei zorgt de neerslagtoename voor het ontstaan van talrijke moerassen.

2.2 Geomorfologie

De geologische processen hebben aan de zuidoostelijke Veluwezoom de sporen achtergelaten. In figuur 2.3 is de geomorfologische kaart¹⁸ weergegeven. De hogere gebieden zijn aangegeven met een rode kleur, de lager gelegen gebieden met een blauwe/ groene kleur. Goed te zien zijn de rivier de IJssel en de stad Arnhem. Er is ingezoomd op het gebied tussen Velp en Rheden, waar het huidige landgoed Biljoen met een witte lijn omkaderd is. Op het landgoed Biljoen is een aantal terreinvormen¹⁹ te onderscheiden die schematisch staan weergegeven in figuur 2.4. Het landgoed omvat van noord naar zuid: daluitspoelingswaaiers (4G3), glooiingen van hellingafspoelingen al dan niet bedekt met dekzand (4H3), dekzandvlakten vervlakt door veen en/of overstromingsmateriaal (2M14) en rivierkomvlakten (1M23). De grens tussen de hogere gebieden (4G3 en 4H3) en de lagere gebieden (2M14 en 1M23) ligt op 12,5+ NAP. In het verleden hebben ook hoge stuwwallen (15B3 en 15B4) en droogdalen (15/14S3 en 11/10S3) bij het landgoed behoord.

terreinvormen	code op de kaart	kleur op de kaart (zie figuur 2.3)
Hoge stuwwal	15B3	donkerrood
Hoge stuwwal bedekt met dekzand of löss	15B4	rood
Droogdal al dan niet met dekzand of löss	15/14S3 en 11/10S3	donkerbruin
Daluitspoelingswaaier	4G3	lichtbruin
Glooiing van hellingafspoelingen al dan niet bedekt met dekzand	4H3	lichtbruin met arcering
Dekzandvlakte vervlakt door veen en/of overstromingsmateriaal	2M14	grijsgroen
Rivierkomvlakte	1M23	lichtblauw
Vlakte ontstaan door afgraving of egalisatie	2M48	grijs met pijl
Welving in uiterwaard, relatief hooggelegen	3L 16a	groen

Figuur 2.4 De terreinvormen die voorkomen op landgoed Biljoen e.o.

bron: StiBoKa, 1985

2.3 Bodemgesteldheid

De bodemkaart²⁰ van de zuidoostelijke Veluwezoom is weergegeven in figuur 2.5 en laat de samenstelling van de bodem zien. In Nederland is de bodem zelden meer dan 1 tot 2 meter dik.²¹ Het huidige landgoed Biljoen kent eerdgronden en vaaggronden. Podzolgronden hebben vroeger ook tot het landgoed behoord maar vallen tegenwoordig buiten het landgoed. Er is op het landgoed een tweetal eerdgronden te onderscheiden; enkeerdgronden (bEZ23) hydrozandeerdgronden (PZg23). Het woord 'eerd' is de oude spelling en de gewestelijke uitspraak van het woord 'aarde'. Hiermee wordt donkere en goed veraarde bovengrond bedoeld.²²

¹⁷ Menke e.a., 2007 (21)

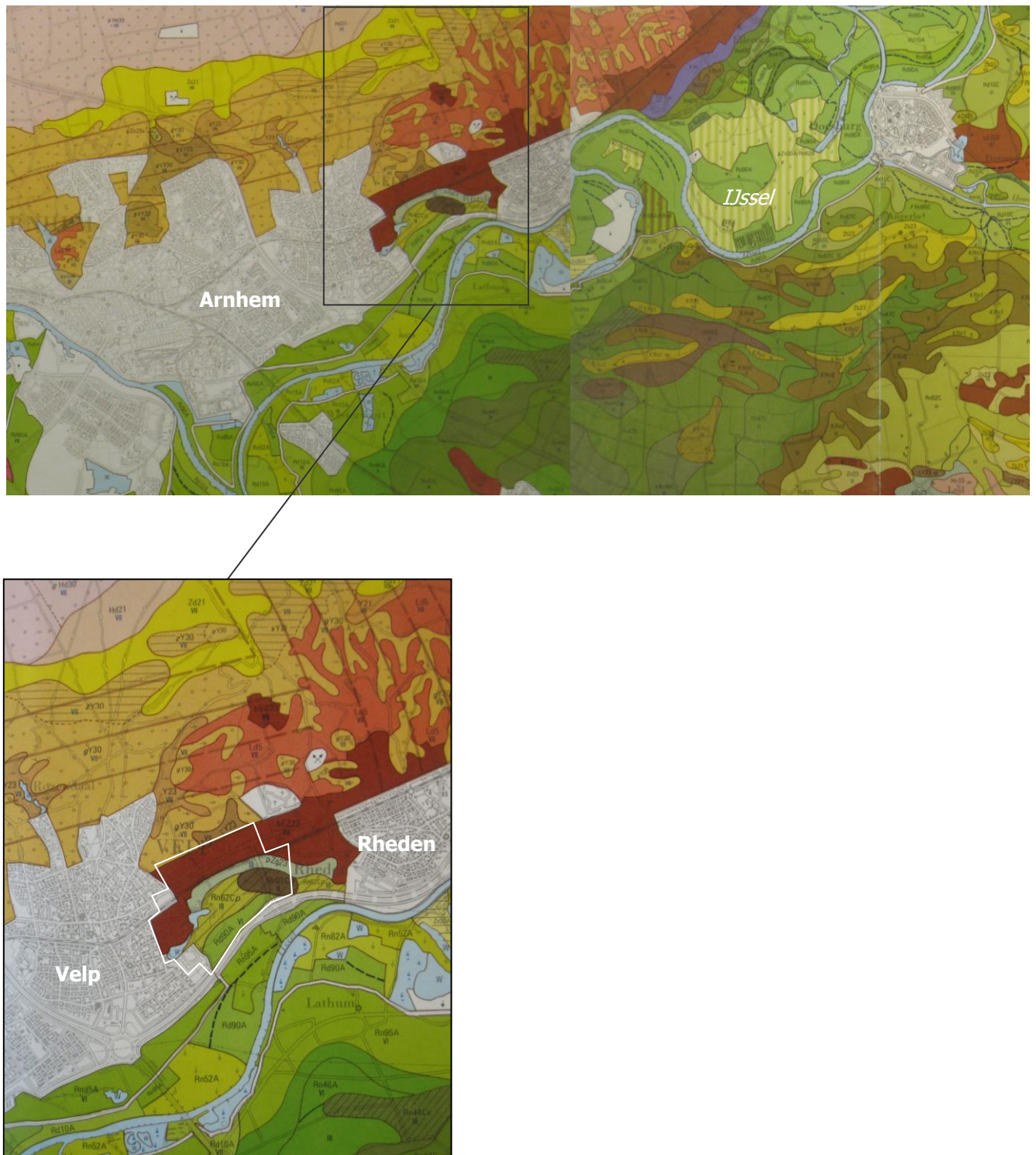
¹⁸ schaal 1:50.000; StiBoKa, 1985

¹⁹ legenda geomorfologische kaart

²⁰ schaal 1:50.000; StiBoKa, 1984

²¹ Berendsen, 2008/II (77)

²² Berendsen, 2008/I (225 - 226)

Figuur 2.5 Bodemkaart 1: 50.000 zuidoostelijke Veluwe (aaneengeplakt). Op de detailkaart is het huidige landgoed Biljoen wit omlind
bron: StiBoKa, 1984 (jaar van uitgave)

De enkeerdgronden liggen op de daluitspoelingswaaiers en glooiingen van hellingsafspoelingen in het noorden van het landgoed. Dit zijn gebieden die vanouds voor landbouw het meest geschikt zijn. De hogere gronden zijn immers te droog en de lagere te nat. Maar om met succes landbouw te kunnen uitoefenen moesten deze mineraalarme zandgronden worden bemest (zie paragraaf 3.5 open akkerbouwcomplexen). Op landgoed Biljoen komen bruine enkeerdgronden voor. De bruine kleur van de bovengrond wordt veroorzaakt doordat bij de plaggenbemesting bosstrooisel en grasplaggen zijn gebruikt.²³ Onder de enkeerdgrond bevindt zich de oorspronkelijke bodem. Waarschijnlijk is dit een moderpodzolgrond (Y23 of Y30), de grond die ten noorden van de enkeerdgrond nog steeds in de bovenlaag voorkomt.

Naast de enkeerdgronden komen er hydrozandeerdgronden voor. Het betreft zogenaamde beekerdgronden. Kenmerkend voor deze gronden is het voorkomen van roest, vlak onder het maaiveld. Dit is een gevolg van de aanwezigheid van ijzer dat met kwel vanuit het hogere Veluwemassief is aangevoerd.

In het zuidelijke deel van het landgoed nabij de IJssel liggen vaaggronden. Vaaggronden betreffen gronden waarin (nog) weinig of geen bodemvorming heeft plaatsgevonden.²⁴ Er komen drie subgroepen voor, te weten: drechtvaaggronden (Rv01C), poldervaaggronden (Rn62C en Rn95A) en ooivaaggronden (Rd90A). Bij drechtvaaggronden bestaat het profiel uit klei op een veenondergrond. De moerige ondergrond begint tussen 40 en 80 cm diepte en is dikker dan 40 cm. Ze komen op plaatsen waar klei over het veen uitwigt. Bij poldervaaggronden bestaat het profiel uit klei of zavel; veen komt niet binnen 80 cm onder het maaiveld voor.

orden	suborden	groepen	subgroepen	code op de kaart	kleur op de kaart (zie figuur 2.5)
podzolgronden	xeropodzolgronden	xeropodzolgronden	haarpodzolgronden	Hd21	roze met open stippen
	xeropodzolgronden	xeropodzolgronden	haarpodzolgronden	Hd30	roze
	moderpodzolgronden	moderpodzolgronden	holtpodzolgronden	Y23	donkergeel
	moderpodzolgronden	moderpodzolgronden	holtpodzolgronden	Y30	eigeel met open stippen (g.....) en met strepen (z.....)
eerdgronden	hydrozandeerdgronden	hydrozandeerdgronden	beekerdgronden	PZg23	groen met stippen
	dikke eerdgronden	enkeerdgronden	hoge bruine enkeerdgronden	bEZ23	donkerrood
vaaggronden	xero-vaaggronden	xerozandvaaggronden	duinvaaggronden	Zd21	geel
		xerokleivaaggronden	ooivaaggronden	Ld5	lichtrood
	hydro-vaaggronden	hydrokleivaaggronden	kalkhoudende ooivaaggronden	Rd90A	groen
			drechtvaaggronden	Rv01C	bruin met arcering
			Kalkloze poldervaaggronden	Rn62C	licht groen met arcering
			Kalkloze poldervaaggronden	Rn95A	groen

Figuur 2.6 De samenstelling van de bodem bij landgoed Biljoen e.o.

bron: StiBoKa, 1984

²³ Berendsen, 2008/I (35)

²⁴ Berendsen, 2008/II (103)

3

Het cultuurlandschap

In dit hoofdstuk wordt het cultuurlandschap besproken. Dit betreft het landschap dat door ingrijpen van de mens veranderd is. Besproken wordt de eerste bewoning en ontginning (3.1), watermolens en papierindustrie (3.2), Versterkte huizen, landgoederen en buitenplaatsen (3.3), dorpsvorming (3.4), open akkerbouwcomplexen (3.5), markegronden en verdediging (3.6) en de broeken (3.7).

De zuidoostelijke Veluwezoom kent een lange bewoningsgeschiedenis die teruggaat tot de 8^e – 9^e eeuw na Chr. , maar mogelijk eerder. Bij recent onderzoek in Arnhem en Velp zijn namelijk scherven aangetroffen uit de IJzertijd en de Romeinse tijd.²⁵ . Dat er op de flanken van het Veluwemassief al veel eerder sprake zou zijn geweest van bewoning kan logisch verklaard worden vanuit de natuurlijke omstandigheden die daar gunstiger zijn dan op de hogere delen.²⁶

Door het ontbreken van voldoende bewijsmateriaal wordt vooralsnog aangenomen dat de eerste 'permanente' bewoning zich concentreert op de hogere delen van de Veluwe. Deze eerste bewoning vindt plaats vanaf circa. 4000 jaar voor Chr.²⁷ . Er is sprake van kleine nederzettingen in uitgestrekte bosgebieden. Het akkerareaal is beperkt en men leeft van wat het bos te bieden heeft. We nemen een flinke sprong in de tijd. De bevolking neemt vanaf de 8^e eeuw sterk toe. Hiermee neemt de druk op het bosareaal van het Veluwemassief ook toe. De behoefte aan steeds nieuwe akkers zorgt voor een verkleining van het bosareaal en door het gebruik van het bos als weidegrond krijgt het bos geen nieuwe aanwas van jonge bomen.

3.1 Bewoning en ontginning

Meerdere factoren zorgen er voor dat het vanaf ca. de Volle Middeleeuwen niet meer aantrekkelijk is om te wonen op het hoger gelegen Veluwemassief. Men gaat op zoek naar nieuwe gebieden voor bewoning en ontginning. Mogelijk heeft de droogte in de 10^e eeuw de trek bevorderd. Water blijft voor mens en dier de eerste levensbehoefte. De flanken van de Veluwe waar de beken uit het Veluwemassief ontspringen zijn uitermate geschikt. Zo ook de zuidoostelijke Veluwezoom waar de eerste 'nederzettingen' vanaf eind 8^e eeuw worden vermeld. Schriftelijke bronnen vermelden Velp (Pheleppe eind 8^e – begin 9^e eeuw)²⁸, Dieren (Theothorne, 838²⁹) en Rheden (Rheton, 960)³⁰. Het betreft vaak bewijzen van schenkingen van (delen van) een hoeve aan kloosters en kerken. Hoe heeft het landschap er langs de zuidoostelijke Veluwezoom in de tijd van de eerste bewoning uit gezien? Een analyse van enkele plaatsnamen is zinvol. Er is een aantal nederzettingen met namen die eindigen op 'hem', 'um' of 'kom', zoals Arnhem en Ellecom. Dit type naam is afgeleid van het woord 'heem'. Daarmee wordt in de Vroege Middeleeuwen een 'huis/woonplaats' bedoeld.

²⁵ Er is weinig bekend over prehistorische bewoning langs de Veluwezoom. Sporen uit deze tijd zijn wel gevonden op de hogere delen van de stuwwallen in de vorm van grafheuvels en urnenvelden. Snel wordt dan al de conclusie getrokken dat de vroegste bewoning heeft plaatsgevonden op de hogere delen en in een later stadium op de flanken. Maar als er niks gevonden wordt wilt niet zeggen dat er dan ook geen bewoning heeft plaatsgevonden. De activiteiten langs de flanken zijn velen malen groter geweest, waardoor hoogstwaarschijnlijk veel bodemarchief al verdwenen is. (bron: Vervloet, 2011 (1)).

²⁶ Drie factoren kunnen in dat verband genoemd worden. Allereerst de rijkelijke aanwezigheid van water. Onder aan de rand stroomt de Rijn en uit de helling kwelt uit natuurlijke bronnen water op. De aanwezigheid van water is van groot belang voor de drinkwatervoorziening van mens en vee. Een tweede factor is de natuurlijke bodemvruchtbaarheid. Dit geldt heel duidelijk voor de riviervlakte langs de Rijn die regelmatig overstromde. Bij overstroming werd vruchtbare klei afgezet. Zo ontstonden uitstekende weidegronden voor het vee. Sommige delen van de riviervlakte waren hoog genoeg opgeslibd om er in de zomer koren op uit te zaaien. Een derde factor is de ligging van de Veluwezoom ten opzichte van de inkomende zonnestralen. De helling is georiënteerd op het zuiden. Hierdoor ontstaat een gunstig microklimaat. De winters zijn er wat milder en de zomers zijn er wat warmer dan bovenop de Veluwe. (bron: Vervloet, 2011 (1)).

²⁷ Keverling Buisman, 1998 (27-28)

²⁸ Otten, 1988 (69)

²⁹ Berkel e.a., 2006 (100)

³⁰ Otten, 1988 (60)

Arnhem (Arem 893³¹) wordt vaak in verband gebracht met een persoon 'Aro', maar anderen verklaren de naam als 'woonplaats gelegen aan de waterloop de Aar'; misschien een oude naam van de St. Jansbeek alias Sonsbeek?³² Ellecom (Ellenchem, 1128 – 1139³³ maar mogelijk eerder³⁴), wordt uitgelegd als 'woonplaats van de lieden van de persoon Ello'³⁵. Anderen verklaren dat Ellecom 'aan een waterloop gelegen woonplaats' betekent.³⁶ Misschien mogen wij deze waterloop interpreteren als een restgeul van de IJssel die daar vroeger dicht langs de Veluwezoom stroomde? Velp kent ook een relatie met water. De plaatsnaam is afgeleid van Phellepe, vèl- apa, dat 'vaal water' betekent. Dat er sprake is van drassige laaggelegen gebieden bewijst ook de naam Rheden (Rethon, 960³⁷). Blijkbaar is er in deze lagere gebieden sprake van rietkragen en rietvelden. De buurschap Worth-Rheden (1188) bestaat uit worth en Rheden. De betekenis van 'worth' is 'omheind terrein'. Onzeker is of 'worth' een zelfde ontwikkeling kent als 'terp/ torp'. Eerst een omheinde woonplaats, daarna verhoogde woonplaats en daarna terreinverhoging (kunstmatig).³⁸ Nog meer informatie over de voormalige landschapsgesteldheid van de zuidoostelijke Veluwezoom klinkt door in namen van hoeven/boerderijen. Een voorbeeld betreft hoeve 'Bruoche', een hoeve die in de omgeving van Huis Biljoen heeft gestaan. De naam verwijst naar de aanwezigheid van broekland, een met vochtig bos begroeid gebied. De hoeve heeft onder aan de hoge stuwwal gelegen op een plek waaruit veel voedselrijk kwelwater naar buiten treedt. De eerste vermelding dateert uit 1076³⁹. Een acte waarin 'Bruoche' geschonken wordt aan de Sint Pieter geeft een algemene indruk van de landschappelijke gesteldheid. '....velden, gebouwen, weiden, bebouwde en onbebouwde gronden, wegen en wildernissen, bossen, jacht, wateren en waterlopen, molens, maalplaatsen.....' Het begrip nederzetting is voor de eerste bewoning een groot woord. De bebouwing bestaat vaak uit een of enkele hoeven. De eerste ontginningen zijn kleinschalig en bestaan uit zogenaamde kampongginningen. Nabij de boerderijen is sprake van individuele bouwlandkampen, stukken land die bij een boerderij horen en voorzien in de eigen voedselvoorraad. Om het vee van het bouwland te weren zijn de kampen omgeven door houtwallen. Het landschap heeft een besloten karakter. Later ontstaan grote open akkerbouwcomplexen. Hierover meer in paragraaf 3.5.

3.2 Watermolens en papierindustrie

Naast boerderijen is er volgens de schenkingsacte uit 1076⁴⁰ sprake van watermolens langs de zuidoostelijke Veluwezoom. De eerste watermolens in dit gebied zijn aangelegd langs de Rozendaalse en Beekhuizense beek bij Velp. Het betreft meerdere molens. Er wordt in de schenkingsacte gesproken van molens. Wanneer en waar deze watermolens exact gebouwd zijn is onbekend. Hoogstwaarschijnlijk hebben ze relatief laag in het beekdal gelegen, omdat daar de beek het meeste water aanvoert. Het graven van sprengen om de watertoeloop naar de molen te optimaliseren wordt pas later toegepast.⁴¹ De eerste watermolens zijn graanmolens. Deze molens werken voor de lokale behoefte. De grootste uitbreiding van het aantal Veluwe molens hangt samen met de groei van papierfabricage. Er komen nieuwe molens bij, maar ook voormalige graanmolens worden omgebouwd voor de papierfabricage. De eerste Veluwe papiermolen dateert uit 1591 – 1593 gebouwd door Van Aelst en is bekend onder de naam Arnhemse molen.⁴² De grootste concentratie papiermolens van de Veluwe bevindt zich in de 17^e eeuw aan de zuidoostelijke Veluwezoom. Hier staan aan de Rozendaalse – en Beekhuizerbeek omstreeks 1625 zeven papiermolens. Dit aantal stijgt nog tot elf in het midden van de 17^e eeuw, waarna het aantal stagneert.⁴³ De groei van het aantal papiermolens leidt tot het voortdurend zoeken naar meer waterkracht. In deze periode zal dan ook het overgrote deel van de sprengen zijn aangelegd.

³¹ Berkel e.a., 2006 (33)

³² Vervloet, 2011 (2)

³³ Berkel e.a., 2006 (123)

³⁴ onder de huidige kerk zijn sporen aangetroffen van paalgaten van een oude kapel van voor 1100 (bron: Otten, 1988 (38))

³⁵ Berkel e.a., 2006 (123)

³⁶ Vervloet, 2011 (2)

³⁷ Berkel e.a., 2006 (375)

³⁸ Vervloet, 2008 (26)

³⁹ GA 0552, 43

⁴⁰ GA 0552, 43

⁴¹ Voor zover bekend zijn de eerste sprengen in 1517 gegraven bij Het Loo (bron: Menke, 2007 (110))

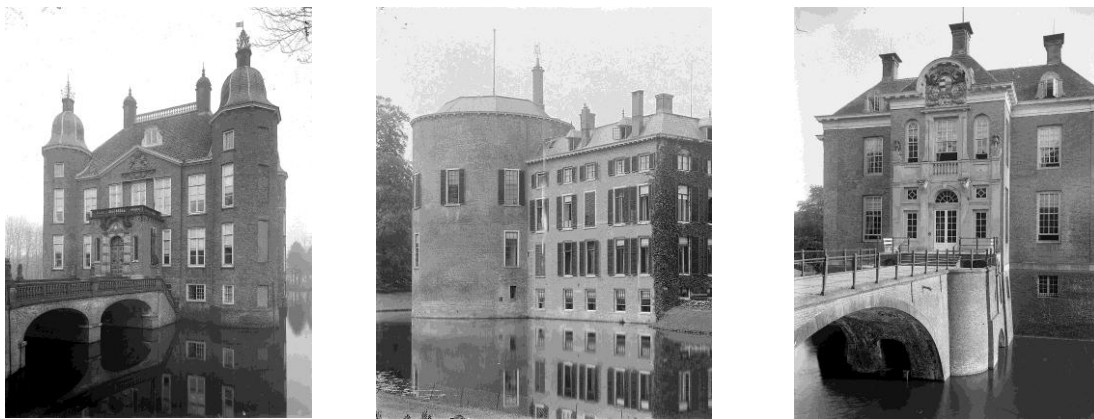
⁴² Menke, 2007 (64)

⁴³ Menke, 2007 (113)

3.3 Versterkte huizen, landgoederen en buitenplaatsen

Vanaf de Volle Middeleeuwen worden er langs de zuidoostelijke Veluwezoom versterkte huizen gebouwd. Deze zorgen voor verdediging van het achterland en belangrijke handelsroutes. De eerste worden gebouwd op hoge punten in het landschap, zoals De Duno bij Doorwerth.⁴⁴

Vanaf het eind van de 12^e eeuw worden versterkte huizen gebouwd bij beekdalen en in andere lager gelegen gebieden. Ook langs de zuidoostelijke Veluwezoom worden deze huizen gebouwd. De exacte datering van sommige Huizen is nog niet achterhaald, omdat vooralsnog de primaire bronnen niet gevonden zijn. Met enige voorzichtigheid kan gezegd worden dat de Huizen Hof te Dieren (circa. 1046⁴⁵), Middachten (circa. 1190⁴⁶), Nederhagen (circa. 1300⁴⁷), Rosendaal (1314⁴⁸) en Overhagen (<1317⁴⁹) dateren uit de Volle middeleeuwen. Huis Biljoen (1530) is van een latere datum. De huizen hebben een verdedigende functie en kennen veelal een gracht⁵⁰. Deze grachten worden gevoed door de beken die op het Veluwemassief ontspringen. De Huizen liggen in de lagere gebieden, nabij de hoogwaterlijn van de IJssel. De omgeving is drassig wat het voor de vijand moeilijk maakt het huis te benaderen. Huis Rosendaal ligt hoger tegen de flanken van de Veluwezoom in een dal. Er is hier sprake van een 'vochtige' omgeving. Een van de verklaringen van de naam stelt dat 'roos' verwijst naar 'riet'. Riet groeit alleen in een vochtige omgeving.

Figuur 3.1 De Huizen Biljoen (links), Rosendaal (midden) en Middachten (rechts)

bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, afdeling Gebouwd Erfgoed

In de 15^e eeuw verliezen vele versterkte Huizen hun militaire functie. Vanaf die tijd krijgen veel Huizen de functie van buitenplaats met aangelegde tuinen en parken. Deze tuinen worden in eerste instantie gekenmerkt door rechte lijnen en geometrische patronen. In de loop van de 18^e eeuw komt de landschapsstijl op, die gekenmerkt wordt door golvende lijnen.

Het noordelijke gedeelte van landgoed Biljoen is aangelegd aan het einde van de 18^e eeuw en vormt een van de eerste voorbeelden van een aanleg in landschapsstijl in Nederland.⁵¹ Een ander vroeg voorbeeld vinden we op Rosendaal (1773). De zuidoostelijke Veluwezoom leent zich erg goed voor deze stijl door de hoogteverschillen. Aanvankelijk zijn deze tuinen nog een bijzonderheid. Veel belangrijke tuinen worden pas rond 1800 omgevormd.

Er worden ook nieuwe Huizen gebouwd. Voorbeelden hiervan langs de zuidoostelijke Veluwezoom zijn Rhederoord (1657⁵²), de Kruishorst (1665⁵³), Scherpenhof (18^e eeuw⁵⁴) en de Valkenberg (1834⁵⁵).

⁴⁴ Klok, 1977

⁴⁵ oudheidkundigekring.nl

⁴⁶ middachten.nl

⁴⁷ Ter Bals, 2010 (13)

⁴⁸ Bierens de Haan, 1994 (11)

⁴⁹ Ter Bals, 2010 (9)

⁵⁰ worden ook wel waterburchten genoemd

⁵¹ Menke, 2007 (94)

⁵² nieuwgeldersarcadie.nl

⁵³ GA 0412, 4

⁵⁴ nieuwgeldersarcadie.nl

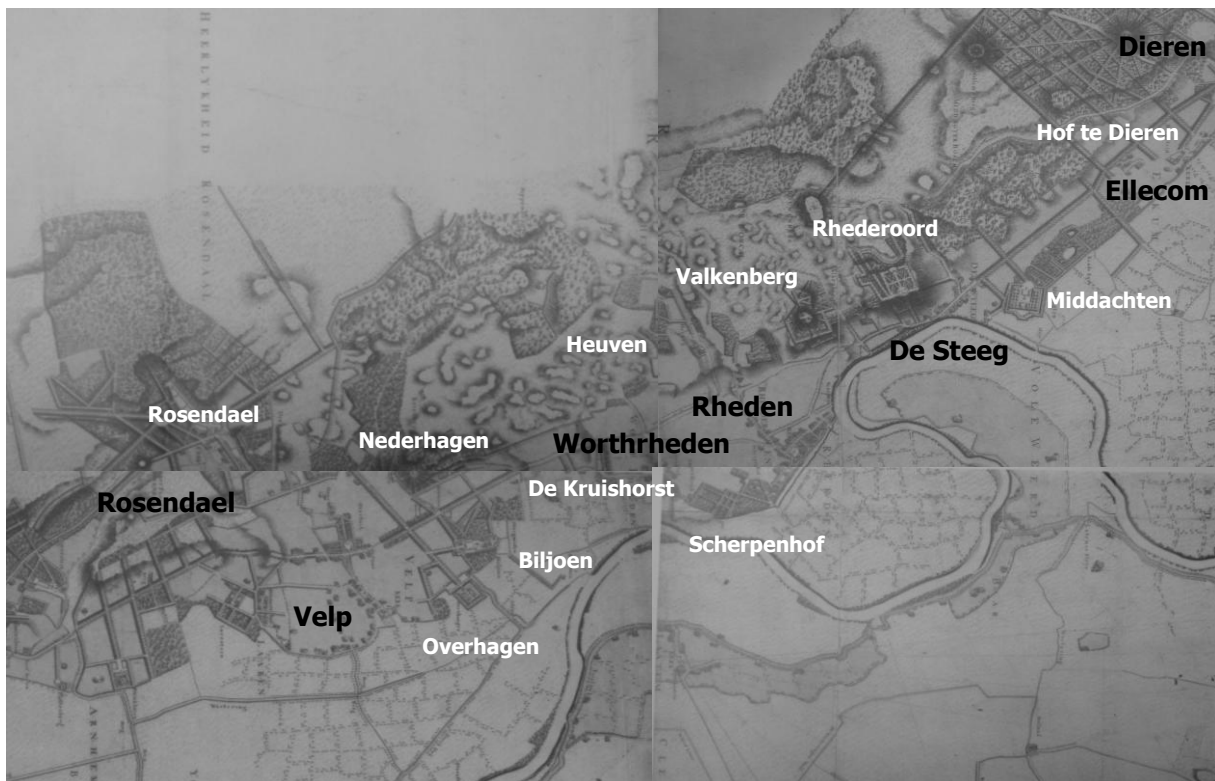
⁵⁵ nieuwgeldersarcadië.nl

Hiervan zijn er inmiddels ook weer enkelen verdwenen. Er ontstaat een lint van landgoederen langs de zuidoostelijke Veluwezoom (figuur 3.3). Goed zichtbaar op deze figuur is de formele parkaanleg met rechte lijnen en geometrische patronen van de landgoederen.

Door de aanleg van de buitenplaatsen krijgen de beken er, naast het aandrijven van watermolens een functie bij. Ze worden steeds meer gebruikt voor vijverpartijen en fonteinen. Mogelijk is dit een reden voor de stagnatie van de nijverheid aan deze beken. Een voorbeeld vormt de eigenaar van Huis Biljoen, J.F.W. van Spaen, die aan het eind van de 18^e eeuw nieuwe sprengen aan de bovenloop van de Beekhuizense Beek laat graven om meer water voor zijn molens te krijgen. Korte tijd later heeft hij grotere hoogteverschillen nodig om een paar hoge fonteinen in zijn park te laten werken. De sprengen die hiervoor worden gegraven, snijden een deel van de oude molensprengen af.⁵⁶

Figuur 3.2 De Huizen Rhederoord (links), de Kruishorst (midden) en Heuven (rechts). De laatste twee huizen zijn inmiddels verdwenen
bron: Gelderlandinbeeld.nl

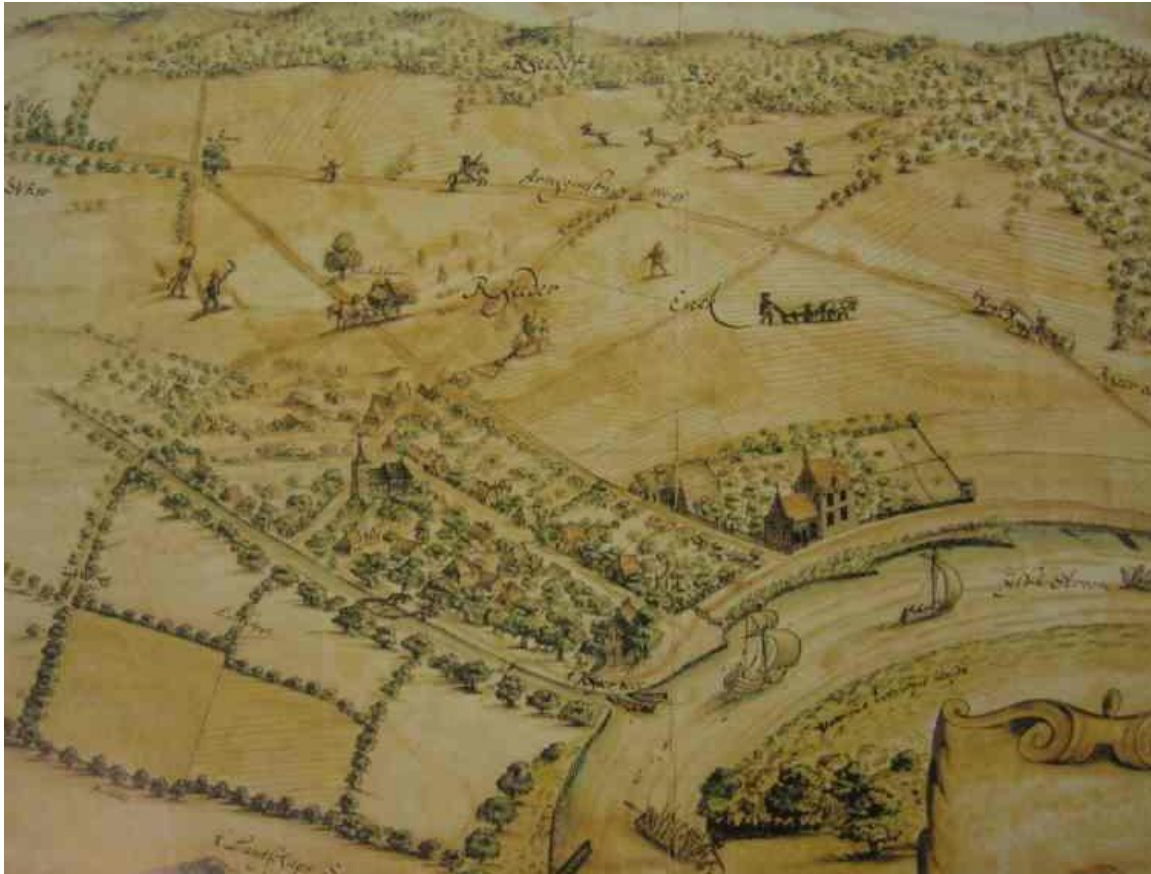
Figuur 3.3 De Hottingerkaart (1773 - 1783) met een lint van landgoederen en dorpen langs de zuidoostelijke Veluwezoom eind 18^e eeuw
bron: SCWUR

⁵⁶ Menke, 2007 (116)

3.4 Dorpsvorming

De eerste vermelding van Velp⁵⁷ en Dieren⁵⁸ dateren uit de 9^e eeuw. Van Ellecom is de exacte datum nog niet bekend. Onder de huidige kerk zijn sporen van paalgaten aangetroffen van een oude kapel die dateren van voor 1100⁵⁹. Rheden⁶⁰ dateert uit de 10^e eeuw, Worthrheden⁶¹ uit de 12^e eeuw. Rosendaal uit de 14^e eeuw⁶². De Steeg dateert uit de 18^e eeuw⁶³. In eerste instantie is er sprake van verspreid gelegen bebouwing. Van dorpsvorming is sprake vanaf de late Middeleeuwen. Ook langs de Veluwezoom (figuur 3.3).

Veelal heeft de groei van een dorp te maken met de stichting van een kerk. In figuur 3.5 is zichtbaar dat Velp, Rheden en Ellecom een kerk hebben. Een kerk trok mensen aan die er in de buurt gingen wonen.

Figuur 3.4 De eerste dorpsvorming van de kern Rheden. De beslotenheid van het kampenlandschap in het zuiden en de openheid van de Rhe(e)der en(c)k in het noorden is goed zichtbaar bron: SCWUR

In Velp wordt in 1100⁶⁴ de Nederlands hervormde kerk Sint Mattheuskerk of Oude Jan gesticht. Deze kerk is buiten het centrum van het tegenwoordige Velp gelegen aan de Kerkstraat. Door de aanleg van de 'straatweg van Arnhem naar Zutphen' heeft het centrum zich waarschijnlijk naar de huidige Hoofdstraat verplaatst.

Ook in Rheden en Ellecom is door de stichting van een kerk sprake van kernvorming. Rosendaal, De Steeg en Dieren zijn naar alle waarschijnlijkheid ontstaan vanuit de aanwezigheid van een landgoed, te weten Rosendaal, Middachten en Hof te Dieren.

⁵⁷ Phelepe: 8^e – begin 9^e eeuw (bron: Otten, 1988 (69))

⁵⁸ Theothorne, 838 (bron: Berkel e.a., 2006 (100))

⁵⁹ Otten, 1988 (38)

⁶⁰ Rheton, 960 (bron: Otten, 1988 (60))

⁶¹ Worrede, 1188 (bron: Berkel e.a., 2006 (511))

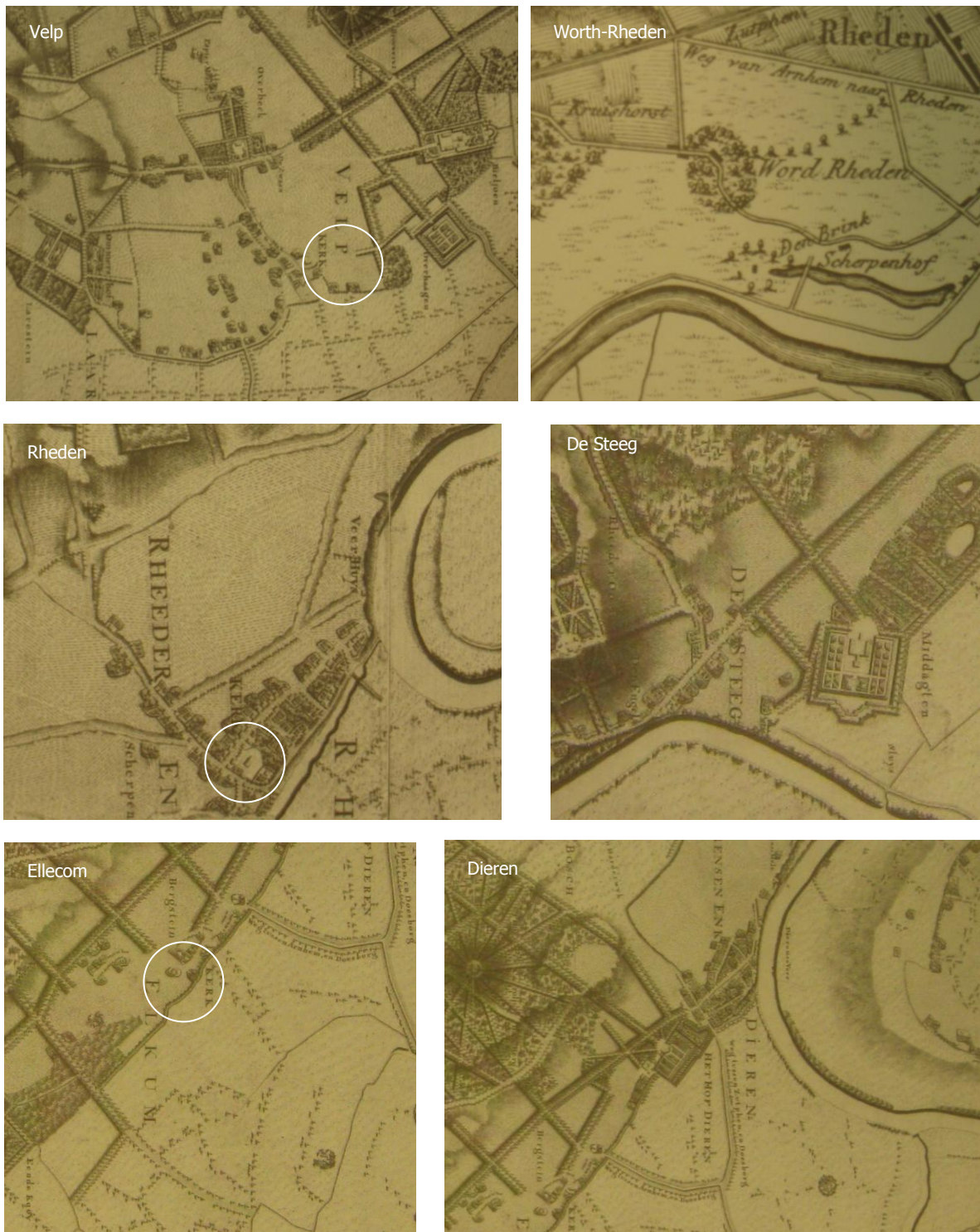
⁶² Rosendaal, 1314 (Bierens de Haan, 1994 (11))

⁶³ De Steeg, 1794 (Otten, 1988 (67))

⁶⁴ www.reliwiki.nl

Wat de impuls is geweest van het ontstaan van Worthrheden is nog onduidelijk. Worthrheden heeft altijd bestaan uit enkele boerderijen en is eigenlijk nooit uitgegroeid tot een dorp. Het is op een gegeven moment opgenomen in de bebouwing van Rheden. Toch kan gezegd worden dat Worthrheden niet onbelangrijk is geweest. Er is sprake geweest van een marke van 'Rheden en Worth-Rheden'. Ook zijn er vele afgeleide veldnamen als Worth-Rhederheide, Worth-Rhederzand, Worth-Rhedense broek, Worth-Rhederenk en Worth-Rhedense veld.

Soms zijn de gestichte Huizen ook een eerste aanzet tot een nederzettingenvorming. De Huizen hebben dikwijls een groot grondgebied in bezit waar veel mensen voor nodig zijn. Maar er waren ook mensen nodig voor de watermolens, het graven van de sprengen en het steken van de plaggen.

Figuur 3.5 Fragmenten van de Hottingerkaart (1773 - 1783). Omcirkeld zijn de kerken van Velp, Rheden en Ellecom bron: SCWUR

3.5 Open akkerbouwcomplexen

Door de sterke bevolkingstoename vanaf de Volle Middeleeuwen wordt de vraag naar voedsel steeds groter. Kleinschalige ontginningen in de vorm van individuele bouwlandkampen voldoet niet meer aan de vraag. Het is nodig grotere nieuwe stukken land in gebruik te nemen. Hiermee ontstaan open akkerbouwcomplexen, die in Gelderland aangeduid worden met enk of eng (figuur 3.6). Langs de zuidoostelijke Veluwezoom ontstaan ondermeer de Dierense enk, Rheder enk en Worth-Rheder enk, benamingen die voorkomen op de Hottingenkaart uit 1773 – 1783.

Enk of eng

'Een in het landschap herkenbare en ruimtelijk begrensde eenheid. Het primaire gebruiksdoel is de teelt van akkerbouwgewassen. Het bestaat uit meerdere percelen en wordt door meerdere grondgebruikers gebruikt. De individuele percelen hebben geen duidelijk zichtbare perceelsgrenzen waardoor er sprake is van een zeer open landschap'.

Figuur 3.6 Een definitie van een enk of eng

bron: Spek, 2004

De akkerbouwcomplexen ontstaan parallel aan de stuwwal op de daluitspoelingswaaiers en glooiingen van hellingafspoelingen. Dit zijn de plekken met de meest gunstige grondwaterstand en meest gunstige bodem. Door plaggenbemesting toe te passen kan men steeds intensiever akkerbouw bedrijven. Mest wordt vermengd met plaggen van gras, heide of bosstrooisel en op de akkers aangebracht. Door deze methode ontstaan enkeerdgronden welke besproken zijn in hoofdstuk 2. Vanaf welk moment plaggenbemesting langs de zuidoostelijke Veluwezoom is toegepast is onduidelijk. Dit hangt nauw samen met de intensiteit van de landbouw in een bepaalde regio. Geschat wordt dat de invoering heeft plaatsgevonden tussen de dertiende eeuw en de zeventiende eeuw.⁶⁵

3.6 Markegronden en verdeling

Met het intensiever gebruik van de bouwlanden stijgt de druk op de 'woeste gronden'. Meer bouwland betekent immers meer mest en meer plaggen. Het gevolg is dat boeren zich aaneensluiten in markegenootschappen. Woeste gronden zijn voortaan collectief bezit van eigenaren van gewaarde hoeven, hoeven met een zogenaamd waardeel, een aandeel gemeenschappelijke grond.⁶⁶ Aangenomen kan worden dat de markegenootschappen sinds de tweede helft van de 13^e eeuw zijn opgekomen.⁶⁷ In gemeenschappen waar geen markegenootschap is opgericht heeft de buurschap het beheer over de woeste gronden. Het verschil tussen markegenootschappen en buurschappen wordt besproken in figuur 3.7.

Langs de zuidoostelijke Veluwezoom is er sprake van de buurschap Velp, de marke van 'Rheden en Worth-Rheden' en de marke van 'Dieren, Spankeren en Soeren' (figuur 3.8). In de buurschap Velp is er in 1342 sprake van Geërfdengronden.⁶⁸ 'Geërfden zijn zij, die naar burgerlijk recht, eigenaren zijn van vaste goederen, in het dorp Velp gelegen.' Omstreeks 1832⁶⁹ bestaan de gronden grotendeels uit heidevelden van het Rozendaalseveld en enkele weilanden nabij de kern Velp.

⁶⁵ Deze schatting is gemaakt op basis van de invoering van de plaggenbemesting in de grote steden in België in de 13^e eeuw en in Drenthe in de 17^e eeuw. De invoering vindt van zuid naar noord plaats en heeft dus in het oosten van Nederland plaatsgevonden tussen de 13^e en de 17^e eeuw. Bron: Keverling Buisman, 1998 (.....)

⁶⁶ Slicher van Bath, 1972.

⁶⁷ Slicher van Bath voert als bewijs voor deze datering aan dat in 12^e eeuwse oorkonden het recht op woeste gronden nog tastend en zoekend wordt omschreven, dat in de tweede helft van de 13^e eeuw de terminologie is vastgesteld en de omschrijving duidelijker is. Hetzelfde geldt voor de Veluwe, waar in een oorkonde van 1231 nog uitvoerig wordt omschreven wat later met de termen markegenootschap en markegrond kan worden aangeduid. Bron: Demoed, 1987 (17)

⁶⁸ www.Geërfdenvanvelp.nl

⁶⁹ Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Rozendaal), 1989

Marke versus buurschap

'Waar marken ontbraken (...) werden de woeste gronden nog altijd door de buurschappen zelf beheerd. De taken van marken enerzijds en buurschappen anderzijds verschilden (...) niet veel van elkaar, waardoor de neiging ontstaan is het wezenlijke onderscheid tussen beide te veronachtzamen'.

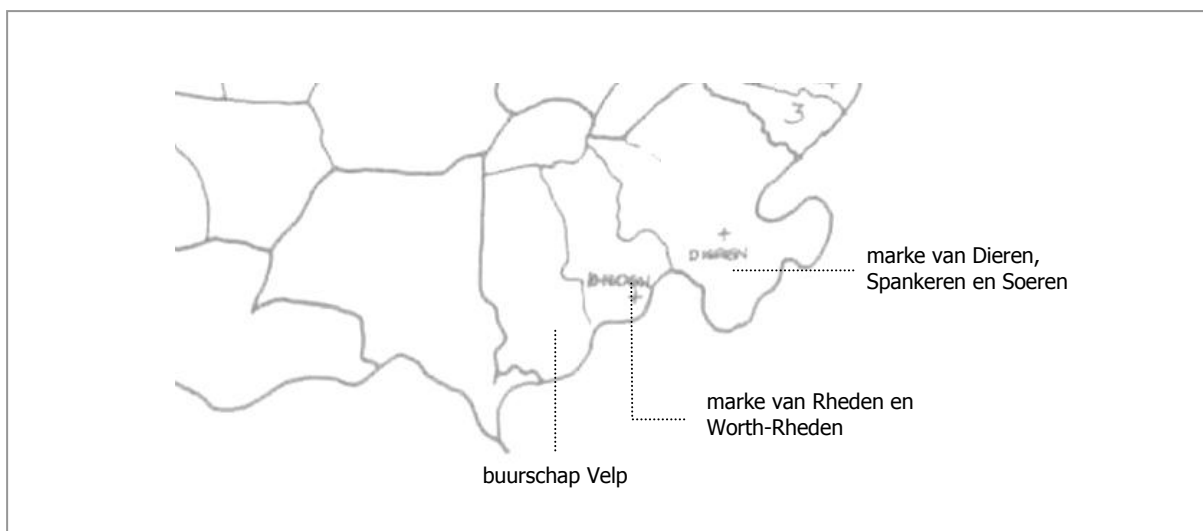
Niet in alle boerengemeenschappen kwamen kennelijk markegenootschappen tot ontwikkeling. Toch kenden ook die gemeenschappen in de Middeleeuwen hun eigen besturen; de buurschappen. Deze dorpsbesturen waren ouder dan de markeorganisaties. De buurschappen hebben oorspronkelijk de taken gehad, die na de Middeleeuwen door de ambtsjonkers werden vervuld. Maar ze hadden nog een taak, die de ambtsjonkers niet kregen: het beheren van de woeste gronden, als daarvoor geen speciale markeorganisatie bestond.

De belangrijkste verschillen tussen een marke en een buurschap:

- De marken waren strikter georganiseerd dan de buurschappen. Het aantal Geërfden in een mark was beperkt tot de van ouds rechthebbenden in de gemeenschappelijke gronden, en dat waren in een mark hooguit 60 Geërfden. De buurschappen waren veel lossere organisaties met meer leden. Of iemand nu het kleinste stukje grond of het grootste landgoed bezat, ieder was in een buurschap geërfde en had als zodanig toegang tot de Geërfdenvergadering en de Geërfdengronden. In een buurschap konden dus veel meer gerechtigden zijn dan in een mark.
- Markegenoten schreven hun rechten op in een markeboek, waarin zij ook notulen van hun bijeenkomsten bijhielden. Dergelijke boeken kende men in de buurschappen meestal niet en de buur- of boerrechten waren zelden schriftelijk vastgelegd.
- Adellijke grootgrondbezitters konden als Geërfden in een buurschap meer invloed krijgen dan in de marken. De organisatie van de buurschappen was namelijk niet sterk genoeg om het binnendringen van de aristocratie te verhinderen.
- Het vierde verschil ligt op het punt van juridische bevoegdheden tussen de marken en buurschappen. Marken kenden, in tegenstelling tot buurschappen, een zelfstandige rechtspraak. Ze kozen hun eigen rechters (markerichters, tevens voorzitters van de markevergaderingen) uit het midden van de vergadering van de markegenoten. De markerichter had meer gezag dan een buurrichter. Buurrichters waren slechts voorzitters van de Geërfdenvergaderingen en hadden naast bestuurlijke, beperkte civielrechtelijke taken.

Figuur 3.7 Het verschil tussen een marke en een buurschap

bron: Van der Kroef, 2004

Figuur 3.8 Buurschappen en marken langs de zuidoostelijke Veluwezoom

bron: Demoed, 1987

Door ondermeer de groeiende bevolking en stijgende prijzen voor landbouwproducten bestaat de behoefte de markegronden te verdelen en de woeste gronden te ontginnen. Over de markeverdelingen en de bijbehorende wetgeving wordt verwezen naar hoofdstuk 7. Over het algemeen vindt de verdeling van markegronden plaats tussen 1840 – 1870.

De heren van Biljoen behoren tot de Geërfden van Velp en hebben waardelen in de Marke van Rheden en Worth-Rheden. Wanneer zijn deze markegronden verdeeld?

De gronden van de Geërfden van Velp zijn nooit verdeeld. Wat zijn hiervan de oorzaken? Rond 1811 krijgt de voormalige gemeente Velp, later de gemeente Rheden, het beheer over deze gronden. Dit is waarschijnlijk gebeurd omdat er geen boerrichter en boermeesters meer zijn. In een gemeenteverslag uit 1866 staat het volgende omschreven: 'Het gebruik dat van de woeste gronden wordt gemaakt is veelvuldig. De schapenhouders drijven er hunne schapen. De landbouwers maaien er plaggen en strooisel om die in de stallen onder het vee te spreiden. De bakkers halen er heide om hunne ovens daarmee te stoken. Metselaars en ander werkvolk graven er zand terwijl sommigen hun bestaan vinden met het vervaardigen van bezems'. Kortom niet alleen de landbouw, maar door de hele Velpse economie was de heide van economisch belang.⁷⁰ Uit de opsomming van 1866 blijkt eens te meer, dat de heide in de ogen van de gemeente een belangrijke functie voor de dorpseconomie vervult. De weide levert inkomsten op, maar ook daar was geen sprake van verdeling.

In 1867 krijgen de Geërfden van Velp de grond weer terug van de gemeente. De reden: 'ontginning te bevorderen, terwijl thans zeer groote uitgestrektheden grond woest en zoo goed als ongebruikt zijn'.⁷¹ Maar verdeling en ontginning blijft uit. In de jaren '80 van de negentiende eeuw wordt Europa getroffen door een landbouwcrisis. Werkeloosheid grijpt om zich heen. Ook in Velp is werkloosheid. De Geërfden van Velp initiëren werkverschaffingsprojecten op de heide en weide om de eigen bevolking aan het werk te houden. Werkzaamheden zijn zand- en leemgraven, snoeiwerk en spitten, verharderen van wegen met keien, verbeteren van greppels, het egaliseren van de Geërfdenweiden etc.

In 1886 treedt een nieuwe Markewet in werking. Tot die tijd is er pas sprake van verdeling van de gemeenschappelijke gronden als de meerderheid van de Geërfdenvergadering hiermee instemt. In de nieuwe wet staat omschreven indien vrijwillige verdeling (dus bij meerderheid van stemmen) niet lukt, elke geërfde het recht heeft om via een gerechtelijke procedure verdeling af te dwingen.

Waarom is de grond toen niet verdeeld? Het is bijna tot een verdeling gekomen door een conflict met de Golfclub die een groot deel van de gezamenlijke gronden wilde hebben. Om te voorkomen dat er verdeling plaatsvindt en om het natuurschoon te behouden wordt in 1917⁷² de 'voorheide' (Pinkenberg: ca. 31,5 ha.) voor 1 gulden geschonken aan de gemeente Rheden. 'De vrees voor eventuele aanvraag tot verdeling van de Velpsche Geërfden - gronden en de mogelijk hieruit voorspruitende verbrokkeling van genoemd stuk heidegrond waardoor het prachtige Velpsche Natuurpark voor de gemeenschap verloren zou gaan....'⁷³ In 1921⁷⁴ wordt ook de 'achterheide' (Rozendaalseveld: ca. 454,6 ha.) aan de gemeente geschonken. Het bijzondere van de Geërfden van Velp is dat ze nog altijd bestaan.⁷⁵ Ze hebben nog altijd de Paardenwei aan de Waterstraat in Velp in gezamenlijk bezit. Elke ingezetene van Velp kan tot de dag van vandaag zijn koe of paard tegen een geringe vergoeding inscharen op deze Geërfdenweide.

Bij de Marke van 'Rheden en Worth-Rheden' is het ook niet tot een verdeling gekomen.⁷⁶ In 1930 wordt de heide in zijn geheel overgedragen aan Natuurmonumenten.

⁷⁰ Kroef van der, 2004 (71)

⁷¹ Kroef van der, 2004 (73)

⁷² Schenkingsacte van de Geërfden van het dorp Velp, 9 Augustus 1917 (bron: Geërfdenvanvelp.nl)

⁷³ Aanvraag van 24 Geërfden met motivering, om tot schenking voor de Voorheide aan de gemeente over te gaan, 9 september 1916 (bron: archief Geërfden van Velp)

⁷⁴ Schenkingsacte van de Geërfden van het dorp Velp, 17 Januari 1921 (bron: Geërfdenvanvelp.nl)

Kroef van der, 2004 (142)

⁷⁵ Kroef van der, 2004 (7)

⁷⁶ Sloet (Sloet, 1911 en 1913) noemt diverse besluiten van afwijzing van deling. Uiteindelijk wordt in Rheden de verdeling gelast door de Hoge Raad in 1909. Uit een markeboek (bron: Gelders Archief) blijkt in 1929 de marke nog niet verdeeld te zijn.

Archiefstukken lopen tot en met 1930. In Worthrheden werd in 1911 de verdeling geëist van de marke en werd in 1929 nog een voorstel tot publieke verkoop van de gronden aangenomen. De archiefstukken van deze marke lopen tot en met 1929 Demoed, 1987 (102).

De heren van Biljoen zijn gewaarden in de Marke van Rheden en Worth-Rheden. Voor zover bekend zijn ze geen erfmarkerichter geweest. Waarom het hier nooit tot een verdeling is gekomen is onduidelijk, maar mogelijk heeft net zoals bij de Geërfden van Velp 'behoud van natuurschoon' een grote rol gespeeld.

De marke van Dieren, Spankeren en Soeren zijn wel verdeeld in 1844.⁷⁷ Dit heeft geen invloed gehad op landgoed Biljoen omdat zij hier geen gewaarde zijn geweest.

3.7 De broeken

In de lagere gebieden, de zogenaamde broeken, is lang sprake van uitgestrekte moerasbossen en veengebieden. Deze grond is bijzonder vruchtbaar, maar moeilijk bewerkbaar en vaak zeer nat. De gronden langs de zuidoostelijke Veluwezoom hebben niet alleen last van neerslagoverschot en het kwelwater, maar ook de wateroverlast van de vele beken die in het Veluwemassief ontspringen speelt een rol. Vanaf 1515 probeert het waterschapsbestuur van het Arnhemse en Velpse Broek de wateroverlast een halt toe te roepen door de aanleg van weteringen. Weteringen in het bedijkte gebied vangen het water op en lozen dit via een tweetal sluizen op de IJssel. Dit gebeurt via een sluis bij de Overhagense dijk ten zuiden van het gelijknamige Huis. Het betreft lange tijd een inundatiepolder, dat wil zeggen dat er van 11 november tot 22 februari water kan worden ingelaten om de weilanden met riviërslib te bemesten. Het water van de polder wordt geloosd op de Rozendaalse beek die iets verder benedenwaarts in de IJssel uitmondt. Volgens bronnen heeft bij deze sluis voor korte tijd (1738 - 1769) een poldermolen gestaan.⁷⁸ Maar door de beperkte hoeveelheid wind heeft deze niet lang bestaan. In 1875 wordt bij deze sluis een stoomgemaal gebouwd. Dit gemaal wordt in 1928 geëlektrificeerd.⁷⁹

Op figuur 3.9 is de bedijking langs de IJssel tussen Arnhem en Doesburg zichtbaar anno 1821. Aan de zuidzijde van de IJssel is te zien dat dit gebied geheel bedijkt is. Hier ligt de Liemerse bandijk die loopt van de Duitse grens nabij Lobith tot aan Doesburg.

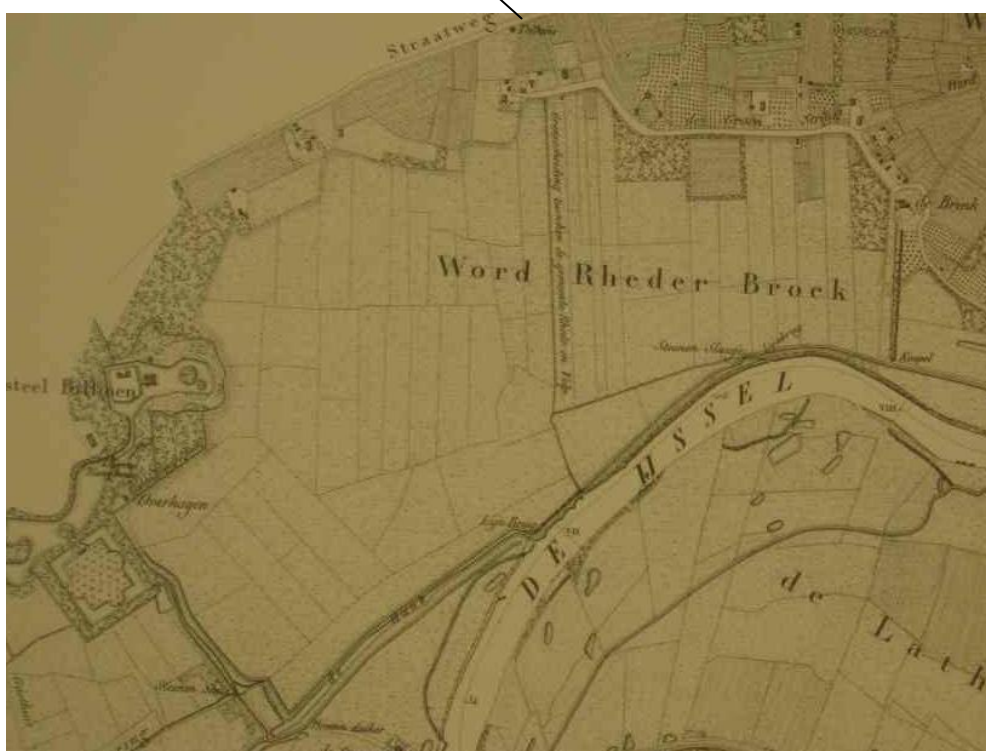
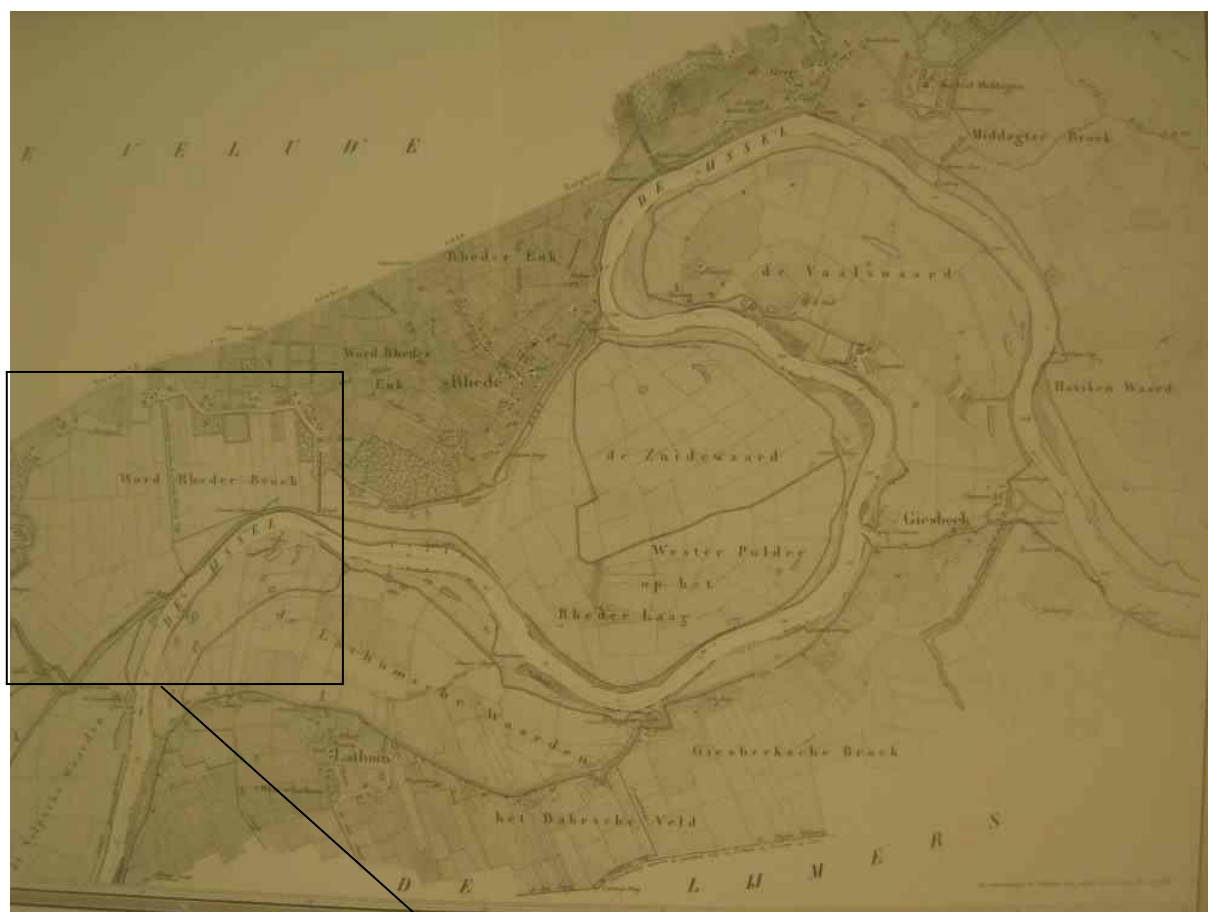

Figuur 3.9 De IJssel met de weteringen en dijken anno 1821. Met rood is de Liemerse bandijk aangegeven bron: GA 0509, 484

⁷⁷ Demoed, 1987 (98)

⁷⁸ Driessen, 2000 (72)

⁷⁹ Driessen, 2000 (120)

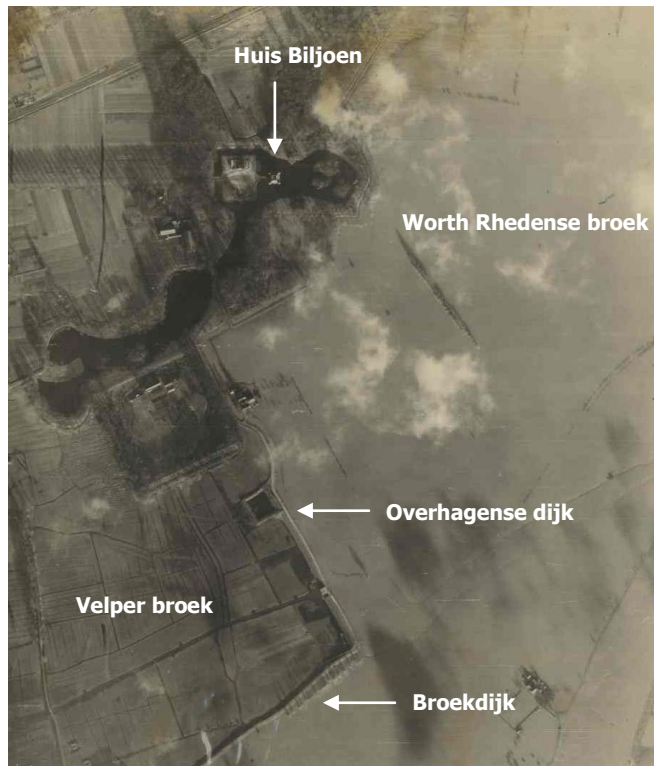

Figuur 3.10 Rivierkaart IJssel 1840

bron: SCWUR

Het heeft lange tijd geduurd voordat het gebied ten noorden van de IJssel geheel bedijkt wordt. De dijken van het Velpse Broek sluiten nabij Huis Biljoen aan op een natuurlijke hoogte. Het water reikt vaak tot deze 12,5 + NAP hoogtelijn. Het Worth-Rhedense broek is nog niet bedijkt.

Vergelijken we de Hottingerkaart uit 1773-1783 met de rivierkaart uit 1840 (figuur 3.10) dan is te zien dat er inmiddels meerdere gebieden aan de noordzijde van de IJssel zijn bedijkt. Een voorbeeld is de Wester Polder op het Rhederlaag. Of het hier gaat om een bandijk is onduidelijk. Ook bij het Worth-Rheder broek is het een en ander veranderd. Op de rivierkaart uit 1840 is te zien dat de Worth-Rheder broek een patroon kent van smalle kavels met sloten. Bij de bocht van de IJssel staat een 'Steenen sluis' die zorgt voor de afwatering op de rivier. Deze sluis bevindt zich waarschijnlijk in een lage (winter, zomer)dijk. Het betreft nog geen bandijk.

Figuur 3.11 Een foto uit 1944 – 1945 laat Huis Biljoen zien Ten tijde van hoog water

bron: SCWUR

Een luchtfoto uit 1944 – 1945 (figuur 3.11) bevestigt dit. Bij hoog water loopt het Worth-Rheder broek nog onder. Huis Biljoen ligt net buiten de hoogwaterlijn van de IJssel. Ten zuiden van het Huis houden de Overhagense dijk en de Broekdijk het water tegen voor ondermeer het Velpse Broek. Het Worth-Rheder broek staat onder water omdat hier bedijking nog ontbreekt. Door het ontbreken van een bandijk concentreert de bebouwing zich lang boven de hoogwaterlijn van de IJssel. Pas na de aanleg van de A348 in de jaren '60 van de 20^e eeuw, de weg ligt op een dijklichaam die tevens dienst doet als waterkering, kunnen de lagere broekgebieden zoals het Worth-Rheder broek ook beter benut worden.

Deel III Landgoed Biljoen

Landgoed Biljoen is tegenwoordig 162 ha. groot. Dit is een fractie van de omvang die het landgoed in de 19^e eeuw heeft gekend. In 1853 is de omvang 756 ha. Mogelijk heeft het landgoed een nog grotere omvang gekend, maar tot op heden zijn hier geen primaire bronnen over gevonden. Aan de hand van onderzoek in het Gelders Archief is inzicht verkregen in de grootte en de landschappelijke ontwikkeling van het landgoed. Het vroegste document is een schenkingsacte uit het jaar 1076.

Hoofdstuk 4 bespreekt de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen. Hoofdstuk 5 gaat over de onderdelen die bij Biljoen horen of hebben behoord.

Figuur vorige bladzijde. *Veldminuut 1945. bron: SCWUR*

4

Ontwikkelingsgeschiedenis vanaf de Nieuwe tijd

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkelingsgeschiedenis beschreven van landgoed Biljoen. Daarbij wordt ingegaan op de omvang van het landgoed en het grondgebruik. Ook komen de heren en vrouwen die hierop het meeste invloed hebben gehad aan de orde. Voor een compleet overzicht van de heren en vrouwen van Biljoen wordt verwezen naar bijlage A.

Gestart wordt in 1767. In dit jaar is een register opgemaakt waarin alle goederen die behoren bij Biljoen staan omschreven. Vanaf dit jaar is inzicht in de omvang van het landgoed (figuur 4.2) en het grondgebruik (figuren 4.3). Bij het grondgebruik zijn de jaren 1829, 1867, 1887 en 1940 weggelaten omdat de gegevens niet compleet zijn of ontbreken.

4.1 Register van goederen 1767

Johan F.W. van Spaen

Johan F.W. van Spaen wordt ca. 1767/1772 heer van Biljoen. In het Gelders archief is een register uit 1767⁸⁰ gevonden waarin alle goederen die bij Biljoen, Overhagen en Nederhagen behoren staan omschreven. Het landgoed is ca. 404 ha. groot⁸¹ waarvan 275 ha. behoort bij Huis Biljoen en Huis Nederhagen. Huis Overhagen kent een omvang van 69 ha. Waarom de goederen in het register zijn opgesplitst is niet bekend. Dit register is waarschijnlijk opgemaakt vanwege de nalatenschap van zijn moeder Elisabeth. A.M. van Riebeeck. Welk deel Johan F.W. van Spaen exact erft is onduidelijk.

grondgebruik	omvang	Percentage
akkermaalsbos	92	23%
opgaand hout	3	< 1%
heide	2	< 1%
weiland	152	38%
bouwland	62	15%
diversen *	26	6%
?**	59	14%
Totaal	404 ha.	100%
* Huis, hof, boomgaard, park, rijswaard etc.		
** Het totaal is volgens het register 404 ha. Na optelling betreft de omvang 345 ha.. Ergens zit hoogstwaarschijnlijk een rekenfout in het register.		

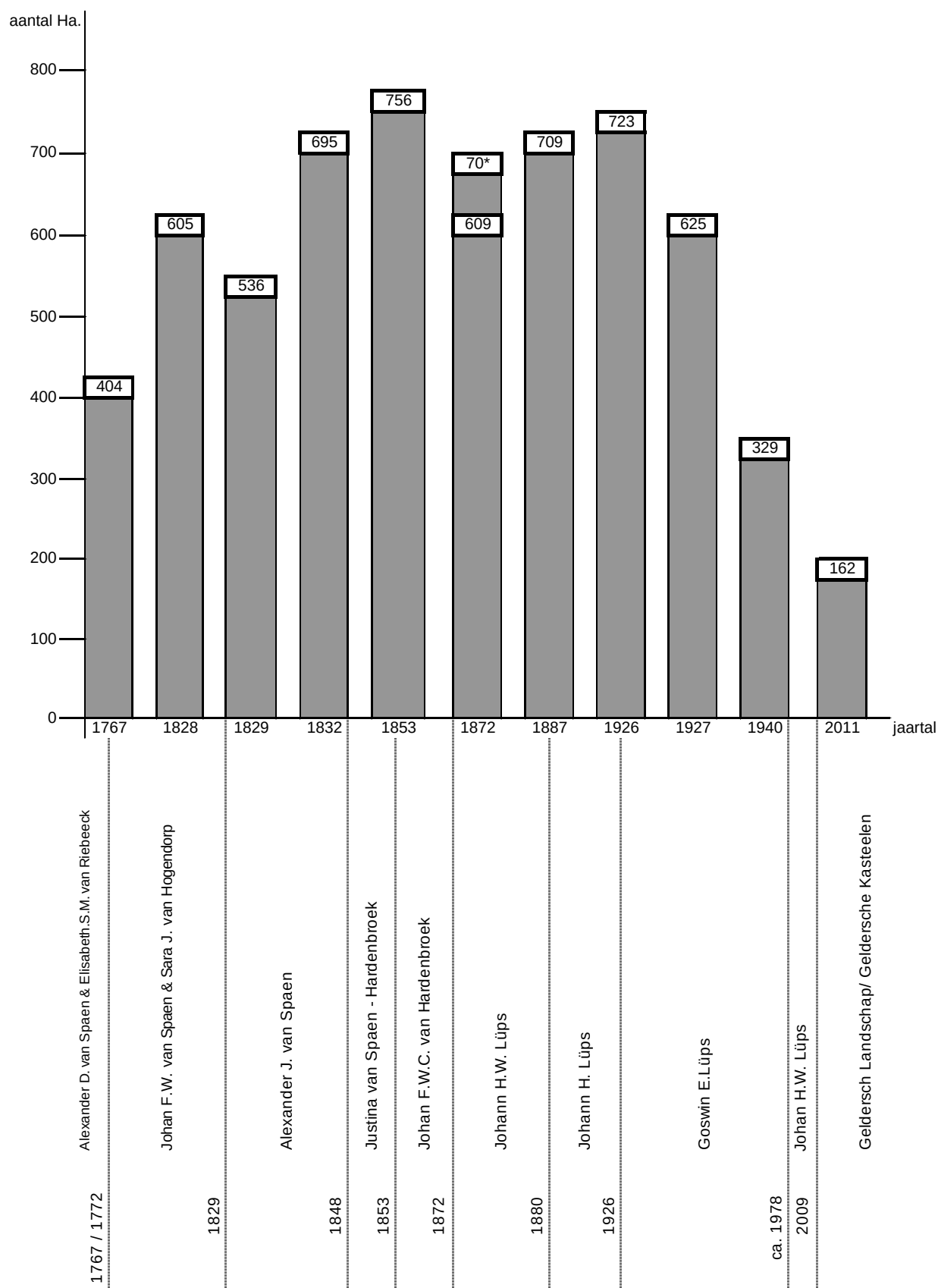
Figuur 4.1 De omvang en grondgebruik van landgoed Biljoen in 1767

bron: GA 0552,135

Figuur 4.1 geeft de omvang en het grondgebruik van landgoed Biljoen in 1767 weer. Weilanden nemen het grootste deel van het landgoed in beslag (38%). Er is sprake van een laag percentage heide (< 1%). Heide is belangrijk voor het weiden van schapen en het steken van plaggen. De heren van Biljoen hebben voor bemesting van de akkers geen gebruik gemaakt van heideplaggen, maar van bosstrooisel en grasplaggen. De akkers zijn namelijk bruine eerdgronden (zie bodemgesteldheid 2.3).

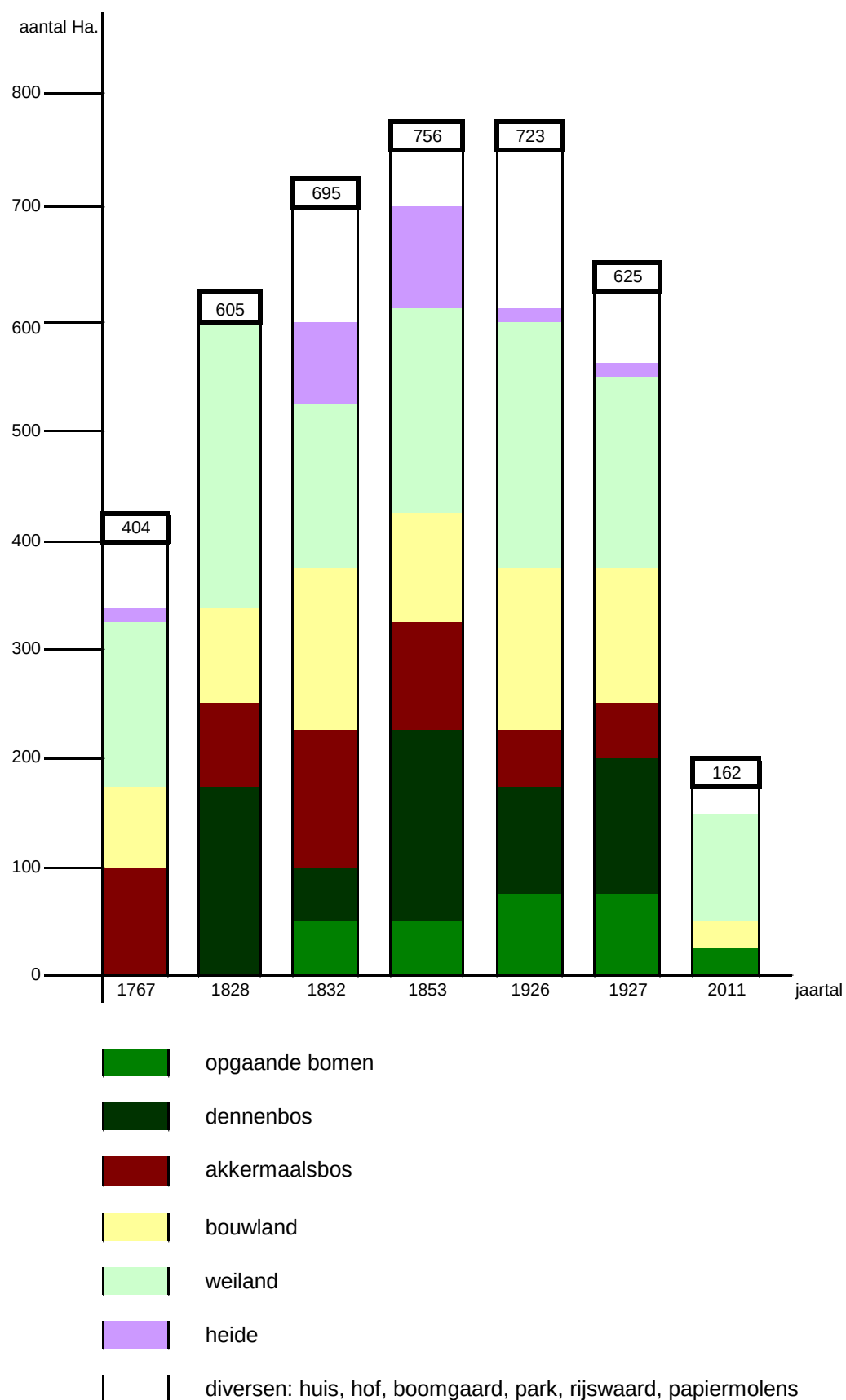
⁸⁰ GA 0552, 135

⁸¹ In bijlage D is het register van goederen onder de Huisen Biljoen, Overhagen en Nederhagen uit 1767 opgenomen

* Van Hardenbroek verkoopt landgoed Bijjoen in twee delen aan Johann H.W. Lüps. In eerste instantie verkoopt hij ca. 609 ha. in 1867. Vijf jaar later verkoopt hij in 1872 ca. 70 ha.

Figuur 4.2 De omvang en de eigenaren van landgoed Bijjoen

Figuur 4.3 Grondgebruik landgoed Biljoen

In figuur 4.4 is het grondgebruik eind 18^e eeuw te zien. Op de hogere delen liggen de akkermaalsbossen en bossen met opgaand hout en op de flanken de bouwlanden. De weilanden liggen langs de IJssel. Ze worden omgeven door hakhout.

Wat heeft in deze tijd tot landgoed Biljoen behoord? Vergelijken we het grondgebruik (figuur 4.1) met de Hottingerkaart (figuur 4.4) dan kan gezegd worden dat het zwaartepunt van het landgoed waarschijnlijk ligt in de lagere delen. 38% van het landgoed bestaat namelijk uit weilanden. Het landgoed strekt zich wel uit over de hogere delen.

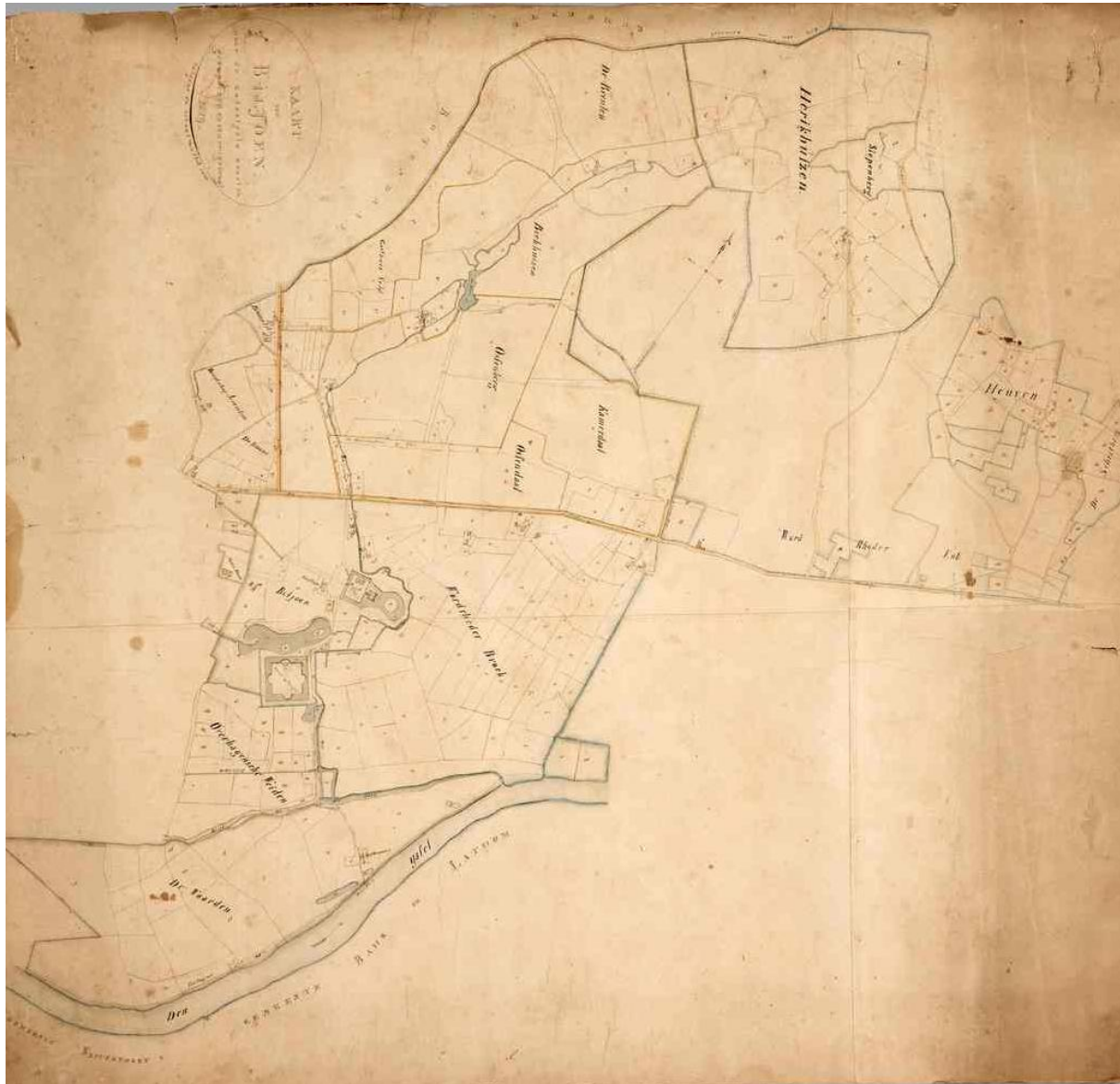

Figuur 4.4 Grondgebruik eind 18^e eeuw (Hottingerkaart 1773 - 1783)

bron: SCWUR

4.2 Ten tijde van invoering kadaster 1832

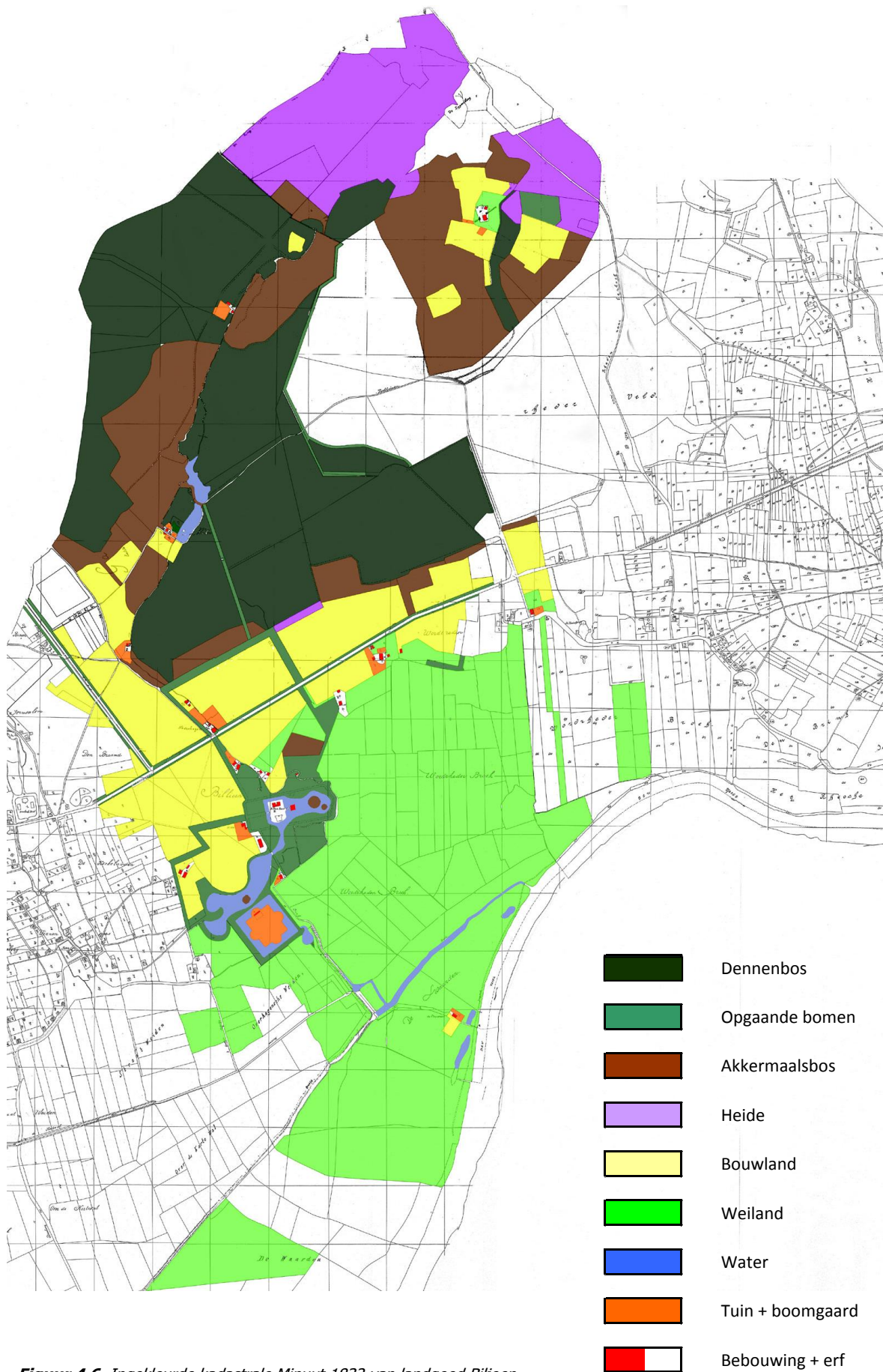
Figuur 4.5 betreft een kaart van landgoed Biljoen uit 1829⁸². Het landgoed heeft een omvang van ca. 771 ha.⁸³ Helaas ontbreekt een schriftelijk document en is de reden voor het opstellen van deze kaart onduidelijk. Te zien is dat een deel van landgoed Heuven volgens deze kaart bij Huis Biljoen behoort.

Figuur 4.5 Kaart van landgoed Blijoen 1829. Aan de rechterzijde is (een deel) van landgoed Heuven zichtbaar
bron: GA 0552, OK18

⁸² De datum 1829 geeft het jaar aan waarop de kaarten van Velp en Rheden gekopieerd en aaneengebracht zijn. De basis van de kaart dateert uit 1808 - 1811 (zakatlas van het kanton Velp).

⁸³ Grootte berekend aan de hand van Kadastrale Minuut 1832

Figuur 4.6 Ingekleurde kadastrale Minuut 1832 van landgoed Bijjoen

Alexander J. van Spaen

In 1828 is er een taxatie⁸⁴ opgemaakt ten behoeve van de erven van Sarah J. van Spaen Hoogendorp. De omvang van het landgoed Biljoen is ca. 605 ha.⁸⁵ (figuur 4.7). Ze laat haar bezittingen achter aan drie kinderen en de erfenis wordt evenredig verdeeld. Zij erven elk fl. 421.463,80.⁸⁶ Wat de relatie is met de kaart in 4.5 waar het landgoed een omvang heeft van ca. 771 ha. is onduidelijk.

grondgebruik	omvang	percentage
akkermaalsbosch	ca. 72	12%
dennenbosch	ca. 180	30%
opgaande bomen	9.928 stuks	-
weiland	ca. 243	40%
bouwland	ca. 105	17%
diversen	ca. 5	1%
Totaal	ca. 605 ha.	100%

Figuur 4.7 Nalatenschap Sarah J. van Spaen Hoogendorp 1828 naar grondgebruik en omvang

bron: GA 0487, 190

Zoon Alexander J. van Spaen erft in 1829 Huis Biljoen en 'Het Ongezellige Bosch'. Huis Biljoen kent een omvang van ca. 536 ha.⁸⁷ (figuur 4.8). Dit bestaat uit 'opgaande bomen', Weilanden en bouwlanden. Helaas is het grondgebruik niet verder onderverdeeld.

Het verschil in omvang tussen de taxatie uit 1828 (ca. 605 ha.) en het deel dat Alexander J. van Spaen erft (ca. 536 ha.) komt grotendeels doordat zijn zus J. Baronesse van Spaen de Zuiderwaard erft. Een vergelijking van de omvang weilanden in de taxatie en de verdeling van de erfenis bevestigt dit.

grondgebruik	omvang	percentage
opgaande bomen	ca. 279	52%
weiland	ca. 203	38%
bouwland	ca. 54	10%
Totaal	ca. 536 ha.	100%

Figuur 4.8 Bezit van A.J. van Spaen bij vererving in 1829 naar grondgebruik en omvang

bron: GA 0168, 1440 (nr 559)

De ingekleurde kadastrale Minuut uit 1832 (figuur 4.6) geeft inzicht in de grootte en het grondgebruik van het landgoed. Landgoed Biljoen ligt in de kadastrale gemeenten Velp en Rheden. Alexander J. van Spaen bezit ca 695 ha.⁸⁸ Daarvan ligt 517 ha.⁸⁹ grond in de kadastrale gemeente Velp. Dit is bijna de helft van de totale omvang van deze gemeente. Hij bezit ook nog eens 173 ha.⁹⁰ grond in de kadastrale gemeente Rheden⁹¹. Het grondgebruik is weergegeven in figuur 4.9.

grondgebruik	omvang	percentage
akkermaalsbos	122	17%
dennenbos	59	9%
opgaande bomen	57	8%
heide	67	10%
weiland	142	20%
bouwland	157	23%
diversen*	91	13%
Totaal	ca. 695 ha.	100%

* huis, hof, boomgaard, park, rijswaard etc.

Figuur 4.9 Bezit van A.J. van Spaen in 1832 naar grondgebruik en omvang

bron: Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Velp en Rheden), 1996/ 2001

⁸⁴ GA 0487, 190

⁸⁵ De omvang is naar alle waarschijnlijkheid nog groter omdat 'opgaande bomen' in stuks zijn aangegeven en niet in ha.

⁸⁶ In bijlage E is een overzicht van nalatenschap van J.F.W. van Spaen en S.J. Gravinne van Hoogendorp opgenomen alsmede een specificatie van het bezit dat valt onder Artikel 1 Huis Biljoen.

⁸⁷ GA 0168, 1440 nr. 559

⁸⁸ In bijlage F is een tabel opgenomen met gedetailleerde gegevens van dit grondgebruik in 1832

⁸⁹ Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Velp), 2001 (40 - 54)

⁹⁰ Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Rheden), 2001 (73)

⁹¹ Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Rheden), 2001 (63)

Figuur 4.10 Bezit van Johan F.W.C. van Hardenbroek in 1853 ingetekend op de Veldminuut 1845
bron (ondergrond): SCWUR

In drie jaar tijd is het landgoed uitgebreid van ca. 536 ha. (1829) naar 695 ha. (1832). Een vergelijking van het grondgebruik is niet te maken, omdat in 1829 alleen een grove indeling bekend is. Wel kan gezegd worden dat het areaal bouwland verdrievoudigd is (1829: ca. 54 ha. en in 1832: ca. 157 ha.) en dat er 67 ha. heide aan het landgoed is toegevoegd. Deze heidegronden liggen in het noordelijke deel van het landgoed rondom de landbouwenclave Herikhuizen.

Justina van Spaen

Na het overlijden van Alexander J. van Spaen in 1848 krijgt zijn zus Justina van Spaen - Hardenbroek landgoed Biljoen in bezit. Zij blijft voor vijf jaar vrouw van Biljoen en overlijdt in 1853. Over deze periode is weinig bekend.

Johan F.W.C. van Hardenbroek

Na het overlijden van Justina van Spaen in 1853 wordt Johan F.W.C. van Hardenbroek heer van Biljoen. In 1853⁹² is een acte opgemaakt met de nalatenschap van Justina van Spaen.⁹³ Landgoed Biljoen kent een omvang van ca. 756 ha. (figuur 4.11). Johan is na het overlijden van zus Civile S.J.A. van Hardenbroek in 1840⁹⁴ enig kind en erft zeer waarschijnlijk het gehele landgoed.

grondgebruik	omvang	P4centage
akkermaalsbos	106	14%
dennenbos	180	24%
opgaande bomen	51	7%
heide	71	9%
weiland	204	27%
bouwland	97	13%
diversen*	39	5%
Totaal	ca. 756 ha.	100%
* huis, hof, boomgaard, park, rijswaard etc.		

Figuur 4.11 Bezit van Johan F.W.C. van Hardenbroek in 1853 naar omvang en grondgebruik

bron: GA 0552, 33

Om inzicht te krijgen welke gronden bij het landgoed behoren is een vergelijking gemaakt tussen de perceelsnummers in 1853 en de perceelsnummers op de kaart uit 1832. In figuur 4.10 is op basis van deze vergelijking in grote lijn de begrenzing van het landgoed ingetekend. Ten opzichte van 1832 is het landgoed in omvang toegenomen. De grootste uitbreiding betreft (een deel van) landgoed Heuven (ca. 48 ha.), met uitzondering van het 'Huis met zijn hof'. Ook zijn er losse percelen aangekocht aan ondermeer de zuidoost zijde van het landgoed en in de Rhedense laag, maar deze zijn voor de leesbaarheid van deze figuur achterwege gelaten.

Johan F.W.C. van Hardenbroek verkoopt ca. 609 ha. van het landgoed in 1867⁹⁵ aan Johan H.W. Lüps. De reden van de verkoop van dit grote deel van het landgoed is onbekend. Het betreft ondermeer Beekhuizen, Herikhuizen, Nederhagen en gronden bij het veerhuis. Na verkoop heeft Johan F.W.C. van Hardenbroek ca. 70 ha.⁹⁶ nog in bezit (figuur 4.12). Het betreft huis Biljoen met tuin en park. In 1872 verkoopt Johan F.W.C. van Hardenbroek ook dit deel aan Johan H.W. Lüps.

Johan H.W. Lüps

De eerste telg van de familie Lüps die landgoed Biljoen koopt is Johan H.W. Lüps.⁹⁷ Zoals hiervoor omschreven koopt Johan H.W. Lüps in twee fasen landgoed Biljoen. Hij koopt ook nog weide de Durk en de St. Peterswaard in 1869. Het landgoed kent een omvang van 679 ha.⁹⁸ Het grondgebruik is weergegeven in figuur 4.13.

⁹² GA 0552, 33, 9 juni 1853

⁹³ In bijlage G is een overzicht opgenomen van de nalatenschap van Justina van Spaen en G.J.A. van Hardenbroek aan zoon J.F.W.C. van Hardenbroek uit 1853

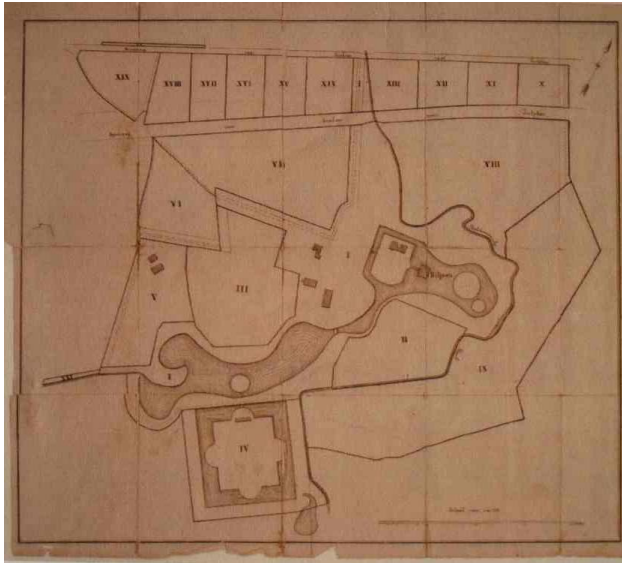
⁹⁴ Straatman, 2007

⁹⁵ GA 0168, 6951 (Repertoire) + acte nr. 269 notaris van Eck te Arnhem, 18 december 1867

⁹⁶ GA 0168, 6961

⁹⁷ In bijlage C is een overzicht opgenomen van de familie Lüps

⁹⁸ In bijlage H is een overzicht opgenomen van de overdracht van goederen van J.F.W.C. van Hardenbroek aan J.H.W. Lüps in 1867 en 1872

Figuur 4.12 Huis Biljoen met omliggende percelen verkocht aan Johan H.W. Lüps in 1872
bron: GA 0552, 100 K27

Om inzicht te krijgen welke gronden behoren bij het landgoed is een vergelijking gemaakt van perceelsnummers uit de verkoopaktes 1867 en 1872 met die van de kadastrale Minuut. Dit is maar ten delen gelukt omdat er veel perceelsnummers verdwenen zijn door ondermeer splitsing. Voor ca. 191 ha. is de ligging en het grondgebruik onbekend. Nader onderzoek bij het kadaster kan hier meer informatie over verschaffen.

grondgebruik	omvang	Percentage
akkermaalsbos	55	8%
dennenbos	167	25%
opgaande bomen	16	2%
heide	12	2%
weiland	174	26%
bouwland	42	6%
diversen*	22	3%
grondgebruik van percelen onbekend **	191	28%
Totaal	ca. 679 ha.	100%
* huis, hof, boomgaard, park, rijswaard etc.		
** door splitsing zijn nummers van percelen vervangen door nieuwe nummers		

Figuur 4.13 Bezit van Johan H.W. Lüps in 1872 naar omvang en grondgebruik bron: GA 0168, 6951 en GA 0168, 6961

Johan H. Lüps

Na het overlijden van Johan H.W. Lüps wordt in 1880⁹⁹ zijn oudste zoon Johan H. Lüps heer van Biljoen. De daadwerkelijke boedelscheiding onder de drie kinderen vindt zeven jaar later plaats. Er is een acte uit 1887¹⁰⁰ bekend waarin een overzicht is opgenomen van de nalatenschap¹⁰¹ van J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan Johan H. Lüps. Johan H. Lüps erft landgoed Biljoen heeft op dat moment een omvang van 709 ha. (figuur 4.14). De perceelsnummers staan vermeld in de nalatenschap.

Een vergelijking is gemaakt met de perceelsnummers op de kaart uit 1832. Dit is maar ten dele gelukt omdat er veel perceelsnummers verdwenen zijn door ondermeer splitsing en inmiddels vervangen zijn door nieuwe nummers.

⁹⁹ GA 3151, (notaris Troost), 10 februari 1880

¹⁰⁰ GA 0552, 42

¹⁰¹ In bijlage I is een overzicht van de nalatenschap van J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan hun zoon J.H. Lüps uit 1887 opgenomen

Voor meer dan de helft van het landgoed (ca. 399 ha.) is de ligging en het grondgebruik onbekend. Nader onderzoek bij het kadaster kan hier meer informatie over verschaffen.

In het begin van de 20^e eeuw lijkt het erop dat Johan H. Lüps zich op een andere inkomstenbron richt dan alleen het exploiteren van het landgoed. In 1901¹⁰² sticht hij een steenbakkerij in het Worth-Rhedense broek aan de oever van de IJssel (figuur 4.15). Het bedrijf staat bekend als 'de steenfabriek van Huis Biljoen'. De steenfabriek wordt later bekend onder de naam 'De Groot'.

grondgebruik	omvang	Percentage
akkermaalsbos	13	2%
dennenbos	121	17%
opgaande bomen	9	1%
heide	5	1%
weiland	123	17%
bouwland	21	3%
diversen*	18	3%
grondgebruik van percelen onbekend **	399	56%
Totaal	ca. 709 ha.	100%
* huis, hof, boomgaard, park, rijswaard etc.		
** door splitsing zijn nummers van percelen vervangen door nieuwe nummers		

Figuur 4.14 Bezit van Johan H. Lüps in 1887

bron: GA 0168, 6951 en GA 0168, 6961

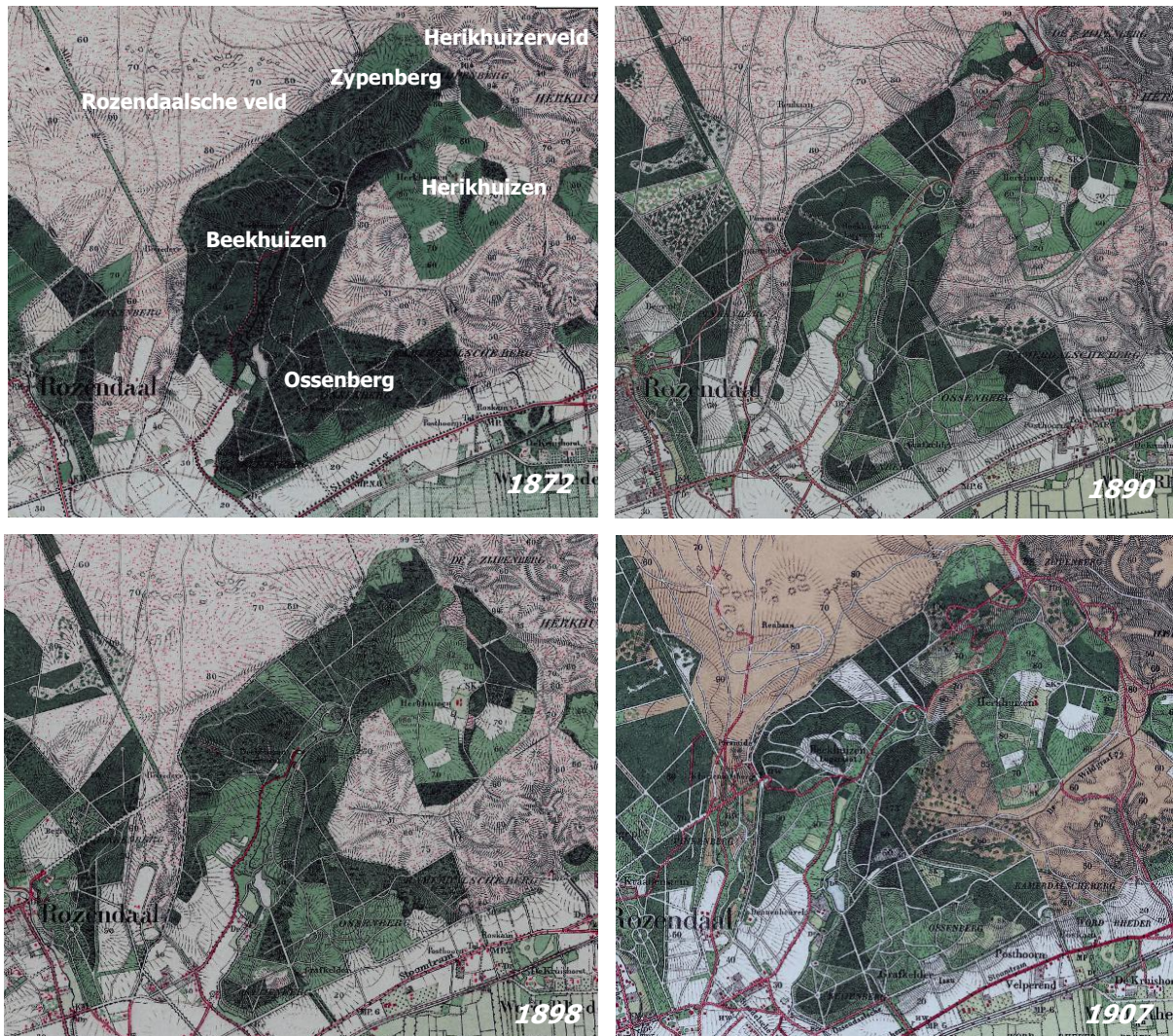
Figuur 4.15 De Steenbakkerij ten zuidoosten van Huis Biljoen (wit omcirkeld) ingetekend op de topografische kaart uit 1906 (links) en op een kaart uit 1931. Te zien is dat de steenfabriek flink is uitgebreid.
bronnen (ondergrond): Uitgeverij Nieuwland, 491 (2005) en gelderlandinbeeld.nl

4.3 Grondgebruik 1853 – 1926

Over een ruime periode kan weinig gezegd worden over het grondgebruik. In 1853 kan nog een vergelijking gemaakt worden met de kadastrale kaart zodat er duidelijkheid is over het grondgebruik in dit jaar. De vergelijking in 1872 en 1887 is niet meer te maken, omdat er inmiddels percelen verdwenen zijn en er door splitsing nieuwe nummers aan toegevoegd zijn. Om voor deze jaren achter het grondgebruik te komen is uitgebreid onderzoek in het Kadaster noodzakelijk. Dit is een tijdrovende klus en is vanwege het korte tijdbestek van deze thesis buiten beschouwing gelaten.

¹⁰² www.mijngelderland.nl

Om toch een beeld te krijgen van het grondgebruik is een vergelijking gemaakt tussen een aantal kaartfragmenten. Deze zijn weergegeven in figuur 4.16. Het betreft alleen het noordelijke deel landgoed Biljoen. Dit gebied is het meest aan veranderingen onderhevig. Het zuidelijke deel bestaat uit weilanden en dat is tot op heden ook nog het voornaamste grondgebruik.

Figuur 4.16 Fragmenten van de Topografische Militaire Kaart Rozendaal van het noordelijke deel van landgoed Biljoen
bron: historiekaart.nl

Op de kaart van 1872 is te zien dat het grondgebruik overwegend bestaat uit opgaand dennenbos (donkergroene kleur). Vooral bij de Ossenberg en Beekhuizen is dit het geval. Nabij boerderij Herikhuizen bestaan de bossen uit loofhout. Op de kaart uit 1890 is het grondgebruik nog steeds overwegend bos, maar de soort is sterk veranderd. Er is meer bos met loofhout. Boerderij Herikhuizen heeft zich uitgebreid tot een landbouwenclave te midden van het bos. Bouwlanden zijn aangelegd en ten oosten van de boerderij is dennenbos aangeplant. Dit heeft mogelijk te maken met het beschermen van de recent ontgonnen bouwlanden bij de boerderij tegen stuifzanden. Ten zuiden van Beekhuizen heeft het bos plaats gemaakt voor bouwlanden. Op de kaart uit 1898 is te zien dat veel dennenbos rondom de landbouwenclave Herikhuizen is gekapt. Herikhuizen ligt als een eiland te midden van de woeste gronden. Op de kaart van 1907 is een enkel perceel bos omgezet in akker. Verder lijkt het of delen van de woeste gronden weer opnieuw zijn aangeplant met bomen. Wat de bebouwing betreft is er een drietal nieuwe schaapskooien is bijgekomen, aan de zuidzijde bij Herikhuizen en ten noorden van de Ossenberg. Verder is te zien dat de bebouwde kern van Velp zich steeds meer in westelijke richting uitbreidt.

4.4 Ontwikkeling 20^e eeuw

Vanaf 1926 zijn er weer primaire bronnen in het archief gevonden die meer inzicht geeft in het grondgebruik van landgoed Biljoen. In dit jaar overlijdt Johan H. Lüps en is een taxatierapport¹⁰³ opgesteld. De grootte van het landgoed betreft 723 ha¹⁰⁴. In figuur 4.17 staat het grondgebruik omschreven.

grondgebruik	omvang	percentage
hakhout	56	8%
dennenbos	94	13%
bos	82	11%
weiland	232	33%
bouwland	145	20%
heide	<1	<1%
diversen *	110	15%
Totaal	ca.723 ha.	100%
* huis en erf, steenoven, terrein van vermaak, boomgaard, water, wegen etc.		

Figuur 4.17 Het bezit van wijlen J.H. Lüps naar grondgebruik in 1926

bron: GA 3151, 14

Goswin E. Lüps (1926 – ca. 1978)

Goswin E. Lüps krijgt 625 ha. toebedeeld¹⁰⁵ van het bezit van wijlen Johan H. Lüps (figuur 4.18). Aan wie het overige bezit (ca. 100 ha.) toebedeeld is/ verkocht is is onbekend. Het grootste gedeelte van het landgoed is in gebruik als weiland. Vanaf het jaar 1927 krimpt het landgoed in omvang. De oorzaken hiervan zijn stijgende kosten en dalende inkomsten (zie hoofdstuk 8).

In 1930 is ca. 345 ha.¹⁰⁶ verkocht aan Natuurmonumenten (329 ha.) en de gemeente Rheden (17 ha.). Het deel dat aan Natuurmonumenten wordt verkocht betreft Beekhuizen en Herikhuizen en maakt vanaf dat moment deel uit van Nationaal park Veluwezoom met een totale omvang van ca. 1956 ha.¹⁰⁷ Naast Beekhuizen en Herikhuizen worden in 1940 nog enkele tientallen hectaren van het landgoed verkocht aan andere partijen.

grondgebruik	omvang	percentage
hakhout	52	8%
dennenbos	116	19%
bos	76	12%
weiland	180	29%
bouwland	123	20%
heide	<1	<1%
diversen *	76	12%
Totaal	ca. 625 ha.	100%
* huis en erf, steenoven, terrein van vermaak, boomgaard, water, wegen etc.		

Figuur 4.18 Het bezit van G.E. Lüps naar grondgebruik in 1927

bron: GA 3151, 16

Johan H.W. Lüps (ca. 1978 - 2006)

Johan H.W. Lüps is de laatste telg van de familie Lüps die landgoed Biljoen in bezit heeft. Er is een acte van nalatenschap bekend uit 1978. Daarin staat omschreven hoe de bezittingen van Goswin E. Lüps onder zijn twee zonen verdeeld zijn. Johan H.W. Lüps krijgt grond toebedeeld in de secties A en B van de kadastrale gemeente Velp.¹⁰⁸ Hierbij is huis Biljoen inbegrepen. De overige gronden dient hij samen met zijn broer te verdelen. Helaas staan deze niet in de acte vermeld.

¹⁰³ GA 3151, 14

¹⁰⁴ In bijlage J is een taxatierapport van wijlen J.H. Lüps uit 1926 opgenomen.

¹⁰⁵ In bijlage K is een overzicht opgenomen van de percelen die eigendom zijn van G.E. Lüps in 1927.

¹⁰⁶ GA 3151, 14

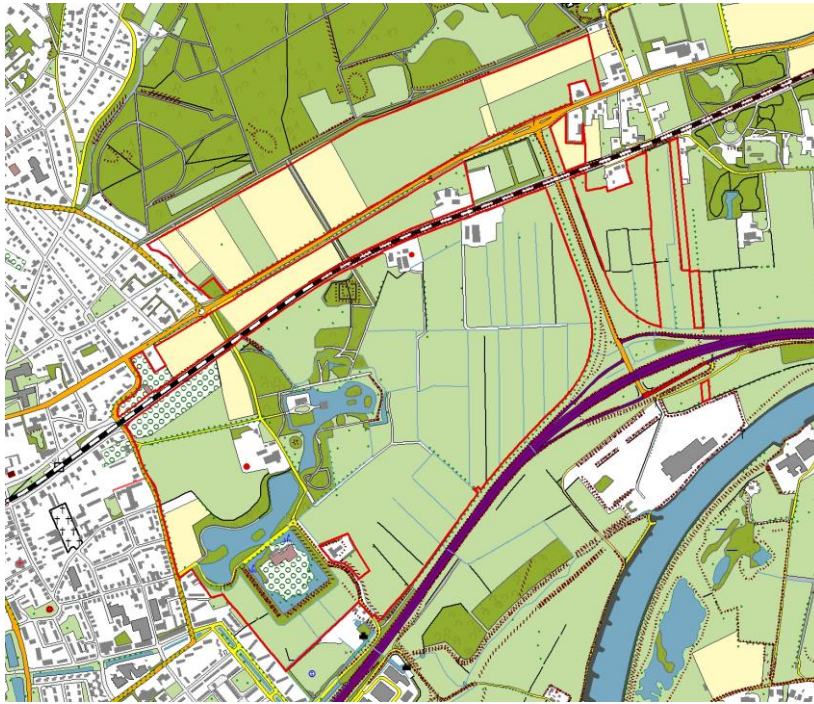
¹⁰⁷ Vereniging tot behoud van natuurmonumenten 1956 (269)

¹⁰⁸ In Bijlage M is een overzicht opgenomen van de nalatenschap van G.E. Lüps uit 1978

Een compleet overzicht over de omvang en het grondgebruik kan hierdoor niet gegeven worden. Over de tijd dat Johan H.W. Lüps heer van Biljoen is, zijn in het Gelders Archief verder geen documenten gevonden.

Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen (2009 - heden)

Johan H.W. Lüps sterft in 2006 kinderloos. In 2009 jaar wordt het landgoed verkocht aan Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen. De omvang van het landgoed is dan 162 ha. (figuur 4.19). Het grondgebruik is overwegend weiland met enkele bouwlanden en bospercelen. Ook staan pachtboerderijen op het landgoed, de Elsenhof, Frankenhof en boerderij Biljoen. In figuur 4.20 is het grondgebruik in omvang en percentages weergegeven.

Figuur 4.19 De huidige omvang van landgoed Biljoen (rood omljnd)

bron: GLGK

grondgebruik	omvang	percentage
opgaande bomen	15	10%
weiland	90	55%
bouwland	30	20%
diversen *	25	15%
Totaal	ca. 162 ha.	100%
*gebouw, erf, historische tuin, gracht etc		
** opp. weiland - bouwland fluctueert. Delen van akkers worden dikwijls gebruikt voor grasland		

Figuur 4.20 Het bezit van Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen naar grondgebruik in 2011

bron: GLGK

5

Onderdelen van het landgoed

Landgoed Biljoen heeft zich in het verleden vergroot en verkleind door aankoop en verkoop van gronden en bebouwing. Boscomplexen, weilanden, bouwlanden maar ook boerderijen, watermolens en schaapskooien hebben deel uitgemaakt van het landgoed. De onderdelen die ooit bij het landgoed hebben behoord, worden in dit hoofdstuk besproken en zijn weergegeven in figuur 5.1

Er is sprake van een zogenaamd meerkernig landgoed. Meerdere voorname huizen hebben ooit de kern van het/een landgoed gevormd. Het betreft Huis Biljoen, Huis Nederhagen en Huis Overhagen.

1	Broekerhof
2	Huis Nederhagen
3	Huis Overhagen
4	Huis Biljoen
5	Beekhuizen
6	Herikhuizen
7	Frankenhof
8	Elsenhof
9	Charlottenburg
10	Gasthuysgoet
?	exacte plek onbekend

Figuur 5.1 De onderdelen die ooit tot het landgoed Biljoen hebben behoord

bron (ondergrond): [googlemaps.nl](https://www.google.nl/maps)

Figuur 5.2 Eerste schriftelijke vermelding van Bruoche in een schenkingsacte uit 1076

bron: GA 0552,43a

In de naam van de heilige en ondeelbare Dreëenheid, Hendrik, Koning bij de gratie Gods, Vrij en volmachtig als koning te regeeren is hem, door wien de koningen regeeren, Christus, in zijn heiligen te eeren. Onder dezen hebben wij gemeend den wacher der hemels, den belijder van het zuivere geloof, den beschermer van Koning- en Keizerrijk, den vorst der apostelen, den gelukzaligen apostel Petrus te moeten eeren en verzoenen door de Utrechtse kerk te herstellen, die tot ons leedwezen door de schuld der onzen door brand verteerd is. Derhalve schenken wij ten behoeve van het herstel der kerk een zeker goed, genoemd **Bruoche**, met al het daartoe behorende, te weten, de horigen van beiderlei kunne, velden, gebouwen, weiden, bebouwde en onbebouwde gronden, wegen en wildernissen, bossen, jacht, wateren en waterlopen, molens, de maalplaatsen, visserij, uitgangen en opbrengsten, al dat verkregen is of nog zal verkregen worden, ja, alle voordelen, die maar uitgedacht, genoemd of beschreven kunnen worden, de heilige Petrus in voornoemde verbrande kerk en bevestigen die schenking op aanraden en verzoek van Bertha, mijn echt- en deelgenoot in de regering, Siegfried, aartsbisschop van Mainz; Hiltorf, aartsbisschop van Keulen; Ruprecht, bisschop van Bamberg; Ebbo, bisschop van Neurenberg, terwijl de bisschop van Utrecht, Coenraad, even krachtig als terecht met de overigen instemt. Dit goed is gelegen in de Veluwe, in het graafschap van Diederik. Wij dan geven dit met dien verstande, dat bedoelde kerk van de heilige Petrus het ten eeuwigen dage, vrij van alle tegenspraak zal bezitten, en verbieden een ieder gewelddadig daaruit iets te ontvoeren of naar elders over te brengen. Ter bekrachtiging van deze vaste schenking hebben wij deze brief laten schrijven en, zoals men hieronder kan zien, door onze handtekening bekrachtigd en, van een afdruk van ons zegel voorzien, ter kennis van alle zo toekomstige als tegenwoordige mensen gebracht.

Figuur 5.3 Vertaling van de schenkingsacte uit 1076.

bron: S. Reynders, Rheden en Rosendaal in den loop der eeuwen, Velp 1928 (met enige verbeteringen en gemoderniseerde spelling)

5.1 Broekerhof

Eerste schriftelijke vermelding en naam

De eerste schriftelijke vermelding van de Broekerhof dateert uit de 11^e eeuw (figuur 5.2). In 1076¹⁰⁹ schenkt Koning Hendrik IV het goed Bruoche voor herstel van de Sint-Pieterskerk in Utrecht, die door zijn schuld verbrand is. De schenkingsakte is geschreven op kalfsperkament. De lange schachten en tierlantijnen zijn kenmerkend voor het toenmalige oorkondeschrift. Naast het schrift geven het grote formaat (ca 60 cm x 100 cm), de ruime opmaak, het monogram en het grote zegel een plechtig karakter aan de oorkonde.

De naam Broekerhof betreft een samenstelling van 'broek' en 'hof.' Broek refereert naar 'een met vochtig bos begroeid gebied'¹¹⁰. 'Hof' kan een afgeleide zijn van 'hofstede, hofgoed' dan wel 'hof' = curtis.¹¹¹ Broekerhof kent in de geschiedenis verschillende namen, te weten: Bruoche, Broch, Broke, Broekerhof, Broekerhave, Brok, Broch, Brokerhof, Broek, Broekenhoff.¹¹²

Mogelijk is de naam Broekenhoff veranderd in Timmermanshuis. Een acte uit de 18^e eeuw bevestigt dit vermoeden. Uit 1758¹¹³ is een pachtcontract bekend van een Huis waar vermeldt staat 'vanouds Broekenhoff' en tussen haakjes Timmermanshuis. Een acte uit 1767¹¹⁴ heeft het zowel over de Broekenhoff als 't Timmermanshuis. Hoe deze aktes zich ten opzichte van elkaar verhouden is onduidelijk.

Ligging

De exacte ligging van de Broekerhof is thans onbekend. De naam suggereert dat de hof gelegen heeft nabij/ in het lager gelegen broek. Speculaties doen de ronde dat de Broekerhof door Karel van Gelre in ca. 1530 is afgebroken en dat op de fundamenten Huis Biljoen gebouwd is. Een register uit 1767¹¹⁵ bewijst mogelijk het tegendeel. In dit Register staat Broekenhoff nog vermeld.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Wat is bekend over de ontwikkelingsgeschiedenis Het eerste geschreven document dat informatie geeft over de Broekerhof dateert uit 1076.¹¹⁶ Een schenkingsacte gaat in op de aard van de geschonken bezittingen; er is sprake van velden, gebouwen, weiden, bebouwde en onbebouwde gronden, wegen en wildernissen, bossen....¹¹⁷ Met enige voorzichtigheid kan gezegd worden dat het om een flink gebied gaat omdat zowel sprake is van hogere gebieden (bossen, jacht etc.) als lagere gebieden (weiden etc.). Mogelijk strekt het grondgebied behorende bij de Broekerhof zich uit van de hogere delen van de stuwwal tot de lagere delen aan de IJssel. Het volgende document dat ons informatie geeft over de Broekerhof is een oorkonde uit de 16^e eeuw. In 1530 koopt Karel van Egmond, Hertog van Gelre de Broekerhof van Henrik de Groiff, erfvoogd te Erkelents, voor 3000 Rynssche Gulden. Er staat omschreven '....in hoige ind lege, bosch ind broick, heyde ind weyde, mytter heerlichheit, jacht, visserijen' Het goed Broekerhof strekt zich uit over hoge en lage gebieden en lijkt dus een flinke omvang te hebben.

Een register uit 1767¹¹⁸ geeft ons naast informatie over het grondgebruik ook informatie over de omvang. Er wordt in dit document een Broekenhoff vermeldt, 'met zijn Hoff, Bomgaerd, Bouw- en Weijdelanden'. De hof is ca. 17 ha. groot. Het lijkt erop dat de Broekerhof in vergelijking met de 16^e eeuw in omvang is afgenomen, maar hier is onvoldoende bewijs voor.

¹⁰⁹ GA 0552, 43, 23 mei 1076

¹¹⁰ Vervloet, 2011 (1)

¹¹¹ Berkel, 2006 (199)

¹¹² Nijhoff, 1875 (974) Van der AA; 1840 vol.2 (436); GA 0552, 43; GA 0552, 135

¹¹³ G 0552, 148

¹¹⁴ GA 0552, 135

¹¹⁵ GA 0552, 135, jaar 1767

¹¹⁶ GA 0552, 43, 23 mei 1076

¹¹⁷ GA, 0552, 43

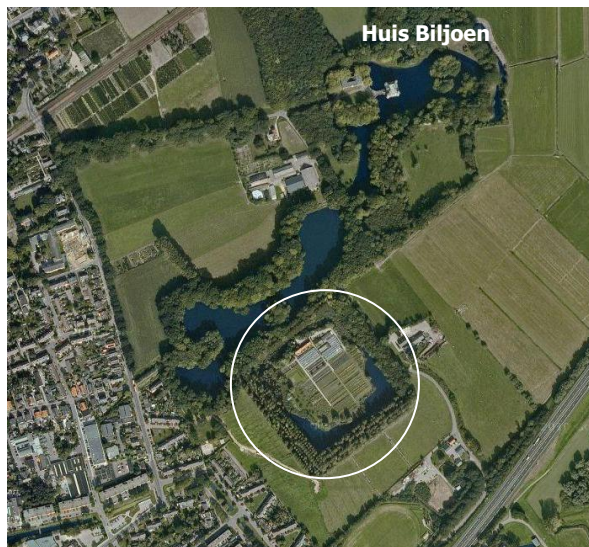
¹¹⁸ GA, 0552, 135

5.2 Huis Overhagen

Eerste schriftelijke vermelding en naam

De eerste schriftelijke vermelding van Huis Overhagen dateert uit de 15^e eeuw. In 1401¹¹⁹ is een acte opgemaakt voor de overdracht van Overhagen van Johan van Mompellier aan Johan de Cock van Opijnen.

De naam Overhagen bestaat uit een samenstelling van 'Over' en 'Hagen'. 'Over' betekent 'aan de overzijde', 'aan de andere kant', 'hoger', 'boven' zoals in Overberg, Overasselt.¹²⁰ 'Over' is het tegenovergestelde van 'Neder', ter onderscheiding van het stroomafwaarts gelegen 'Neder'.¹²¹ Haag' is identiek aan het Middelnederlands 'hage' dat duidt op een 'bosje, omheining van levend hout, kreupelhout' zoals in Hagestein¹²².

Figuur 5.4 De plek van Huis Overhagen

bron: googlemaps.nl

Ligging

Huis Overhagen heeft bestaan ten zuiden van Huis Biljoen. Nog zichtbaar is de vierpas met de omgrachting. Op deze plek hebben drie huizen gestaan. In de ontwikkelingsgeschiedenis worden dit onderscheid aangeduid met Huis Overhagen (1), (2) en (3).

Ontwikkelingsgeschiedenis

Over Huis Overhagen (1) is weinig bekend. Gezegd wordt dat Karel van Egmond, hertog van Gelre, in 1530 dit Huis verwoest heeft. Primaire bronnen hierover ontbreken. Vanaf de 17^e eeuw zijn primaire bronnen gevonden die inzicht verschaffen over de ontwikkelingsgeschiedenis van Overhagen.

Het eerste archiefstuk betreft een 'Register op de oude Overhaagsche Caarte de anno 1636'¹²³. Dit register omschrijft de goederen behorende bij Overhagen en kent een grootte van ca. 59 ha. Er is in dit register geen sprake van een Huis Overhagen. Wel staat onder nr. 14 omschreven 'De pol met de Gragten, Cothof, Bongaert, Calverweijde soo van de schlagboom tot aan de papiermole'. Mogelijk is 'de pol' een restant van een burchtheuvel of een motte omgeven met een gracht.

In 1675¹²⁴ is er in een acte van verdeling sprake van een openbare verkoping van Overhagen in zeven delen. Elk deel valt onder een apart Lot. Het eerste lot valt buiten de loting en blijft door vererving binnen de familie Huygens. Het betreft 'Heerlukheid Overhagen' met onderhavige weilanden, bouwlanden, boerenhoven en een molen. Uit deze acte blijkt dat er nog geen sprake is van Huis

¹¹⁹ GA 0552, 54

¹²⁰ Berkel, van 2006 (353 - 354)

¹²¹ Berkel, van 2006 (353)

¹²² Berkel, van 2006 (167-168)

¹²³ GA 0552, 54

¹²⁴ GA 0552, 54, 26 april 1675

Overhagen (2). Er wordt namelijk gesproken over '.....t Plein met zijn Cingels en Vijvers.....'¹²⁵. Het eerste lot kent een omvang van 134 ha. en een waarde van f34.800,- gulden. De overige zes loten worden door 'blinde trekking' verdeeld onder de gegadigden. Onbekend is wie de eigena(ar)en zijn/ is geworden van de overige zes loten.

Vanaf het begin van de 18^e eeuw is sprake van een Huis Overhagen (2). Dit blijkt uit een acte uit 1707¹²⁶ waarin 'Conditien en vuurwaarden verkoop erve en goedt Overhaegen' omschreven staan. Ook stat beschreven wat tot dit goed behoort: 'in huijs, hoff, cingels, gragten, houtplantagie van opgaande boomen, en andere houtgewassen'. In 1708¹²⁷ verkoopt Everhart Huygens dit Huis Overhagen met bijbehorende goederen aan F.W. van Spaen voor f 27.000,-. De daadwerkelijke verkoopakte is in het archief niet gevonden. F.W. van Spaen is sinds 1696/1698¹²⁸ eigenaar van het naastgelegen Huis Biljoen en vanaf 1708 behoort Huis Overhagen met onderhavige goederen dan ook tot landgoed Biljoen. Uit 1767¹²⁹ is een register bekend. Hierin staat omschreven dat Huis Overhagen en onderhorige bouwhoven een grootte heeft van ca. 75 ha.¹³⁰ Mogelijk is eerder sprake van Huis Overhagen (2). Op een kaart uit 1557¹³¹ ontbreekt Overhagen en op een kaart uit ca. 1652¹³² staat Overhagen weer vermeldt. Wanneer Huis Overhagen (2) is verdwenen is onzeker. In ieder geval aan het begin van de 19^e eeuw en voor het jaar 1817¹³³. Dit kan als volgt verklaard worden. In een schattingsakte daterend uit het begin 19^e eeuw¹³⁴ wordt Huis Overhagen nog omschreven als 'Het Huis Overhage, met sijn Tuyn, Gragten, Cingels, Berceaux, vijvers, opgaende Hout, Ackermaels en Else Bosch, Hof en Weijde landen.' De waarde van het Huis is geschat op ca. 45.000,- gulden. In vergelijking met Huis Biljoen, 50.000,- gulden, kan gezegd worden dat het bij Huis Overhagen om een voornaam Huis gaat.

In 1817 is het grondgebied van Velp als deel van de kadastrale gemeente Rheden opgemeten. In de bijbehorende 'Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel' wordt Huis Overhagen aangeduid onder Sectie B, perceelsnummer 64, 'Huis en Erf' en een 'belastbaar inkomen gebouwd' van 69,- gulden.¹³⁵ Dit belastbare inkomen geldt voor Huizen die vallen in klasse 5 voor de heffing van de grondbelasting.¹³⁶ Het Huis valt niet (meer) onder de zogenaamde Buitenklasse: huizen die buiten de gewone klassering vallen zoals bijvoorbeeld Huis Biljoen met een belastbaar inkomen van 585,-. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er in ieder geval vanaf 1817 sprake is van een minder voornaam Huis Overhagen (3). In een acte uit 1829¹³⁷ wordt gesproken over een tuinmanswoning genaamd Overhagen.

Huis Overhagen		
1636	ca. 59 ha.	<i>bron: GA 0552, 54</i>
1675	ca. 134 ha.	<i>bron: GA 0552, 54, 26 april 1675</i>
1708	Huis Overhagen behoort bij Huis Biljoen.	<i>bron: GA 0552, 55</i>
1767	ca. 75 ha.	<i>bron: GA 0552, 135</i>

Figuur 5.5 De grootte van Huis Overhagen

¹²⁵ GA 0552, 54, 26 april 1675 (2)

¹²⁶ GA 0552, 54, 19 april 1707

¹²⁷ GA 0552, 55

¹²⁸ GA 0552, 52

¹²⁹ GA 0552, 135

¹³⁰ GA 0552, 135

¹³¹ S' Grootens, 1557

¹³² Janssonius, 1652 (zie figuur 5.21)

¹³³ stichting werkgroep kadastrale Atlas Gelderland 1996 (22)

¹³⁴ GA 0487, 189

¹³⁵ stichting werkgroep kadastrale Atlas Gelderland 1996 (47)

¹³⁶ stichting werkgroep kadastrale Atlas Gelderland 1996 (44)

¹³⁷ GA 0168,1440 nr.559

5.3 Huis Nederhagen

Eerste schriftelijke vermelding en naam

De eerste schriftelijke vermelding van Huis Nederhagen dateert uit de 17^e eeuw. Op 14 maart 1660¹³⁸ vindt er een verdeling van de goederen plaats van Seger van Arnhem onder zijn (schoon)zonen Borchardt van Arnhem, Paul van Arnhem en Alexander van Spaen.

Huis Nederhagen heeft niet altijd zo geheten. Tot ca. 1660 heet het Huis; Inden Hagh¹³⁹, Den Haghe¹⁴⁰, Hagh¹⁴¹, Haech¹⁴² of een afgeleide hiervan. De vroegste schriftelijke vermelding dateert uit 1557¹⁴³.¹ Waarom heeft het Huis een andere naam gekregen. Een mogelijke verklaring voor deze naamsverandering is opgenomen in paragraaf 5.8.

Figuur 5.6 De drie plekken waar mogelijk Huis Nederhagen heeft gestaan (ondergrond: rivierkaart IJssel 1840)
bron: SCWUR

Ligging

Er is een tweetal Huizen die de naam Nederhagen heeft gehad. Een eerste Huis Nederhagen heeft gestaan ten zuiden van de weg Arnhem – Zutphen tussen Velp en Rheden. Het tweede Huis Nederhagen heeft gestaan op de hoek van de huidige Zutphensestraatweg – Beekhuizenseweg. Dit laatste Huis is gebouwd voor 1832¹⁴⁴ en gesloopt ca. 1950.¹⁴⁵ en wordt in deze thesis buiten beschouwing gelaten.

De exacte plek van het eerste Huis is tot op heden onduidelijk. Er is een drietal plekken aan te wijzen waar Huis Nederhagen mogelijk gestaan heeft (figuur 5.6). Het betreft plek 1: 'bij de gracht'; plek 2: 'de Brinck' en plek 3 'op kavel met afwijkende vorm'.

Plek 1: 'bij de gracht' Een mogelijke plek voor Huis Nederhagen is ten noordoosten van Huis Biljoen. Het Huis heeft een gracht gekend en staat afgebeeld op de Brouillonkaart in figuur 5.7 Brouillon betekent 'klad' en de vraag is in hoeverre waarde aan deze kaart gehecht mag worden. Het is de enige kaart waarop de gracht staat aangegeven.

¹³⁸ GA 0552, 47

¹³⁹ C. Grootens, 1557

¹⁴⁰ GA 0552, 47, 1608

¹⁴¹ J. Janssonius, 1652

¹⁴² N. Van Geelkecrken, 1653

¹⁴³ C. Grootens, 1557

¹⁴⁴ Het Huis staat aangegeven op de Kadastrale Minuut (1832) aan de 'weg van Arnhem naar Zutphen' aan de Beekhuizense Beek.

¹⁴⁵ GA 1540, 216

Verdere (primaire) bewijzen dat Huis Nederhagen op deze plek gestaan heeft ontbreken vooralsnog. Wel zijn er enkele jaren geleden na het omwaaien van een boom kloostermoppen in de bodem aangetroffen.

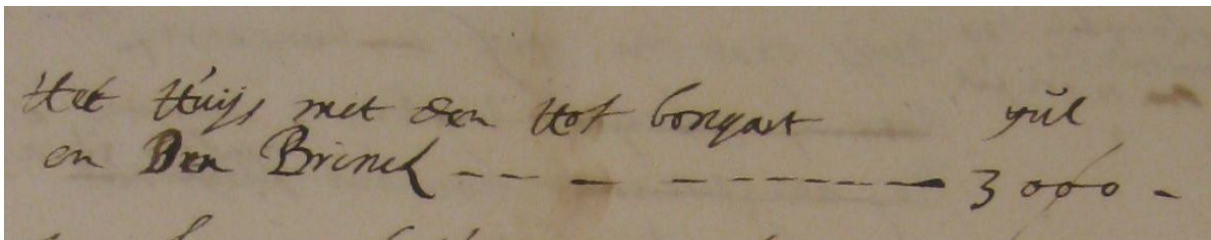

Figuur 5.7 Plek 1 'bij de gracht' (ondergrond: Brouillonkaart 1784/1800).

bron: SCWUR

Plek 2: 'de Brinck' Een andere mogelijkheid is dat Huis Nederhagen meer oostwaarts gelegen heeft. Paul van Arnhem koopt in 1609, 3 morgen land 'naest zijn huijs in de landt gekocht den Hage en aangeworven van den Convente van St. Agnieten te Arnhem'¹⁴⁶. Het Sint Agnietenklooster heeft bezittingen meer naar het oosten.

Een verkoopakte uit 1660¹⁴⁷ suggereert ook dat Huis Nederhagen mogelijk meer oostwaarts gelegen heeft. Huis Nederhagen wordt omschreven als 'Het huijs met den hof, bongaert en Den Brinck' (figuur 5.8). Van een gracht is in deze beschrijving geen sprake. Den Brinck¹⁴⁸ is een hoeve die gestaan heeft op de overgang van de WorthRheder enk en het WorthRheder broek. Mogelijk betreft het een verwijzing naar deze hoeve.

Figuur 5.8 Beschrijving van Huis Nederhagen uit 1660

bron: GA 0552, 47

Er is een beschrijving bekend van Den Brinck (figuur 5.9) opgesteld door archeologisch adviesbureau RAAP, maar primaire bronnen zijn onbekend. In die beschrijving is sprake van een voornaam Huis, het Huis staat aangeduid met 'kasteel, buitenplaats'. Een andere naam voor Den Brinck is Baerschen brinck¹⁴⁹. Is dit een verwijzing naar de Heren van Baer, die hebben gewoond aan de overzijde van de IJssel. De heren van Baer zijn mogelijk ook eigenaar geweest van Nederhagen, maar hierover

¹⁴⁶ Kerckamp, 1964 (42)

¹⁴⁷ GA 0552, 47, 10 januari 1660

¹⁴⁸ Den Brinck wordt in het rapport van RAAP aangeduid met kasteel, buitenplaats

¹⁴⁹ RAAP catalogusnummer 33

ontbreken primaire bronnen.¹⁵⁰ Wat is de relatie tussen Huis Nederhagen en Den Brinck? Heeft Huis Nederhagen nabij Den Brinck gestaan of hebben we het mogelijk over hetzelfde Huis?¹⁵¹

RAAP catalogusnummer 33

1. ROB-code(s): -
2. Coördinaten: 198.510/446.090; Precisie: 2; Kaartblad: 40b
3. Gemeente: Rheden; Plaats: Worth - Rheden; Toponiem: huis Den Brinck
4. Aard: kasteel, buitenplaats; Datering; Nieuwe tijd
5. Algemene beschrijving: verscheidene boerderijen op Den Brink te Worth-Rheden worden al in de Late Middeleeuwen vermeld. Een van deze boerderijen was de hoeve Den Brink of Baerschen brinck. Vermoedelijk heeft, ambtsjonker Johan van Wijnbergen, die in 1659 door koop eigenaar van deze boerderij werd, er een herenhuis laten bouwen dat hij Den Brinck noemde. Van de Van Wijnbergens kwam het goed aan de familie Renesse kwam het goed aan de familie Van Renesse, die De Brinck tot 1797 in bezit hadden. Hierna wisselde het huis verscheidene keren van eigenaar tot huis Den Brinck in het midden van de 19e eeuw werd gesloopt.

Figuur 5.9 Beschrijving huis Den Brinck of Baerschen brinck te Worth-Rheden

bron: *catalogus.vng.nl*

Plek 3: 'op kavel met afwijkende vorm' Een derde plek waar Huis Nederhagen mogelijk heeft gestaan betreft een kavel in het Worth Rheder broek. Deze kavel kent ten opzichte van de omliggende kavels een duidelijk afwijkende vorm, dat goed te zien is op afbeelding 5.6. De kavel wordt op deze afbeelding ontsloten door een rechte noordzuid georiënteerde weg. Nader (archeologisch) onderzoek op dit kavel zal uitwijzen of hier ooit sprake is geweest van bebouwing en of dit mogelijk de plek is geweest van Huis Nederhagen?

Ontwikkelingsgeschiedenis

De oudste primaire bron die gevonden is betreft een acte uit 1608¹⁵². 'Huijs den Haghe' wordt toegekend aan Paul van Arnhem. Hij koopt dit voor f 8.700,-¹⁵³. In 1625 wordt zijn zoon, Zeger van Arnhem, eigenaar. In de tweede helft van de 17^e eeuw verdeelt Zeger van Arnhem zijn goederen onder de kinderen vanwege 'vermindere crachten en vermeerderen van impotentie in armen en beenen'. A. van Spaen is getrouwd met de dochter van Zeger, Hendrina van Arnhem, en behoort ook tot de gegadigden. Er is een tweetal akten gevonden die betrekking hebben op het verkrijgen van Huis Nederhagen door A. van Spaen. Een acte dateert van 14 maart 1658¹⁵⁴, een andere acte van 10 januari 1660¹⁵⁵.

In de acte uit 1658 staat omschreven dat A. van Spaen Huis Nederhagen met alle toebehorende goederen toebedeeld krijgt, maar dat hij er pas na ca. een tot anderhalf jaar mag gaan wonen. De oudste zoon van Zeger van Arnhem, Burchardt, mag namelijk nog een jaar in Huis Nederhagen blijven wonen.

De acte uit 1660 heeft naar alle waarschijnlijkheid betrekking op het daadwerkelijke moment dat A. van Spaen Huis Nederhagen betreft. In de acte staan alle goederen opgesomd die behoren bij Huis Nederhagen. Het betreft bouwhoven, bouwlanden, weilanden, rijswaard, papiermolen etc. en kent een omvang van ca. 42 ha.¹⁵⁶ De totale waarde van landgoed Nederhagen is getaxeerd op f41.800,-. Het Huis zelf op f3.000,-. A. van Spaen komt als eigenaar van Huis Nederhagen op 12 april 1661¹⁵⁷ ook in het bezit van Huis Biljoen.

¹⁵⁰ Ter Bals, 2010 (Bijlage 1: Lijst eigenaren)

¹⁵¹ Als Huis Nederhagen en Den Brinck hetzelfde Huis is, dan is er een inconsistentie waar te nemen in de eigenaren. Volgens primaire bronnen is in 1661 de familie van Spaen eigenaar van Huis Nederhagen (GA 0552, 47, 12 april 1661). Volgens de beschrijving van RAAP zijn de eigenaren van De Brinck Johan de families Wijnbergen en Renesse.

¹⁵² GA 0552,47

¹⁵³ GA 0552,48

¹⁵⁴ GA 0552, 47, 14 maart 1658

¹⁵⁵ GA 0552, 47, 10 januari 1660

¹⁵⁶ GA 0552, 47, 10 januari 1660 (8 - 9)

¹⁵⁷ GA 0552, 47, 12 april 1661

Speculaties doen de ronde over afbraak van Huis Nederhagen door A. van Spaen nadat hij Huis Biljoen heeft gekocht in 1661.¹⁵⁸ Een exacte datum is vooralsnog onbekend. Primaire bronnen hebben vooralsnog geen duidelijkheid verschaft. Er is in het archief wel een opdrachtbrief gevonden gedateerd op 15 september 1698.¹⁵⁹ De titel van deze acte luidt: 'Opdragtsbrieff van het Huys Bouillon met de helfft van alle daeronder als ook onder Nederhagen behorende goederen'. In de brief staat verder 'het Adelick huys bouillon en zijn gragten en de cingelen met de gerechte helfte van alle daeronder, als ook onder Nederhagen gehoorende huijsingen, coorn ende papiermoelens'. Er wordt niet gesproken over een Huis Nederhagen, maar over huizen die behoren bij het landgoed Nederhagen. Hoogstwaarschijnlijk is Huis Nederhagen voor 1698 verdwenen.

Huis Nederhagen		
1660	ca. 42 ha.	<i>bron: GA 0552, 47: 10 januari 1660</i>
1661	eigenaar Huis Nederhagen koopt Huis Biljoen	<i>bron: GA 0552, 47: 12 april 1661</i>
1698 (of eerder)	Huis Nederhagen wordt afgebroken	<i>bron: GA 0552, 52</i>

Figuur 5.10 De grootte van Nederhagen

¹⁵⁸ GA 0552, 47

¹⁵⁹ GA 0552, 52

5.4 Huis Biljoen

Eerste schriftelijke vermelding en naam

De eerste schriftelijke vermelding van Huis Biljoen dateert uit 1535¹⁶⁰. In dit jaar verkoopt Karel van Egmond op 1 juni Huis Biljoen met alle heerlijkheden en toebehoren aan R. van Lennep.

Figuur 5.11 Brief uit 1535 van hertog Karel van Gelre, waarin hij het Huis Biljoen met alle heerlijkheden en toebehoren verkoopt aan R. van Lennep
bron: GA 0552, 43b

Er zijn verschillende verklaringen voor de naam Biljoen. De betekenis kan verklaard worden aan de hand van de vertaling van het Franse werkwoord bouillonner, dat 'opborrelen' betekent. De naam verwijst naar opborrelend water (kwel en beekwater) in het terrein. Een andere verklaring betreft dat Biljoen vernoemd is naar Godfried van Bouillon wiens burcht stond in de Belgische provincie Luxemburg. Godfried is opgenomen in de 'Van neghen den besten' (ca. 1300), een beschrijving door Jacob van Maerlant van negen historische helden, die als voorbeeld voor de mensheid kunnen dienen.¹⁶¹ Karel van Egmond verheerlijkte de ridderlijkheid en kan om die reden zijn huis vernoemd hebben naar Godfried van Bouillon. Biljoen kent verschillende namen; Bullioen¹⁶², Bouillon¹⁶³, Bylloin¹⁶⁴, Bilion¹⁶⁵, Bilioen¹⁶⁶, Billoen¹⁶⁷ en Bouillon¹⁶⁸.

Ligging

Huis Biljoen ligt aan de oostzijde van de kern Velp en vormt tegenwoordig de kern van het gelijknamige landgoed.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Voor de ontwikkelingsgeschiedenis wordt verwezen naar hoofdstuk 4.

¹⁶⁰ GA 0552, 43b

¹⁶¹ Anrooij van, 1997

¹⁶² GA 0552, 49

¹⁶³ GA 0552, 43b, 1535

¹⁶⁴ C. Grootens, 1557

¹⁶⁵ J. Janssonius, 1652

¹⁶⁶ N. Van Geelkercken, 1653

¹⁶⁷ De Man, 1810

¹⁶⁸ Van der Aa, 1840 vol.2 (437)

5.5 Beekhuizen

Eerste schriftelijke vermelding en naam

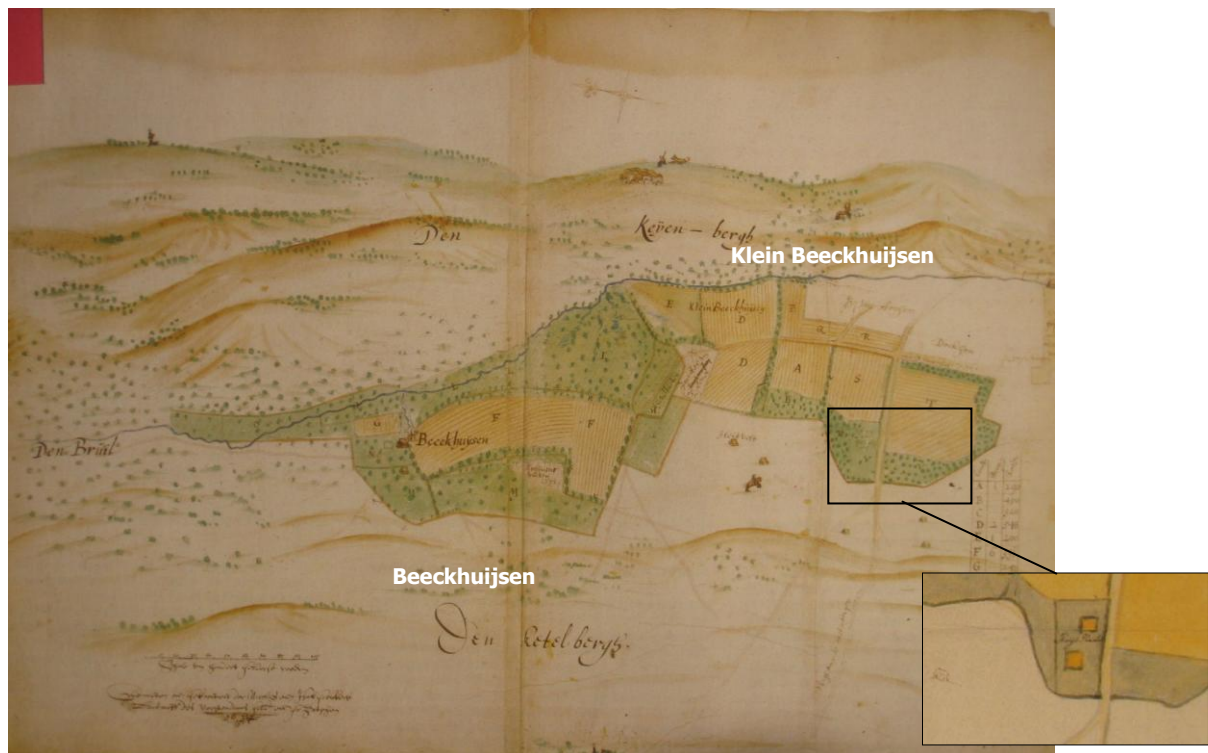
De eerste schriftelijke vermelding van Beekhuizen dateert uit de 14^e eeuw. In 1349¹⁶⁹ is een acte bekend waarin 'Berent te Beeckhuisen goed en erf te Beekhuise aan Berent te Beeckhuisen die jongste opdraagt'. Beekhuizen komt in de geschiedenis onder verschillende namen voor, zoals: Beeckhuysen, Beekhuise, en Beekhuijsen.

Ligging

Beekhuizen betreft tegenwoordig een gebied dat ligt ten noorden van de Zutphensestraatweg.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Na de familie te Beeckhuijsen en familie Grimmert¹⁷⁰ krijgt het Sint Catharina Gasthuis uit Arnhem in 1444 van Arnt Grimmert en Swene Grimmert 'saailand en klein Beekhuizen' in ruil voor verpleging van Swene Grimmert.¹⁷¹ Door de eeuwen heen krijgt het Gasthuis steeds meer in bezit.

Figuur 5.12 Beekhuizen in 1635. Het noorden bevindt zich aan de linkerkant

bron: Leppink, 1988

Vanaf de 17^e eeuw is er meer zicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van Beekhuizen. Rond 1635 laat het bestuur van het Sint Catharina Gasthuis vrijwel al haar landerijen in kaart brengen door de cartograaf en landmeter Nicolaes van Geelkercken. De negentien kaarten worden bijeengebracht in een kaartenboek.

In figuur 5.12 staat de zesde kaart afgebeeld met Beekhuizen. Beekhuizen kent een omvang van 38 ha.¹⁷² en ligt aan de westzijde van de Beekhuizense Beek. Het grondgebruik is grotendeels bouwland en eikenhakhout. Er is sprake van bebouwing 'Beeckhuysen' en een gebied dat Klein Beeckhuijsen heet. Opvallend is de bebouwing in het westen van Klein Beeckhuijsen (zie inzet). Beide kaarten zijn rond dezelfde tijd gemaakt en op de ene kaart ontbreekt deze bebouwing. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen wat dit voor bebouwing is.

¹⁶⁹ GA 0552, 50, jaar 1349

¹⁷⁰ In Bijlage C zijn de verschillende eigenaren op een rij gezet.

¹⁷¹ GA 0552, 50, jaar 1444

¹⁷² Leppink, 1988 (kaart 6)

Op 15 november 1682¹⁷³ koopt A. van Spaen Beekhuizen van het Catharina Gasthuis. Vanaf dit moment behoort Beekhuizen tot Huis Biljoen. Het grondgebruik en de omvang van Beekhuizen zijn onbekend.

Beekhuizen

1635 ca. 38 ha.*
 1682 Beekhuizen behoort bij Huis Biljoen
 1832 ca. 281 ha.
 1930 Beekhuizen wordt verkocht

bron: kaartboek St. Catharina Gasthuis
 bron: GA 0552, 50
 bron: Kadastrale Minuut 1832 (OAT)
 bron: GA 0552, 129

* op de kaart is het totaal 46 morgen (1 ha. = 1,2 morgen)

Figuur 5.13 De grootte van Beekhuizen

Figuur 5.14 De transformatie van Beekhuizen

bron: J. Willemse, 1823

Vanaf 1774 treden er grote veranderingen op in het grondgebruik van Beekhuizen. Het agrarische karakter maakt plaats voor een parkachtige setting met wandelpaden, watervallen en fonteinen. J.F.W. van Spaen verwezenlijkt hier zijn 'Geldersch Arcadië'. Op figuur 5.14 is deze transformatie te zien.

Op de kadastrale Minuut uit 1832 kent Beekhuizen een omvang van ca. 281 ha.¹⁷⁴ Het merendeel is in bezit van A.J. van Spaen. Het grondgebruik is grotendeels opgaande bomen en akkermaalsbos. Langs de Beekhuizensebeek staan drie papiermolens.

Tot 1930 blijft Beekhuizen deel uitmaken van landgoed Biljoen. In dit jaar wordt Beekhuizen samen met Herikhuizen en de Zijpenberg verkocht aan de gemeente Rheden (17 ha) en Natuurmonumenten (329 ha.). Het merendeel van Beekhuizen maakt voortaan deel uit van Nationaal Park Veluwezoom.¹⁷⁵

¹⁷³ GA 0552, 50, 15 november 1682

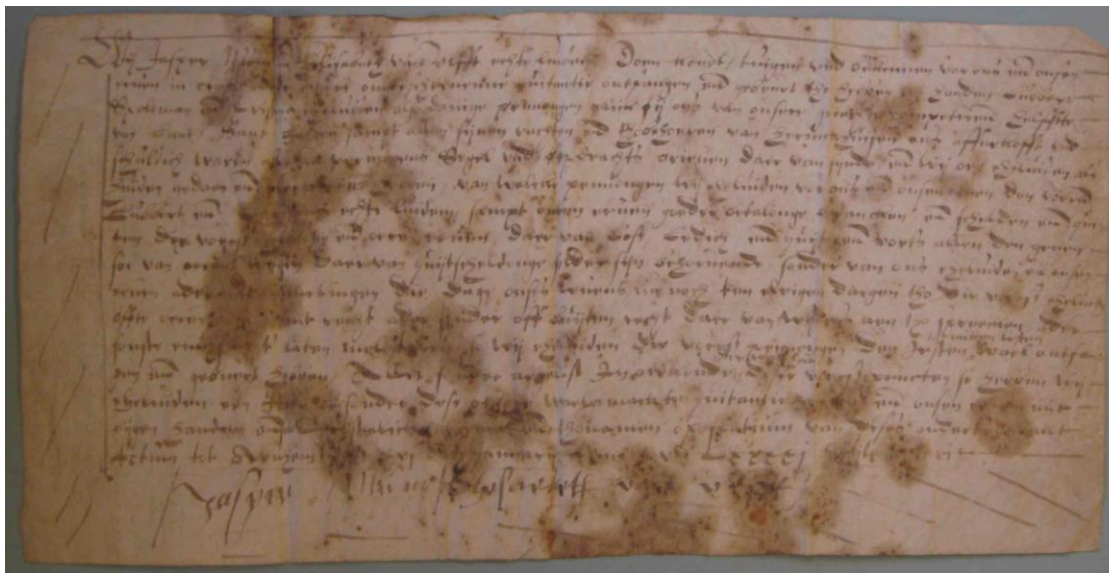
¹⁷⁴ stichting werkgroep kadastrale Atlas Gelderland, Velp, 1996 (46)

¹⁷⁵ GA 0552, 129 en GA 3151, 16

5.6 Herikhuizen

Eerste schriftelijke vermelding en naam

De naam Herikhuizen wordt voor het eerst schriftelijk vermeld in 1365¹⁷⁶. In dit jaar 'draagt Aleijt van Herinchusen des zondags na St Valentijnsdag over al de goederen haar toekomende uit de nalatenschap van haren vader'. Herikhuizen komt in de geschiedenis onder verschillende namen voor: zoals Herinchusen, Herinckhusen, Herinckhuisen, Herinckhuijsen, Herikhuijsen.¹⁷⁷

Figuur 5.15 Acte uit 1365 met eerste schriftelijke vermelding van Herikhuizen

bron: GA 0552, 1 pakket no. 7

Ligging

Herikhuizen ligt ten noorden van de Zutphensestraatweg.

Ontwikkelingsgeschiedenis

Sinds wanneer Herikhuizen bij landgoed Biljoen hoort is onbekend. Herikhuizen wordt niet genoemd in het 'register van alle Goederen onder de Huisen Biljoen, Overhagen en Nederhagen' uit 1767.¹⁷⁸ Op de Kadastrale Minuut van 1832 is Herikhuizen in bezit van A.J. van Spaen.¹⁷⁹ De boerderij Herikhuizen is gelegen op een erf temidden van bouwlanden, akkermaalsbossen en uitgestrekte heidevelden. Tot 1930 blijft Herikhuizen deel uitmaken van landgoed Biljoen. In dit jaar wordt Herikhuizen samen met Beekhuizen en de Zijpenberg verkocht aan Natuurmonumenten (329 ha.). Herikhuizen maakt voortaan deel uit van Nationaal Park Veluwezoom. De boerderij is nog (deels) aanwezig (figuur 5.18).

Figuur 5.16 Herikhuizen anno 1931 nadat het verkocht is aan Natuurmonumenten (links) en Herikhuizen anno 2010 (rechts)

¹⁷⁶ GA 0552, 1 pakket no. 7

¹⁷⁷ GA 0552, 1 pakket no. 7

¹⁷⁸ GA 0552, 135

¹⁷⁹ In Bijlage C zijn alle eigenaren op een rij gezet.

5.7 Overige hoeven

De Frankenhof, Elzenhof, Charlottenburg en het Gasthuysgoet (ook wel Het Gasthuis, 't Grimmer(s)goed genoemd) hebben ooit tot landgoed Biljoen behoord.

Er is weinig in het archief gevonden over deze hoeven. Een acte uit 1660¹⁸⁰ vermeld 'de bouhof waar Franck Reiner woont'. Mogelijk is dit de Frankenhof maar het is niet met zekerheid te zeggen. Een acte uit 1767¹⁸¹ vermeldt de grootte van drie 'hoven': Frankenhof (23 ha.), Elzenhof (18 ha.) en Charlottenburg (25 ha.). Volgens deze acte behoren ze alle drie tot Huis Biljoen.

Het Gasthuysgoet, Het Gasthuis of Grimmersgoed heeft gelegen ten westen van Overhagen ter hoogte van de splitsing van de huidige Gasthuislaan met de Reigerstraat. Op een kaart uit 1634¹⁸² van Nicolaas van Geelkercken staat het Gasthuysgoet aangegeven. De eigenaar betreft Graaf van Stroom. Het Gasthuysgoet is in 1788 verkocht aan JFW Baron van Spaen en SI Gravin van Hoogendorp.¹⁸³ Het Gasthuysgoet is in 1961¹⁸⁴ afgebroken.

Figuur 5.17 Het Gasthuysgoet afgebeeld op een kaart uit 1634. Een foto van Grimmsgoed vlak voor de afbraak (inzet)
bron: Leppink, 1988 (tweede kaart)

¹⁸⁰ GA 0552, 47 10 januari 1660

¹⁸¹ GA 0552,135

¹⁸² Leppink, 1988 (64, 68)

¹⁸³ Leppink 1988 (75)

¹⁸⁴ kadastrale atlas

5.8 Conclusie

Meerkernig landgoed

Uit de voorgaande paragrafen blijkt dat drie voorname Huisen in de nabijheid van elkaar hebben gestaan. Wat is de relatie tussen deze Huisen.

De oudste kaart waarop de Huisen Biljoen (Bilion), Huis Nederhagen (Hagh) en (de plek van) Huis Overhagen¹⁸⁵ staan aangegeven dateert uit 1636. In deze tijd kent elk Huis een andere eigenaar. Huis Biljoen is in eigendom van Warner van Lennep¹⁸⁶, (de plek van) Huis Overhagen van Georg Ernst van Limburg Bronkhorst Styrum¹⁸⁷ en Huis Nederhagen van Zeger van Arnhem.¹⁸⁸

Figuur 5.18 een gedeelte van de kaart van Nicolaas van Geelkercken uit 1636. Vermeld staan de Huisen Biljoen (Bilion), Overhagen en Nederhagen (Hagh) bron: Leppink, Mr. G.B.

Vanaf 1661 komen de Huisen in bezit van een eigenaar. Huis Nederhagen met toebehorende goederen komt op 10 januari 1660¹⁸⁹ in bezit van A. van Spaen. Een jaar later komt hij op 12 april 1661¹⁹⁰ in het bezit van Huis Biljoen. Vanaf deze tijd horen de Huisen Nederhagen en Biljoen tot een landgoed. Dit landgoed gaat in 1698 over van vader op zoon F.W. van Spaen. F.W. van Spaen koopt in 1708 Huis Overhagen met toebehorende goederen van Everhard Huygens¹⁹¹ Vanaf 1708 is sprake van een landgoed met de Huisen Nederhagen, Biljoen en Overhagen.

Relatie Broekerhof en Huis Biljoen

Verondersteld wordt dikwijls dan de Broekerhof aangekocht is en dat Huis Biljoen hier een afgeleide van is. Er is een register bekend uit 1767¹⁹². De Broekerhof behoort in die tijd tot Huis Overhagen. Mogelijk is Huis Overhagen en niet Huis Biljoen een afgeleide van de Broekerhof.

¹⁸⁵ Voor zover bekend is Huis Overhagen (1) verdwenen in 1530 en Huis Overhagen gebouwd begin 18^e eeuw (zie paragraaf 5.2)

¹⁸⁶ GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

¹⁸⁷ GA 0552, 43

¹⁸⁸ GA 0552, 47, 14 maart 1658

¹⁸⁹ GA 0552, 47, 10 januari 1660

¹⁹⁰ GA 0552, 47, 12 april 1661

¹⁹¹ GA 0552, 55

¹⁹² GA, 0552, 135

Verhouding namen Overhagen en Nederhagen

Hoe is deze naamsverandering mogelijk te verklaren? Hoogstwaarschijnlijk houdt dit verband met Huis Overhagen. De eerste schriftelijke vermelding van Overhagen dateert uit 1401¹⁹³. Er is in die tijd sprake van een Huis Overhagen en een Huis Haghe (of afgeleide hiervan). Vanaf ca. 1660 is sprake van Huis Overhagen en Huis Nederhagen. Mogelijk heeft Nederhagen deze naam gekregen ter onderscheid van het nabij gelegen Overhagen. Mogelijk heeft Nederhagen ten opzichte van de IJssel als vroegere hoofdtransportroute meer stroomafwaarts gelegen dan Huis Overhagen wat meer stroomopwaarts lag¹⁹⁴. Ook is het mogelijk dat Nederhagen ten opzichte van de vroegere hoofdweg Arnhem naar Zutphen 'Neder' deze weg gelegen heeft en Huis Overhagen 'Over' deze weg gelegen heeft.¹⁹⁵

Figuur 5.19 Een gedeelte van een kaart van de Veluwe uit ca. 1652 van J. Janssonius. Op deze kaart is sprake van Bilon, Overhagen en Haghe. Het noorden is aan de onderzijde
bron: J. Janssonius.

Figuur 5.20 Huis Nederhagen

bron: Kerckamp, 1964 (40)

¹⁹³ GA 0552, 54

¹⁹⁴ Vervloet, J., 2011

¹⁹⁵ Van der Genugten, C., 2011

De plek van Huis Nederhagen

In paragraaf 5.3 is een drietal plekken besproken waar Huis Nederhagen mogelijk gestaan heeft. Wat de exacte plek is geweest is nog niet achterhaald. Alle drie de plekken behoren tot de mogelijkheden. Nader (archeologisch) onderzoek zal meer zekerheid geven over de exacte plek van het Huis Nederhagen.

Onzekerheid bestaat er over de exacte plek van Huis Nederhagen. Ook over de voornaamheid spreken bronnen elkaar tegen. Een acte uit 1660¹⁹⁶ omschrijft het Huis als, 'Het huijs met den hof, bongaert en Den Brinck'. Van een gracht is geen sprake. De waarde voor het Huis betreft f3.000,-. In vergelijking met Huis Biljoen, dat in 1661¹⁹⁷ een waarde kent van f15.000,-, heeft Huis Nederhagen een minder voornaam voorkomen gekend.

¹⁹⁶ GA 0552, 47, 10 januari 1660

¹⁹⁷ GA 0552, 47, 12 april 1661

Deel IV Landgoederen in Gelderland

Landgoederen komen in verschillende maten en vormen voor en kennen elk een eigen ontwikkelingsgeschiedenis. Concentraties in Gelderland zijn te vinden op de zandgronden langs de zuidelijke Veluwezoom en in de Graafschap. Om er achter te komen of de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen afwijkt of overeenkomsten vertoont wordt er een vergelijking gemaakt met de geschiedenis van enkele andere landgoederen. Het betreft de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. Door het beperkte aantal publicaties over landgoederen in Gelderland is er bij dit onderzoek helaas geen sprake van een geografische spreiding over de provincie, maar ligt het accent op de Graafschap.

In hoofdstuk 6 wordt de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoederen in de 19^e en 20^e eeuw beschreven. Gestart wordt met een inleiding waarbij ingegaan wordt op de geografische spreiding, de omvang van landgoederen en de invloed van vererving. Hoofdstuk 7 besteedt aandacht aan drie landgoederen, te weten: Ruurlo, Hackfort en Verwolde.

Lochem

Vorden

Ruurlo

Figuur vorige bladzijde *Een gedeelte van de Algemene Hoogtekaart van Nederland. Bron: ahn Foto's Huis Ruurlo, Hackfort en Verwolde bron: gelderlandinbeeld.nl*

6

De ontwikkelingsgeschiedenis van landgoederen in de

19^e en 20^e eeuw

In de 19^e eeuw worden landgoedeigenaren gezien als vooruitstrevende landbouwvernieuwers. Landgoedeigenaren zijn hoog opgeleid en hebben veel kennis van theorie en praktijk. Ze bevorderen de markeverdelingen, experimenteren met meststoffen en stichten zuivelfabrieken. Bovendien bekleden landgoedeigenaren vaak belangrijke functies in gemeente- en provinciebesturen, waardoor ze een belangrijke rol spelen bij de verbetering van ondermeer afwatering en verkeersinfrastructuur.

De voorname rol die de landeigenaar in de 19^e eeuw heeft als voortrekker van allerlei ontwikkelingen in de land- en bosbouw, maakt in de 20^e eeuw plaats voor een tijd waarin de positie van de landgoedeigenaar in de maatschappij verandert, een tijd waarin de lasten de inkomsten overstijgen, maar ook een tijd waarin de landgoedeigenaar streeft voor behoud van het landschap door een voorliefde voor natuurschoon en jacht en niet mee gaat in de ontginningsdrift van de landbouwers. Landgoederen liggen dikwijls nu als groene beboste oasen temidden van uitgestrekte geoptimaliseerde gebieden met graslanden ten behoeve van het etagebedrijf.

6.1 Inleiding

Het aantal landgoederen in Gelderland is in de 19^e eeuw niet evenredig verspreid over de provincie. Langs de Zuidelijke Veluwezoom van Wageningen tot Brummen hebben landgoedeigenaren meer dan de helft van alle grond in eigendom. In de Graafschap is dit percentage 27% en in de Achterhoek 11%.¹⁹⁸ Het grootgrondbezit in Gelderland is vele malen groter dan bijvoorbeeld in de provincie Overijssel waar hooguit 15% van het areaal in het bezit is geweest van landgoedeigenaren. Het aantal landgoederen in Gelderland is in de 19^e eeuw het grootst. Veel buitenplaatsen zijn halverwege de 20^e eeuw verdwenen. De voornaamste reden is dat de onderhoudskosten van de huizen niet meer gedekt worden door inkomsten uit pacht en bosbouw. Verder is er sprake van een afname in belangstelling voor het bezit van een 'buitengoed'. Wonen in de groeiende en bloeiende steden is sterk in opkomst. Dikwijls worden buitenplaatsen opgenomen in een groter landgoed in de omgeving.

De omvang van de landgoederen loopt sterk uiteen. Van enkele tientallen hectaren tot honderden hectaren zoals landgoed Hackfort, het grootste landgoed in Gelderland dat op een bepaald moment een omvang kent van 1600 ha.

De omvang is ondermeer afhankelijk van de functie die het landgoed heeft. Gaat het om een buitenplaats waar een stedeling in zijn vrije tijd verblijft, dan is er dikwijls sprake van een kleine omvang. Landgoederen met een grotere omvang hebben de functie als zelfstandig bedrijf waarbij het rendement van groot belang is. De inkomsten uit ondermeer de bosbouw en de pacht moeten de kosten dekken van het onderhoud van het huis en het personeel.

Ook lijken steden in de buurt invloed te hebben gehad op de omvang van landgoederen: zo stelt P. van Cruyningen in zijn boek over de Graafschap¹⁹⁹. Landgoederen dicht bij een stad kennen een kleinere omvang en betreffen buitenplaatsen. Verder van de stad af is een landgoed meer een zelfstandig op rendement gebaseerd bedrijf. Dit is duidelijk zichtbaar in de Graafschap. In het westen van de Graafschap zijn vele buitenplaatsen aanwezig, terwijl in het oosten van de Graafschap, in het gebied van de gemeenten Vorden, Laren en Ruurlo een aantal zeer grote landgoederen heeft gelegen. Hier zijn relatief weinig buitenplaatsen omdat de afstand tot Zutphen relatief groot is.

¹⁹⁸ Cruyningen, 2005 (34)

¹⁹⁹ Cruyningen, 2005 (34)

Grotere landgoederen kennen ook een variatie in omvang door de tijd heen. De voornaamste redenen zijn vererving, de markeverdelingen in de 19^e eeuw en de verkoop van gronden door stijgende lasten en dalende inkomsten in de 20^e eeuw.

Bij vererving gaat de wet in Nederland uit van gelijke verdeling. Dikwijls krijgt een van de kinderen het grootste gedeelte. De andere kinderen krijgen een kleiner deel en de rest wordt dikwijls uitgekeerd in obligaties of andere verder weg gelegen onroerende bezittingen. Het kind dat het grootste deel van het landgoed heeft geërfd, probeert vervolgens het bezit weer uit te bouwen tot de oorspronkelijke grootte. Landgoederen maken op het ritme van de generaties een cyclus door van groeien, krimpen en opnieuw groeien.²⁰⁰

Vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw komt de landbouw bij de landgoedeigenaren steeds meer onder de aandacht. Sinds de prijzen in de landbouw aantrekken wordt er steeds meer in de landbouw geïnvesteerd. Enkele landgoedeigenaren hebben op hun landgoederen in de praktijk kennis gemaakt met de landbouw en hadden uit literatuur een 'nieuwe wijze van landbouwen' ontdekt. Het is een methode die door landgoedeigenaren in Engeland beoefend en gepropageerd wordt²⁰¹. Door een andere vruchtwisseling van gewassen met voedergrassen en klaver, denkt men tot een grotere productie van mest te komen. Hierdoor zullen de woeste gronden als mestleverancier overbodig worden en kan ontginning van deze woeste gronden plaatsvinden naar meer rendabel bouw- en grasland. Dit blijft nog tot de 19^e eeuw een theoretisch verhaal. Markegenootschappen houden de woeste gronden nog graag in gezamenlijk eigendom en hebben de gronden nodig voor de mest en plaggen. Bovendien is er sprake van slechte ontsluiting van de woeste gronden, zodat alleen met grote moeite en hoge kosten de gronden ontgonnen kunnen worden.

6.2 Markeverdelingen

Begin 19^e eeuw bestaan de zandgronden van Gelderland voor een groot deel uit woeste gronden. In de Graafschap is dit 32%. Buiten Gelderland zijn er gebieden waar meer dan de helft bestaat uit woeste gronden, zoals in Drenthe (ca. 66%).

Woeste gronden zijn in gezamenlijk bezit van markegenootschappen en in dienst van het gemengde bedrijf. Ze spelen een belangrijke rol in de landbouw. De teelt van granen als rogge, gerst en vooral ook haver, staat centraal en de veestapel speelt een rol bij het op peil houden van de vruchtbaarheid van de bouwlanden. De lager gelegen hooilanden zijn van groot belang voor de wintervoedervoorziening van het vee. De hoger gelegen heidevelden dienen als weidegebied voor schapen, runderen en paarden.

Door de bevolkingsstijging in de 19^e eeuw neemt de behoefte aan landbouwproducten steeds meer toe. Om de productiviteit van de bouwlanden te verhogen is er meer mest nodig. Meer mest betekent meer plaggen en meer runderen. Meer plaggen betekent uitputting van de heide. Meer vee betekent beter grasland, maar hier is ook meer mest voor nodig. Meer woeste gronden ontginnen, betekent te weinig plaggen voor de bemesting.

Zowel boeren als landgoedeigenaren zijn naarstig op zoek naar een oplossing voor dit mestprobleem. Hier komt nog bij dat vanaf halverwege de 19^e eeuw de Europese markt wordt overspoeld met goedkoop graan uit gebieden als Zuid-Rusland waardoor de graanprijzen structureel dalen. Het telen van granen wordt minder aantrekkelijk. Bovendien stijgen de prijzen van zuivelproducten.

Er vindt vanaf ca. 1850 een verschuiving plaats van een op akkerbouw gericht landbouwbedrijf, het gemengde bedrijf, naar een op veehouderij gericht bedrijf, het etagebedrijf. Voor het etagebedrijf zal de rundveestapel vergroot worden. Hiervoor dient het areaal grasland te worden uitgebreid en moeten de bestaande graslanden worden verbeterd.

²⁰⁰ Cruyningen, 2005 (38)

²⁰¹ Hendrik B. Demoed in Bieleman e.a., 1995 (125)

De geteelde granen worden voortaan gevoerd aan het rundvee en de landbouwer haalt zijn inkomsten uit zuivel en vee. Deze aanpassing van het landbouwbedrijf heeft een verandering van grondgebruik tot gevolg.

Woeste gronden die bij het gemengde bedrijf nog van groot belang zijn voor het weiden van schapen en steken van plaggen, zijn bij het etagebedrijf minder van belang. Bovendien zijn er nieuwe meststoffen geïntroduceerd. De gezamenlijke woeste gronden worden dan ook vanaf de 19^e eeuw onder de gewaarden verdeeld (zie figuur 7.1) De meeste markeverdelingen hebben plaatsgevonden tussen 1840 en 1870. In de gebieden met veel landgoederen vindt de verdeling eerder plaats²⁰².

Markeverdeling en wetgeving

Tijdens de Franse Tijd ontstaat er vanuit de overheid het idee de markegronden te verdelen en te ontginnen. De import van landbouwproducten stopt en Nederland moet wat betreft de landbouw zelfvoorzienend worden. Om de markeverdeling te stimuleren stelt de overheid in 1809 een wet op. Daarin zijn bepalingen opgenomen die gaan over de ontginning van woeste gronden en richtlijnen voor markeverdelingen. De ontginning van woeste gronden komt zeer langzaam op gang. Op 10 mei 1810 komt er een gedetailleerde uitwerking van de wet van 1809 in het 'Koninklijk Besluit, houdende eenige bepalingen omtrent de uitvoering der Wet van den 16den van Grasmaand 1809 No. 7, betreffende het bevorderen van de Ontginning van Woeste Gronden'. Deze nadere uitwerking van de wet van 1809 omvat maar liefst 41 artikelen. Maar ook deze wet mag niet baten.

De wetten van 1809 en 1810 zijn een eerste poging van de overheid om markeverdeling en ontginning van woeste gronden te bevorderen. De markeverdeling loopt op een mislukking uit omdat de markegenootschappen tegen zijn. De voornaamste reden is dat men zonder woeste gronden het landbouwbedrijf niet kan voortzetten. Hierdoor laat de ontginning op zich wachten.

Na de Franse tijd (1795 - 1813) herstelt het vrije handelsverkeer zich weer. De noodzaak van ontginningen valt hierdoor weg. Geleidelijk neemt de belangstelling voor de Franse wetten echter weer toe. De redenen hiervoor zijn de opkomende verdeling van de markegronden in een deel van het markegebied. Daarnaast is de regering bezorgd over de verslechterde toestand in de landbouw door de dalende graanprijzen. De regering is van mening dat de verdeling van de marken een positief gevolg kan hebben voor de ontginning van de heide, waardoor de productie van de landbouwbedrijven kan worden opgevoerd.

Het bezit van een aandeel in een marke wordt gaandeweg de eerste helft van de negentiende eeuw steeds minder aantrekkelijk. Dit komt ondermeer door het betalen van grondbelasting sinds de invoering van het kadaster in 1832. Voorheen bestaat er een verponding waarbij geen aanslag op de woeste gronden geldt. De heffing over gemeenschappelijke gronden is moeilijk evenredig aan te slaan. Hierdoor groeit bij de heren-gewaarden de drang om de marke te verdelen. Dit komt grotendeels voort uit financiële motieven, zij willen geen belasting betalen over grond die ook bij anderen in gebruik zijn. Ook door een verandering in de wetgeving is het niet meer mogelijk om het naleven van de keuren, waarin rechten en plichten van de gebruikers zijn vastgelegd, af te dwingen. Dit heeft ondermeer overbeweiding en verwaarlozing van afwatering tot gevolg.

In 1837 komt de overheid terug op de wetgeving van 1809 en 1810. In het Koninklijk besluit van 24 juni 1837, no. 107 staat vermeld dat de bepalingen van de wetten uit 1809 en 1810 weer van toepassing zijn op de markeverdelingen en dat alle verdelingsplannen Koninklijke goedkeuring moeten krijgen. Dit Besluit lijkt meer effect te hebben gehad dan de wetten uit 1809 en 1810.

De meeste markeverdelingen hebben plaatsgevonden tussen 1840 en 1870. De invoering van het kadaster heeft hier een grote invloed op gehad. De verdeling wordt vergemakkelijkt doordat de afmetingen van de gronden zijn vastgelegd. Het is nu een verdeling die op papier kan worden gemaakt. Daarnaast is er in 1840 een wet aangenomen omtrent de vrijdom van lasten bij landontginningen en -verbeteringen. Er geldt een vrijstelling van belasting voor twintig jaar. Wanneer een stuk heide is ontgonnen dan hoeft de eigenaar voor dit stuk grond twintig jaar lang slechts de belasting te betalen die normaliter voor een stuk heide betaald moet worden.

De laatste wet over de markeverdeling is de Markenwet uit 1886. De meeste marken waren al verdeeld en een nieuwe wet was dus eigenlijk overbodig.

Figuur 7.1 Markeverdeling en wetten

bron: Demoed, 1987

²⁰² Dat de verdeling van de marken bevordert wordt door de landgoedeigenaren bewijst Van Cruyningen in zijn boek over de Graafschap. Hij maakt een vergelijking tussen de Graafschap, een gebied met veel landgoederen, en de oostelijke Achterhoek, een gebied met weinig landgoederen. De verdeling in de Graafschap vindt plaats tussen ca. 1819 – 1840/1856. De verdeling in de Oostelijke Achterhoek tussen ca. 1840 – 1869.

Landgoedeigenaren hebben een relatief groot waardeel in de marke en krijgen bij de verdeling dan ook een relatief groot stuk woeste grond toebedeeld. Vele landgoederen zijn met de markeverdelingen in de tweede helft van 19^e eeuw fors uitgebreid. Soms wordt hun bezit aan grond verdubbeld zoals bij Verwolde, Ruurlo en Hackfort het geval is geweest. Deze landgoederen komen uitgebreid aan bod in hoofdstuk 9.

6.3 Grootschalige heideontginningen

Door de markeverdelingen komen de eerste grootschalige heideontginningen op gang. Landgoedeigenaren hebben hierin een stimulerende rol. Zij hebben dikwijls zitting in regionale- en provinciale besturen waardoor zij ook invloed hebben op o.a. het verbeteren van de infrastructuur om zo de markegronden beter te ontsluiten. De markeverdelingen leiden niet altijd direct tot een volledige ontginning van deze gronden. Er kan sprake zijn van een formele verdeling en het gebruik is soms ook nog gezamenlijk.

Woeste gronden worden omgezet in meer rendabele weilanden en bouwlanden om aan te sluiten bij de nieuwe bedrijfsvoering van het etagebedrijf. Landgoedeigenaren zetten daarentegen de woeste grond vooral om in boscomplexen. De aanleg van deze boscomplexen past in de gedachte van de Engelse landschapstijl, een stijl die landgoedeigenaren aanspreekt. Hierbij wordt het nuttige met het aangename gecombineerd. Bij deze stijl is sprake van een zonering van 'verschillende' bossen rondom het huis. Bij het huis ligt een park, dan gemengd bos en op grotere afstand de naaldproductiebossen. In deze naaldbossen bevinden zich ook sterrenbossen en lanen en de aanplant is dus niet alleen voor het financieel gewin. Bij de aanleg van de boscomplexen hebben economische argumenten niet de hoofdrol gespeeld. 'Rond het midden van de 19^e eeuw is hout onrendabel. Alleen de teelt van de grove den kent enige winst vanwege de vraag naar bouw- en mijnhout. Maar de productie van dit hout vergt grote investeringen en kent een lange doorlooptijd. Bovendien kan grove den door zijn slechte humus niet dienen als 'voorbouw' voor het omzetten van schrale heide in landbouwgrond. Niet economische argumenten als de behoefte aan jachtgebieden en ook de wens om het landschap rondom het huis te verfraaien, zullen belangrijker zijn geweest.²⁰³

Landgoedeigenaren stimuleren²⁰⁴ de nieuwe bedrijfsvoering van het etagebedrijf door ondermeer te experimenteren met nieuwe landbouwmethoden. Zij voegen zich samen in landbouwgenootschappen die zich bezighouden met het overdragen van kennis over de landbouw. Ze passen boerderijen aan en bouwen nieuwe schuren voor het vee. Ook stichten landgoedeigenaren aankoop- en afzetcoöperaties en coöperatieve zuivelfabrieken. Aankoopcoöperaties zorgen ondermeer voor de gezamenlijke aanschaf van kunstmest en krachtvoer van goede kwaliteit, waardoor deze goedkoper is en van betere kwaliteit dan wanneer de boer dit zelf inkoopt. Afzetcoöperaties zorgen ervoor dat de boter van de boer goed verkocht wordt en bestand is tegen andere handelaren. Zuivelfabrieken zorgen ervoor dat de boer niet meer afhankelijk is van tussenhandel en de fabriek kan beter verkoopbare boter maken dan de boerderij zelf.

6.4 Veranderende positie landgoedeigenaren

Zien landbouwkundigen in de 19^e eeuw landgoedeigenaren nog als vernieuwers, aan het eind van deze eeuw verandert dit. In ogen van landbouwdeskundigen hebben landgoedeigenaren geen bijdrage geleverd aan de transformatie van het gemengde bedrijf naar het etagebedrijf. Bij de ontginning van de heidegronden worden door de landgoedeigenaren namelijk grotendeels boscomplexen aangeplant en in mindere mate bouwland en grasland. Landschappelijk gezien gaat de landgoedeigenaar niet mee in de transformatie. Hij hecht veel waarde aan natuurschoon en de jacht en is zuinig op houtwallen en boscomplexen.

²⁰³ Cruyningen, 2005

²⁰⁴ Cruyningen, 2005

Door de oprichting van de landbouw hogeschool in Wageningen (1873) zijn landgoedeigenaren voortaan niet meer de enigen die zich bezighouden met ontwikkelingen op het gebied van land- en bosbouw.²⁰⁵ De professionals van de hogeschool staan negatief tegenover de visie van de landgoedeigenaren. Bouwland is volgens hen veel rendabeler dan bos en bovendien zorgen bossen en houtwallen voor veel schaduw, onttrekken zij water uit de grond en is er veel wildschade aan de cultuurgrond. Dit draagt volgens hen niet bij aan een optimale landbouw. De professionals hebben een utilitaire visie over de groene ruimte. Het land dient op een zo efficiënt mogelijke manier inkomen te verschaffen. Het land dient niet voor schoonheidsbeleving.²⁰⁶ Vernieuwing wordt niet langer gezien als iets dat van bovenaf, van de 'heren' moet komen, maar dat van onderaf kan komen, van de boeren zelf. Boeren nemen vanaf die tijd steeds meer de leiding over. Veel bossen en houtwallen worden door boeren gekapt en omgezet in meer rendabel bouw- of weiland. Bestaande cultuurlanden worden na WOII door ondermeer ruilverkaveling verder geoptimaliseerd.

Wie zich wel kunnen vinden in de visie van de landgoedeigenaren zijn de mensen die zich inspannen voor natuurbescherming. Veelal zijn dit landgoedeigenaren zelf. Deze groep van natuurbeschermers bemerken aan het begin van de 20^e dat door ondermeer industrialisatie en ontginning veel natuur verloren is gegaan. De actie van Jac. P.Thijssen voor het behoud van het Naardermeer, dat de gemeente Amsterdam wil gebruiken voor het storten van afval, brengt voor het eerst vele natuurbeschermers bij elkaar. In het verlengde hiervan volgt een jaar later, in 1905, de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Dit is de eerste organisatie in Nederland die terreinen koopt en beheert vanuit het oogpunt van natuurbehoud. Het Geldersch landschap volgt in 1929 als een van de eerste Provinciale landschappen.

Door de invoering van het Algemeen Kiesrecht (1918) neemt de bestuurlijke en politieke betekenis van landgoedeigenaren langzaam af.²⁰⁷ Voor die tijd is er sprake van censuskiesrecht, dat inhoudt dat alleen de hoogstaangeslagenen voor de rijksbelastingen stemrecht hebben. Landgoedeigenaren behoren tot deze hoogstaangeslagenen en zij vervullen een belangrijke rol in de lokale en regionale besturen. Tot het eind van de 19^e eeuw bekleden zij zelfs regelmatig posities in de nationale politiek. Vanaf de invoering van het Algemeen Kiesrecht heeft iedereen recht van stemmen en zijn plekken in besturen niet langer alleen weggelegd voor de hoogstaangeslagenen. De politieke macht van landgoedeigenaren neemt hierdoor af.

6.5 Dalende inkomsten en stijgende lasten

Landgoedeigenaren krijgen het aan het eind van de 19^e eeuw financieel steeds moeilijker. Het rendement van een landgoed is nooit echt hoog geweest, maar dit verergert door dalende inkomsten en stijgende lasten.

Dalende opbrengsten pacht

Het grootste deel van het inkomen van de landgoedeigenaar bestaat uit opbrengsten uit de pacht. Het structureel verhogen van de pachtprijzen is sinds de invoering van de pachtwetgeving, de Pachtwet (1937, herziening 1995) en het Pachtbesluit (1941) niet meer mogelijk. Pachtcontracten worden voortaan getoetst door de Grondkamer. De Grondkamer kan te hoge pachtprijzen verwerpen en deze vervangen door een prijs die in overeenstemming is met de normen. Als gevolg hiervan krijgen de pachters een veel grotere rechtszekerheid en neemt de macht van de grondbezitters af. Voor de landgoedeigenaar betekent dit dat het niet mogelijk is de pachtprijzen te verhogen om de rentabiliteit van zijn landgoed te verbeteren.

Afname rendement land- en bosbouw

Veel woeste gronden zijn in de 19^e eeuw door landgoedeigenaren aangeplant met boscomplexen. Het rendement van de bosbouw neemt sterk af. Vanaf het begin van de 20^e eeuw dalen de prijzen van brandhout en eikenschors. Verkoop van opgaand hout compenseert dit tot aan WOII nog enigszins, maar vanaf 1950 wordt er structureel verlies geleden.

²⁰⁵ Cruyningen, 2005 (19)

²⁰⁶ Cruyningen, 2005 (22)

²⁰⁷ Cruyningen, 2005 (42-44)

Maar de landgoedeigenaren gaan ondanks dat niet mee in de kap van boscomplexen en houtwallen om optimaal landbouw te bedrijven. Natuurschoon en jacht gaan boven rendabele bouw- of weilanden.

Stijgende belastingdruk

Het betalen van belasting gaat vanaf eind 19^e eeuw een grote kostenpost vormen. In 1892 worden de vermogens- en inkomstenbelasting ingevoerd en in 1956 het successierecht. De belastingen die gebaseerd zijn op de waarde van het bezit zoals de vermogensbelasting en het successierecht zijn hoog.

Met de invoering van de Natuurschoonwet (1928, herziening in 1956 en 1989) wil de overheid de belastingdruk voor landgoederen verminderen. 'In den laatsten tijd wordt zoozeer de aandacht gevestigd op de drukkende belastingen voor de eigenaren van landgoederen, dat het den schijn krijgt, dat die belastingen de hoofdoorzaak zijn van het verdwijnen van natuurschoon'. Dit citaat uit de inleiding van de Natuurschoonwet weerspiegelt de problematiek van die tijd. Het doel van de Wet, in het leven geroepen ter bevordering van het behoud van natuurschoon, is het nader regelen van geheven belastingen voor landgoederen. Blijkbaar staat begin 20^e eeuw natuurschoon en de bescherming hiervan hoog op de agenda. Dat is niet zo verwonderlijk als we weten dat ondermeer Natuurmonumenten bij het rijk heeft aangedrongen op deze Natuurschoonwet en het bestuur van Natuurmonumenten grotendeels bestaat uit landgoedeigenaren. Zij hebben dus zelf baat bij deze regeling. Een van de regelingen die in de Natuurschoonwet naar voren komen is dat het heffen van belasting niet meer gebaseerd wordt op de waarde van het bezit, maar op de zogenaamde bestemmingswaarde²⁰⁸.

In 1956 en in 1989 wordt de Natuurschoonwet herzien en wordt het belastingregime op de landgoederen verder versoepeld. Dit heeft mede te maken met de invoering van het successierecht. In eerste instantie wordt de belasting geheven op 50% van de bestemmingswaarde. Bij het openstellen van het landgoed voor publiek is deze nihil. In 1989 volgt een verdere vermindering van de lastendruk. Opengestelde landgoederen zijn op dit moment vrijgesteld van successierecht, schenkingsrecht, vermogensrendementsheffing, overdrachtsbelasting en grotendeels van Onroerende Zaaak Belasting. Met de Natuurschoonwet komt de overheid de landgoedeigenaren dus wat betreft de heffing van belasting tegemoet.²⁰⁹

Stijgende loonkosten

De stijgende lonen zorgen er voor dat het steeds kostbaarder wordt om de huizen, tuinen en parken te onderhouden. Het is zeer arbeidsintensief en er is dus veel personeel nodig. Ook worden de landgoedeigenaren indirect getroffen door de stijgende loonkosten in de landbouw. De inkomsten in deze sector stijgen daardoor minder hard. Ondanks dat arbeid op grote schaal wordt vervangen door machines blijft de financiële speelruimte van de boer minimaal.

6.6 Definitieve krimp van landgoederen

Landgoederen hebben altijd een variatie in omvang gekend. Vaak krimpt het landgoed op het moment van vererving, maar wordt weer vergroot door aankoop van gronden die door een broer of zus geërfd zijn.

Een definitieve krimp wordt ingezet in de jaren '20 van de 20^e eeuw. De belangrijkste oorzaken van deze krimp zijn de steeds verder dalende inkomsten en stijgende lasten beschreven in de vorige paragraaf. De stijgende belastingdruk wordt gezien als de belangrijkste oorzaak van de teloorgang van veel landgoederen.²¹⁰ Landgoederen blijven ondanks de invoering van de Natuurschoonwet verliesgevend en de ontwikkelingen op de landgoederen stagneren. Landgoedeigenaren hebben geen geld meer om te investeren en raken in de problemen bij vererving. Sommige landgoedeigenaren zoeken een nieuwe inkomstenbron buiten het landgoed.

²⁰⁸ De bestemmingswaarde is tachtig procent van de waarde bij vrije verkoop, omdat de bestemming tot landgoed tot gevolg heeft dat het bezit minder rendement oplevert.

²⁰⁹ Cruyningen, 2005 (39 – 42, 121)

²¹⁰ Cruyningen, 2005

Grondprijzen zijn gestegen door de ontginning van woeste gronden en de verhoogde vraag naar grond door stedelingen en boeren die hun bedrijf willen uitbreiden. Hierdoor is het voor de erfgenamen van de landgoedeigenaren moeilijker om het landgoed in zijn geheel over te nemen. Ze kunnen broers en zussen niet meer uitkopen. Door de hoge grondprijzen is het tevens aantrekkelijk om het landgoed in percelen te verkopen, waarbij vooral de kavels die als bouwterrein verkocht worden veel opleveren. Veel villaparken liggen op voormalige gronden van landgoederen. Ook worden grote delen van landgoederen vanaf de 20^e eeuw verkocht aan organisaties als Natuurmonumenten, Geldersch Landschap en gemeenten. Het voordeel van de verkoop aan de eerste twee genoemde partijen maakt dat het verkochte gedeelte vaak nog wel landschappelijk gezien deel uit blijft maken van het landgoed.

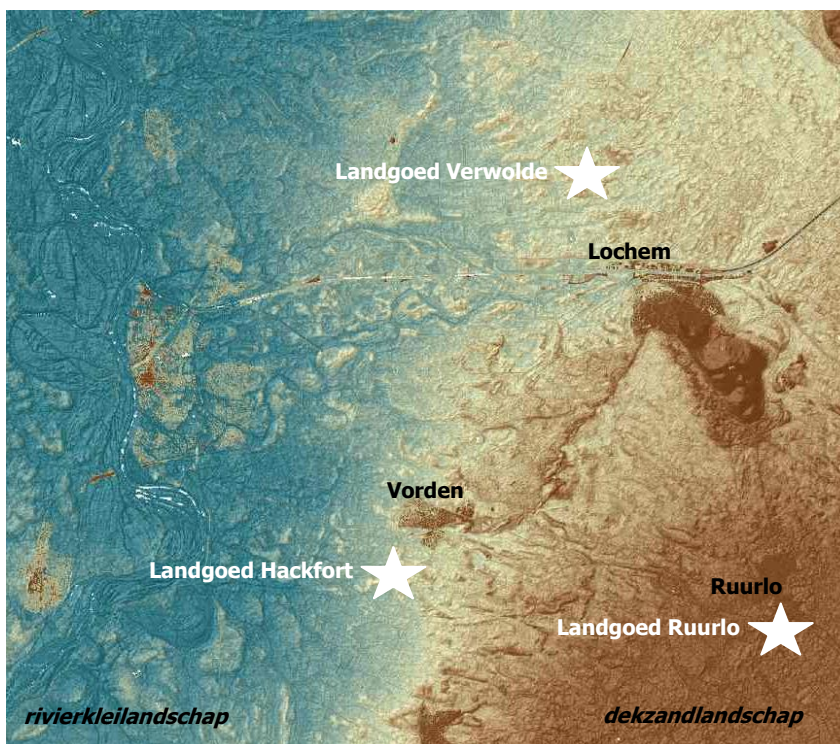
Er zijn nog steeds landgoederen in particulier bezit. Soms is het huis, park en tuin verkocht vanwege de zeer hoge onderhoudskosten en is de rest in het bezit van een familie. Maar het merendeel van de landgoederen is door de tijd heen verkocht aan derden.

7

Landgoederen in de Graafschap

De zandgronden van Gelderland kennen velen landgoederen. Hebben deze landgoederen een soortgelijke ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis gekend? Om hier achter te komen zijn er drie landgoederen in de Graafschap geanalyseerd, te weten landgoed Verwolde, Hackfort en Ruurlo. Voor deze landgoederen is gekozen omdat hier recent literatuur²¹¹ over verschenen is die zich niet beperkt tot Huis, tuin en park, maar ingaat op het landgoed als geheel. Ze vormen de voornaamste bronnen voor dit hoofdstuk.

De drie landgoederen liggen in de Graafschap. Hackfort en Verwolde liggen in een overgangszone tussen het dekzandlandschap, dat het grootste gedeelte van de Achterhoek beslaat, en het rivierkleilandschap van de IJssel. Ruurlo ligt in het dekzandlandschap. In dit hoofdstuk worden de landgoederen afzonderlijk besproken. Per landgoed wordt de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis in de negentiende en twintigste eeuw besproken. Hierbij gaat het over de omvang van de landgoederen door de tijd heen, de oorzaken die groei en krimp van het landgoed tot gevolg hebben gehad en de landschappelijke veranderingen.

Figuur 7.1 De landgoederen Verwolde, Hackfort en Ruurlo in het landschap bron: AHN

²¹¹ De literatuur betreft: 'Landgoederen en landschap in de Graafschap (P.J. van Cruyningen, 2005)', 'Hackfort, Huis en landgoed (Keverling Buisman, 1998)' en 'Landgoed Verwolde; de landschappelijke ontwikkelingen in de negentiende en twintigste eeuw (F. Bakker, 2006)'.

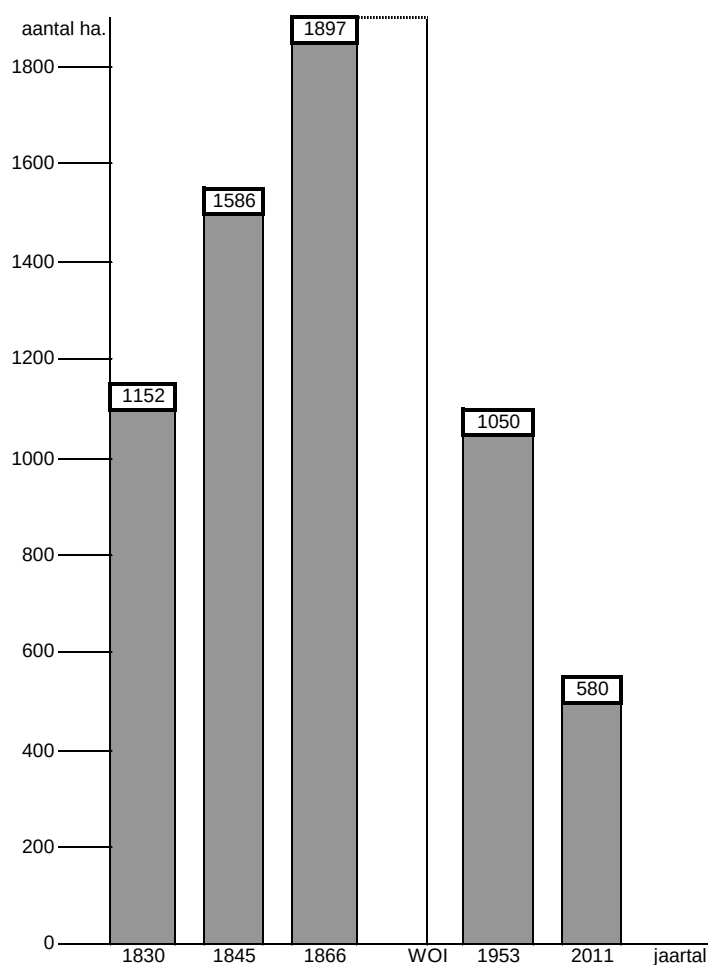
7.1 Landgoed Ruurlo

Landgoed Ruurlo ligt in het dekzandlandschap dat het grootste gedeelte van de Achterhoek beslaat. Het huis ligt aan de Ruurlosche beek. De eerste schriftelijk vermelding dateert uit de veertiende eeuw (1326).²¹²

Omvang van het landgoed

Vanaf de 19^e eeuw is er zicht op de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed. Figuur 7.2 laat de omvang van het landgoed zien. De schommelingen in deze figuur hebben vooral te maken met aan- en verkoop, de verdeling van de Marke Ruurlo en het Ruurlose Broek in de 19^e eeuw, de stijgende lasten en dalende inkomsten in de 20^e eeuw en met vererving.

Er is inzicht in de omvang van het bezit van landgoed Ruurlo vanaf de 19^e eeuw. In 1830 bezit Willem H.A.C. baron van Heeckeren van Kell ca. 1.152 ha. Het huis, tuin en park beslaan 16 ha. De rest bestaat uit landbouwgrond, bos en heide. De exacte verdeling tussen deze vormen van grondgebruik is niet vermeld.

Figuur 7.2 Omvang van landgoed Ruurlo

²¹² Huis Ruurlo wordt voor het eerst vermeld in 1326 en is vanaf de 15e eeuw in handen van de Nederlandse adellijke familie Van Heeckeren (bron: <http://www.rob-hubert.nl/ruurlo/ruurlo.htm>). De naam Ruurlo komt al langer voor. 1118 – 1127 falsum ca. 1180 – 1190 'Ritherlo', 1207 'de Rotherlo', 1304 'de Rodelo', 1470 'Ruderloe', 1530 Ruirloe. De 'i' in de oudste vorm kan moeilijk juist zijn, omdat de laatste vormen al 'u' of 'o' hebben. Bovendien kent de plaatselijke uitspraak 'eu'. Een samenstelling van germ. Hrinpiz- 'rond' als in Ruddervoorde (B) 1089 'Ridarvorda', en lauha- 'bos' is dus af te wijzen. De juistheid van de verklaring die uitgaat van rode 'rooiing van bos, ontginning' is eveneens twijfelachtig (bron: Berkel, van en Samplonius, 2006 (389)).

Wel is het grondgebruik van de gemeente Ruurlo bekend (figuur 7.3). Omstreeks 1830 bestaat 62% (3.876 ha.) uit heide. Circa. 23% (1.500 ha.) wordt in beslag genomen door de broekgronden van de Ruurlose broek, een gebied dat regelmatig onder water loopt. 2% van de oppervlakte is beplant met opgaand bos en 4% met hakhout. Hoeveel bouwland er exact aanwezig is, is onbekend. Uitgestrekte heidevelden en broekgronden domineren dit kaal uitzienende landschap.

grondgebruik in 1830	omvang	Percentage
Heide	3.876	62%
Broekgronden / Weiland	1.500	23%
Opgaand bos	130	2%
Hakhout	260	4%
Overigen *	585	9%
Totaal	Ca. 6.351 ha.	100%
* o.a. bouwland		

Figuur 7.3 Het grondgebruik in de gemeente Ruurlo 1830

bron: Van Cruyningen, 2005

Het landgoed breidt flink uit tussen 1826 – 1832 door de verdeling van de grond van de Marke Ruurlo (3.876 ha.) en het Ruurlose Broek (1500 ha.). Willem H.A.C. baron van Heeckeren van Kell is erfmarkerichter van de Marke Ruurlo en houdt zich ook bezig met de verdeling van de Ruurlose Broek. Hij krijgt een groot aandeel van deze gronden in bezit. Het landgoed breidt uit naar 1.586 ha. in 1845. Dit is ca. 25% van het totale oppervak van de gemeente. Door aankoop van gronden vindt uitbereiding plaats tot 1.897 ha. in 1866, waarvan 1.768 ha. gelegen is in de gemeente Ruurlo.

Ondanks erfdelingen blijft de oppervlakte van het landgoed van 1866 tot ca. WOI vrij stabiel. Vanaf WOI krimpt de omvang. Dit komt door stijgende lasten en dalende inkomsten. Rond 1920 overtreffen de kosten op landgoed Ruurlo de inkomsten. Ruurlo is een groot, efficiënt en winstgevend landgoed, maar heeft wel problemen. Op kleinere landgoederen moeten de problemen dus nog veel ernstiger zijn geweest. Door vererving verkleint de omvang van het landgoed naar 1.050 ha. in 1953. Na 1952 vindt verkoop aan de staat plaats en krimpt het landgoed tot de huidige omvang 580 ha. Het kasteel wordt in 1978 verkocht aan de gemeente Ruurlo vanwege de hoge onderhoudskosten. De rest van het landgoed is nog in bezit van de familie.

Landschappelijke veranderingen

Na de verdeling van de marke Ruurlo wordt een deel van de heide beplant met opgaand hout. Er vindt een duidelijke vergroting van het areaal opgaand hout plaats. In 1830 is er sprake van 429 ha., in 1885 van 675 ha. en in 1930 van 776 ha. bos. Opvallend dat het areaal bos zich zo'n lange tijd steeds vergrootte terwijl de opbrengst van het hout gaandeweg daalde. Dit heeft te maken met de samenstelling van de bossen. Aan het begin van de 19^e eeuw is er sprake van bossen met hakhout. Gaande weg verkleint dit areaal zich en maakt plaats voor bossen met dennenhout. Op het landgoed zijn ze al vanaf de jaren '20 van de 19^e eeuw bezig met het planten van dennen. Dit is opvallend vroeg voor een gebied dat nog niet goed ontsloten is en waar zich geen goede waterwegen bevinden. Maar aanplant van bos is een investering en in de tijd dat de bomen rijp zijn voor de kap is er inmiddels een tweetal spoorlijnen aangelegd. Dit is mede te danken aan de heer van Ruurlo die dit zeker ook uit eigenbelang doet.

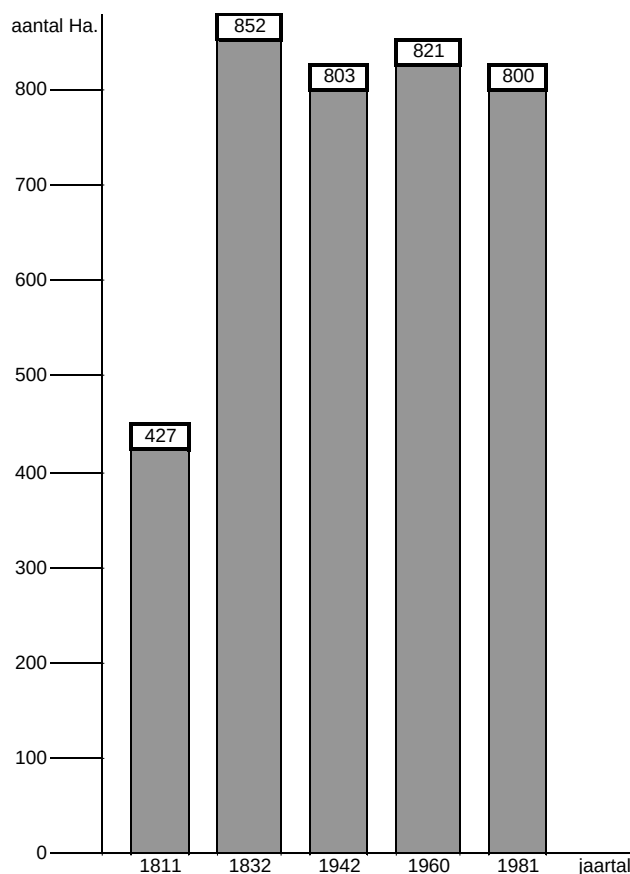
In eerste instantie is er op landgoed Ruurlo sprake van een gemengd agrarisch bedrijf. Vanaf ca. 1872 worden de boerderijen aangepast aan de eisen van de tijd. Willem van Heeckeren van Kell voert veel modernisering door in de tijd dat hij heer van Ruurlo is. Er worden veel investeringen gedaan. Zelfs tijdens de landbouwcrisis (1878-1895) worden boerderijen verbouwd en nieuw gebouwd. Dit kan omdat het landgoed ook inkomsten heeft uit niet agrarisch bezit als water- en windmolen(s), een aantal huizen, een logement en dus niet alleen afhankelijk is van de landbouw. Tussen 1872 en 1890 zijn er maar liefst 35 nieuwe boerderijen en 26 nieuwe schuren op het landgoed gebouwd. Vele bijgebouwen zijn ingericht voor het etagebedrijf. Het kapitaal van Willem van Heeckeren van Kell maakt deze investeringen blijkbaar mogelijk. De bouwactiviteiten betekenen een belangrijke stimulans voor de Ruurlose economie. Het landgoed heeft een eigen veehouderij en verkoopt runderen en melk. In 1897 levert de heer van het landgoed een financiële bijdrage aan de oprichting van de coöperatieve zuivelfabriek in Ruurlo.

7.2 Landgoed Hackfort

Landgoed Hackfort²¹³ ligt in een overgangszone tussen het dekzandlandschap van de Achterhoek en het rivierkleilandschap van de IJssel. Hackfort wordt voor het eerst schriftelijk vermeld in de veertiende eeuw (1324).²¹⁴

Omvang van het landgoed

Vanaf de 19^e eeuw is er zicht op de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed. Figuur 7.4 laat de omvang van het landgoed zien.

Figuur 7.4 *Omvang van landgoed Hackfort*

²¹³ De eerste vermelding waarin met zekerheid sprake is van Hackfort onder Vorden dateert uit het jaar 1324. Toen kocht Jacob van der Welle, ook wel Weele, een goed van Willem van Bronckhorst en zijn vrouw Johanna. Tot in het derde kwart van de veertiende eeuw (1367) is er slechts sprake van een bouhuis op Hackfort, een boerderij. Van een versterkt huis is in ieder geval sprake in het jaar 1376. De naam Hackfort vraagt om een verklaring. Het ligt voor de hand dat de natuurlijke gesteldheid van de locatie een rol heeft gespeeld bij de naamgeving. Het tweede gedeelte van de naam 'fort' of zoals het in de Middeleeuwen werd aangeduid 'vorde, voerde of forde', duidt op een voorde, een doorwaadbare plaats in een rivier of stroom(pje). Dit lijkt logisch want Hackfort ligt direct aan de Hackfortse Beek. Het eerste gedeelte, Hack, is minder gemakkelijk te verklaren. Er zou sprake zijn van een eigennaam, Hacke, of er zou een verbinding te leggen zijn met het woord 'hank', dat (dode) rivierarm betekent. De naam Hackfort is niet uniek, want ook elders in Gelderland en het aangrenzende Westfalen komt zij voor. Die andere locaties met de naam Hackfort verklaren dan tevens het voorkomen van personen met de toenaam van 'Hackfort' ruim voor de oudste vermelding van landgoed Hackfort. Zo is er in Westfaalse bronnen sprake van een Hermannus de 'Hacforde' in 1216, en van een Henricus de Hagfort uit 1282. Zij kunnen echter op geen enkele manier in verband gebracht worden met het Vordense Hackfort. Minder zeker is dat met Erardus de Hacvorde, die in 1297 in een Arnhemse bron vermeld wordt. Ook speelde vanaf de vijftiende eeuw een familie Hackfort, zonder het voorvoegsel Van, een vooraanstaande rol in de Ridderschappen van Nijmegen en de Veluwe. Bron: Verbeek en Ahoud in Keverling Buisman, 1998.

²¹⁴ Verbeek en Ahoud in Keverling Buisman, 1998 (49).

Er is inzicht in het beheer van landgoed Hackfort vanaf het begin van de 19^e eeuw. Borchard Frederik Willem van Westerholt (1766 - 1853) is vanaf 1776 eigenaar van het landgoed, maar neemt door zijn jonge leeftijd pas het beheer over van zijn voogden in 1787/88. Deze heer heeft een grote belangstelling voor vernieuwingen in bos- en landbouw.

Het landgoed kent in 1811 een omvang van 427 ha. (figuur 7.5) en bestaat uit bouwland, weiland, bos en houtgewassen. Het merendeel zijn eiken. Het landgoed heeft nog geen heide in bezit. De schapen grazen op de gezamenlijke gronden van de marke Vorden die in 1615 is opgericht. De belangrijkste inkomstenbron is de verpachting van bouw- en weilanden. Dit blijkt uit bewaard gebleven pachtboeken uit de periode 1803 – 1834.

grondgebruik in 1811	omvang	percentage
Bouwland	Ca. 188	44%
Weiland	Ca. 182	42%
Bos en houtgewassen *	Ca. 60	14%
Heide	-	-
Totaal	427 ha.	
* eiken (11.543 stuks), peppels en schotwilgen (799 stuks), dennen (537stuks), beuken (437 stuks) en kastanjes (2 stuks)		

Figuur 7.5 Het grondgebruik op het landgoed Hackfort in 1811

bron: Verbeek en Ahoud in Keverling Buisman, 1998

grondgebruik in 1832	omvang	percentage
Bouwland	Ca. 204	23%
Weiland	Ca. 245	29%
Dennenbos	Ca. 17	2%
Loofbos *	Ca. 116	14%
Heide	Ca. 270	32%
Totaal	Ca. 852 ha.	100%
* overwegend eiken en beuken		

Figuur 7.6 Het grondgebruik op het landgoed Hackfort in 1832

bron: Verstegen in Keverling Buisman, 1998

Een kleine twintig jaar later is het landgoed uitgegroeid tot ca. 852 ha. (figuur 7.6). Daarvan is 157 ha. aangekocht en 270 ha. verkregen door de verdeling van de markegronden. Deze verdeling vindt plaats in 1829. Het markerichterschap is in de marke Vorden verbonden aan de Huizen Hackfort en Vorden. De heer van Hackfort, Borchard Frederik Willem van Westerholt, is in de tijd van de verdeling erfmarkerichter. Hij bezit na de verdeling 15% van de woeste grond in de gemeente Vorden.

De omvang van het landgoed blijft de decennia daarna redelijk constant, rond de circa. 800 ha. Opvallend is dat geen duidelijke krimp van het landgoed valt waar te nemen (figuur 7.4), terwijl dit bij vele landgoederen in het begin van de 20^e eeuw wel het geval is. Ook voor Hackfort breken in de eerste helft van de twintigste eeuw slechtere tijden aan door de stijgende kosten en dalende inkomsten zoals besproken in hoofdstuk 6. Maar dit heeft niet geleid tot verkoop van delen van het landgoed. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de heren Van Westerholt na het midden van de 19^e eeuw steeds meer gaan rentenieren. Grootgrondbezit is weliswaar belangrijk, maar niet de enige inkomstenbron. Het beheer van het landgoed wordt daarmee passiever. Van uitbreiding is geen sprake, maar blijkt ook niet van krimp. Om de kosten van het landgoed te verminderen valt 85% van het landgoed onder de Natuurschoonwet van 1928.

De omvang blijft decennia lang redelijk constant. Het grondgebruik daarentegen verandert wel. We maken hiervoor een vergelijking tussen het grondgebruik in 1832 en 1981. Bouwland blijft in omvang gelijk. Weiland is er wel bijgekomen, maar deze is van geringe kwaliteit. Dit blijkt uit de vele doorhalingen in de kadastrale gegevens. Het betreft een overgangsvorm tussen woeste grond en weiland. Een werkelijke vergroting van het grondbezit komt door een ruime verdubbeling van de oppervlakte bosgrond door de ontginning van de heide.

De laatste generatie van Westerholt heeft het landgoed in bezit vanaf 1934. Na het overlijden van Borchard Frederik Willem van Westerholt wordt het landgoed over de vijf kinderen verdeeld. Hoe deze verdeling exacte is geweest is niet bekend. De oudste zoon Arend van Westerholt wordt heer van Hackfort. Ook hebben zijn zussen delen van het landgoed in bezit.

Ook al heeft deze generatie erfgenamen in de familie, de vijf kinderen besluiten dat het gehele landgoed vererfd wordt aan Natuurmonumenten.²¹⁵ Natuurmonumenten erf het eerste deel in 1964 als Catharina E.B. van Westerholt overlijdt. In 1981 is Natuurmonumenten eigenaar van het circa. 800 ha. tellende landgoed na het overlijden van de laatste telg Johanne A.F.C. van Westerholt.

Landschappelijke veranderingen

Vanaf de 19^e eeuw vinden er duidelijk landschappelijke veranderingen plaats. Er worden tussen 1808 – 1844 meer dan 21.000 eiken aangeplant en ruim 8.800 beuken. Er is sprake van een forse toename van akkermaalshout. Ook de toedeling van 270 ha. heide door de verdeling van de markegronden verandert het landschap. De markeverdeling in 1829 leidt niet direct tot een volledige ontginning van deze gronden. Er is alleen sprake van een formele verdeling en het gebruik is soms ook nog gezamenlijk. Zo ook bij landgoed Hackfort. Grootschalige heideontginningen vinden plaats aan het eind van de 19^e eeuw tussen 1850 - 1879. Op de topografische kaart uit 1850 zijn nog uitgestrekte heidevelden waar te nemen. Op de topografische kaart van 1879 is het merendeel van de heide ontgonnen. Op een enkele plaats wordt heide tot grasland ontgonnen, maar het overgrote deel wordt bebost. In 1942 is circa. 300 ha. van het landgoed in gebruik als bos. Hier komt de decennia daarna niet veel verandering in want in 1960 is nog steeds sprake van dezelfde omvang bosgrond. Wel vindt er een kleine verschuiving plaats in het soort. Is er begin 19^e eeuw grotendeels sprake van loofhout, halverwege de 20^e eeuw is het aandeel loofhout en naaldbos gelijk. Het merendeel van de voormalige heidegronden zal dan ook zijn ingeplant met naaldbout. Dit blijkt uit een beschrijving die gemaakt is voor de overdracht van een deel van het landgoed aan Natuurmonumenten. Deze luidt: 'Het bos bestaat ongeveer uit de helft loofhout, meestal eiken en populieren en voor de andere helft uit naaldbout, meest grove den in het Grote Veld, opslag op de vroegere heide. Van het eikenbos is een belangrijk deel opgeleid uit eikenhakhout'. Op vele plaatsen zijn populieren aangeplant....²¹⁶.

Bij landgoed Hackfort is nog altijd sprake van een gemengd bedrijf. Wel is het gewas aangepast. Van oorsprong wordt er rogge en ook gerst, boekweit, aardappelen, bieten, stoppelknollen en koolzaad verbouwd. Deze variatie is de laatste tientallen jaren verdrongen door de snijmaïs.

²¹⁵ Verkoop is kennelijk nooit een optie geweest. De traditie zal zich hiertegen te zeer hebben verzet. Immers: sinds de eerste belening in 1324 was het goed Hackfort nooit verkocht, maar altijd door vererving in andere handen overgegaan. Deze traditie werd ook nu voortgezet: freule Zus had haar deel van het landgoed vermaakt aan de Vereniging Natuurmonumenten. Duidelijk werd nu dat de andere kinderen Van Westerholt dezelfde gedragslijn zouden volgen, zodat het landgoed als geheel in andere handen zou overgaan (bron: biografisch woordenboek Gelderland)).

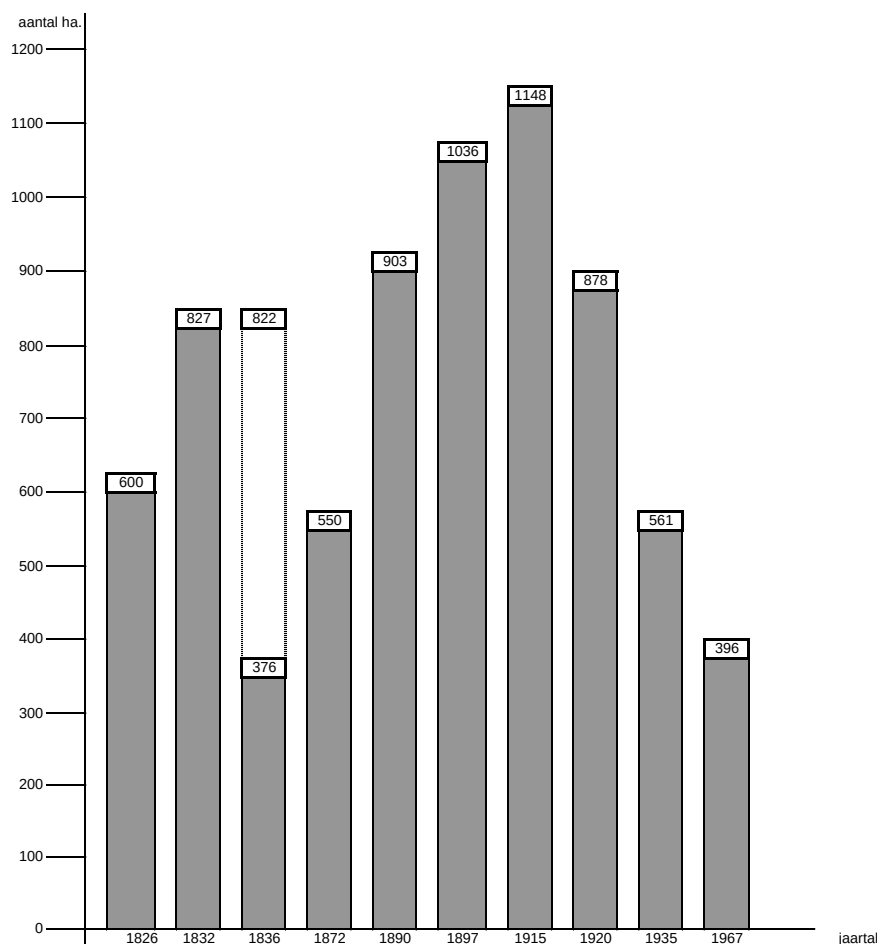
²¹⁶ Keverling Buisman, 1998 (147)

7.3 Landgoed Verwolde

Landgoed Verwolde²¹⁷ ligt in een glooiend dekzandlandschap in een dal tussen de Lochemse Berg en de Holterberg ten noorden van de kern van Lochem. Verwolde wordt voor het eerst schriftelijk vermeld in de veertiende eeuw (1346).²¹⁸

Omvang van het landgoed

Vanaf de 19^e eeuw is er zicht op de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Verwolde. In figuur 7.7 staat de omvang van het landgoed afgebeeld. De schommelingen in deze figuur hebben te maken met aan- en verkoop, de verdeling van de markegronden in de 19^e eeuw, stijgende lasten en dalende inkomsten in de 20^e eeuw en met vererving van het landgoed.

Figuur 7.7 *Omvang van landgoed Verwolde*

²¹⁷ Verwolde wordt voor het eerst vermeld in 1346. In een bron uit dit jaar wordt gesproken over Derck van Keppel als eigenaar van 'Varenwolde'. Waar de naam 'Verwolde' vandaan komt is niet precies bekend. Ter Laak (2005) verklaart het toponymische element 'wold, woold, woud en wald' als dichtbegroeide wildernis. In Nederland liggen deze wildernissen doorgaans in zompige gebieden. 'Woud' kan echter niet verklaard worden met zompig bos. In Duitsland wordt namelijk gesproken van waldbedecktes Hochland. Zowel zompig als Hochland zijn geen kernaspecten van woud, maar moeten zijn ontstaan doordat het woud zich in een zompig of hooggelegen gebied bevond. Ter Laak verwijst vervolgens naar het Duits etymologisch woordenboek waarin de oorspronkelijke omschrijving van woud een onontgonnen, dichtbegroeide wildernis/ruigte is. Dit kan van toepassing zijn op zowel het Hochland als het zompige gebied. De schijnbare tegenstrijdigheid tussen deze twee plaatsen vervalst als men bedenkt dat de wildernis het langst kon blijven bestaan in de hooggelegen gebieden in de bergen en in de moerassen in de vlakke gebieden. Dat met 'woud' de wildernis werd aangeduid, blijkt ook uit de toponiemen waarin dit woord optreedt als grondwoord. Opvallend is namelijk dat de bepalende delen van deze toponiemen vrijwel nooit nadere specificaties bevatten van de aard van de vegetatie. 'Varenwolde' is echter een uitzondering hierop. 'Varenwolde' is later verbasterd naar de huidige naam Verwolde. 'Verwolde' was hoogstwaarschijnlijk een jachtslot dat bij of in een met varens begroeide wildernis lag. Bron: Bakker, 2006 (26).

²¹⁸ Bakker, 2006 (26)

Een van de eerste gebeurtenissen waardoor het landgoed flink gegroeid is, is de verdeling van de marke Verwolde, Laren en Oolde²¹⁹. De verdeling in de Graafschap heeft plaatsgevonden tussen 1819 – 1840/1856.²²⁰ De marke Verwolde, Laren en Oolde wordt verdeeld tussen 1827 – 1833 met een uitloop naar de tweede helft van de 19^e eeuw.²²¹ A.Ph.R.C. baron van der Borch van Verwolde (heer van Verwolde van 1832 - 1836) is erfmarkerichter van de marke Verwolde, Laren en Oolde. Hij is een groot voorstander van de verdeling en ontginning van de markegronden en door zijn erfmarkerichterschap kan hij de nodige invloed uitoefenen op de verdeling van de marke. Door zijn grote aandeel in de marke groeit het landgoed met 435 ha.²²²

Na het overlijden van A.Ph.R.C. baron van der Borch van Verwolde in 1836 wordt het landgoed onder de kinderen verdeeld. Er is sprake van een sterke versnippering. Willem F.E. baron van der Borch van Verwolde krijgt de heerlijke rechten over het landgoed en 376 ha. Waarom hij niet geprobeerd heeft zijn zussen uit te kopen is thans onbekend.

Een generatie verder komt het landgoed in 1896 weer onder één eigenaar. A.Ph.R.C (René) baron van der Borch van Verwolde erft vanaf 1871 gronden van verschillende familieleden. Door deze erfenissen kent het landgoed in 1896 een omvang van 1.036 ha. en in 1915 een oppervlak van 1.148 ha.²²³

In 1919 erft Willem H.E. baron van der Borch van Verwolde de heerlijke rechten van zijn vader. Hij krijgt het grootste deel van het landgoed toebedeeld. Maar in de jaren '20 van de 19^e eeuw spelen de dalende inkomsten en stijgende lasten steeds meer de boventoon. De inkomsten zijn niet meer toereikend om de kosten van het landgoed te dekken. Het lukt Willem H.E. baron van der Borch van Verwolde om deze redenen niet om de delen van het landgoed die zijn broers en zussen in bezit hebben, terug te kopen. Integendeel zelfs. Grote delen (circa. 300 ha.) worden in 1927 aan derden verkocht.

In 1935 is het landgoed inmiddels gekrompen tot 561 ha. en is in handen van Line Voûte, vrouw van wijlen Willem H.E. baron van der Borch van Verwolde. De helft hiervan is van haar kinderen. In 1950 worden grote delen verkocht. In 1967 wordt de resterende 396 ha. door vererving gesplitst in vijf delen. Zoon Allard Ph.R.C. baron van der Borch van Verwolde neemt het gehele beheer onder zijn hoede. Deze woont tot 1977 op het huis. De neerwaartse spiraal van de alsmaar dalende inkomsten en stijgende lasten zorgen er voor dat Allard Ph.R.C. baron van der Borch van Verwolde het Huis en het park in 1977 verkoopt aan Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. De kosten van het Huis en het park zijn niet meer te dragen. Aan de Stichting worden in 1982 en 1985 ook het gebied Oranjewoud en het koetshuis verkocht.

Landschappelijke veranderingen

Het eerste moment waarop inzicht is in het grondgebruik van landgoed Verwolde is in 1832 (figuur 7.8). Meer dan de helft (433 ha.) van het landgoed is in gebruik als heide. De verdeling van de marke Verwolde, Laren en Oolde heeft grotendeels plaatsgevonden tussen 1827 – 1833 en het grote aandeel heide zal afkomstig zijn van deze verdeling.

grondgebruik in 1832	Omvang	percentage
Heide	Ca. 433	53%
Weiland	Ca. 174	21%
Bouwland	Ca. 117	14%
Akkermaalsbos	Ca. 39	5%
Dennenbos	Ca. 30	4%
Bos	Ca. 9	1%
Moeras	Ca. 9	1%
Totaal	827 ha.	100%

Figuur 7.8 Het grondgebruik van landgoed Verwolde in 1832

bron: Bakker, 2006

²¹⁹ Bakker, 2006 (59)

²²⁰ Cruyningen, 2005 (50)

²²¹ De marke Verwolde, Laren en Oolde wordt opgeheven op 13 juli 1880

²²² Deze groei is in figuur 8.7 niet goed zichtbaar. Dit komt door het volgende. Na het overlijden van A.Ph.R.C. baron van der Borch van Verwolde in 1836 wordt het landgoed onder zijn kinderen verdeeld. Het landgoed kent op het moment van verdeling een omvang van 822 ha.. Zijn zoon Willem F.E. baron van der Borch van Verwolde krijgt de heerlijke rechten over het landgoed en 376 ha. De dochters Sophia en Isabella krijgen respectievelijk 185 ha. en 128 ha. van landgoed Verwolde. De overige tientallen ha. blijft in gezamenlijk bezit van de kinderen. Het totale oppervlak betreft 822 ha.

²²³ Tussen 1826 en 1915 is haast sprake van een verdubbeling (1826: 600 ha. en 1915: 1148 ha.). Deze verdubbeling is voor bijna 80% te danken aan de verdeling van de markegronden.

De omvang van de heide is in vergelijking met de te bemesten bouwlanden dikwijls groot. Zo ook bij Verwolde waar 14% bestaat uit bouwland. 21% is in gebruik als weiland. Opmerkelijk is het grote areaal aan dennen en loofbomen in 1832. Deze bomen zijn hoogstwaarschijnlijk al aangeplant in de 18^e eeuw. Van der Borch experimenteert vanaf 1792 ondermeer met de aanplant van dennenbossen op woeste heidegronden om na te gaan in hoeverre het mogelijk is om heidegronden om te vormen tot bossen.

Op landgoed Verwolde vindt vanaf 1883 een ware ontginningsgolf plaats. Heide maakt plaats voor bouwlanden en er wordt ook (dennen)bos aangeplant. Daarnaast worden er wegen en sloten aangelegd. Ook tijdens de landbouwcrisis 1878-1895 wordt geïnvesteerd. Opvallend, want de belangrijkste inkomstenbron, pachten, zijn laag. Het kapitaal van de baron is blijkbaar toereikend. In 1911 wordt nog eens 160 ha. heide omgezet in weiland en bouwland en in mindere mate in dennenbos en akkermaalshout. Vanaf die tijd wordt opgaand hout steeds minder rendabel. Figuur 7.9 geeft het grondgebruik van 1915 weer. Vergelijken wij deze percentages met de percentages uit 1832 dan is te zien dat veel heide (1832: 56% heide en 1915: 22% heide) inmiddels is omgezet. Het percentage bouw- en weiland is hetzelfde gebleven.²²⁴

grondgebruik in 1915	omvang	percentage
Heide	Ca. 253	22%
Weiland	Ca. 264	23%
Bouwland	Ca. 149	13%
Akkermaalsbos	Ca. 46	4%
Dennenbos	Ca. 57	5%
Rest *	Ca. 379	33%
Totaal	1148 ha.	100 %
* uitweg, 'weiland en heide', 'bouwland en heide', heide met dennenbos', 'moeras en heide'		

Figuur 7.9 Het grondgebruik van landgoed Verwolde in 1915

bron: Bakker, 2006

In de jaren 1836 – 1871 vindt er een groot aantal ontwikkelingen plaats op het gebied van de landbouw en de bosbouw, vooral na 1850. Zoals in hoofdstuk 6 beschreven is, transformeert het landbouwbedrijf in Oost-Nederland van akkerbouwbedrijf naar etagebedrijf. Een afname van bouwlanden en een toename van weilanden valt bij de transformatie te verwachten.

Op landgoed Verwolde heeft de overgang van het op akkerbouw gerichte boerenbedrijf naar het etagebedrijf iets langer op zich laten wachten. Hoewel dit niet met naam en toenaam wordt genoemd in het kadaster of in de archieven is er toch een aantal zaken dat hier op duidt.²²⁵ In 1878 is de laatste schaapskooi afgebroken. Tussen 1878-1905 zijn alle boerderijen vernieuwd. Door introductie van de kunstmest wordt de potstal overbodig en vervangen door grupstallen.

Slechtere tijden voor het landgoed breken aan in de eerste helft van de 20^e eeuw. De oorzaken zijn de stijgende kosten en dalende inkomsten zoals besproken in hoofdstuk 6. Het landgoed kent in het jaar 1915 de meest maximale omvang die het ooit heeft gekend. Vanaf die tijd is er in grote lijn sprake van krimp. Om de inkomsten te vergroten zou je verwachten dat de landgoedeigenaar mee wil gaan in de schaalvergroting vanaf ca. 1920. Maar bij landgoed Verwolde is alleen sprake van uitruil van percelen en de baron vindt schaalvergroting niet passen binnen de kleinschaligheid van het landschap.

In 1935 wordt Verwolde geregistreerd onder de Natuurschoonwet. Er vinden door gebrek aan geld nauwelijks nog meer investeringen plaats. Het landgoed lijkt qua landschappelijke veranderingen vanaf die tijd 'stil te staan'.

²²⁴ Hier dient een kanttekening geplaatst te worden. Het is moeilijk aan de hand van het kadaster vast te stellen hoe groot de oppervlakten waren van de verschillende vormen van grondgebruik. Aan het einde van de negentiende eeuw kregen namelijk steeds meer percelen in plaats van een specifieke vorm van landgebruik meerdere vormen van landgebruik toegekend. Er waren maar liefst 59 soorten grondgebruik. Vandaar de grote groep 'rest' in figuur 8.4 waarvan ook een deel valt onder weiland, bouwland en bos.

²²⁵ Bakker, 2006 (75)

Deel V Een vergelijking

Is de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen anders verlopen dan bij andere landgoederen op de zandgronden van Gelderland. In dit laatste deel van de thesis wordt landgoed Biljoen vergeleken met de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. Daarbij staan de rol van de markeverdelingen, de landschappelijke veranderingen en de transformatie in de landbouw centraal.

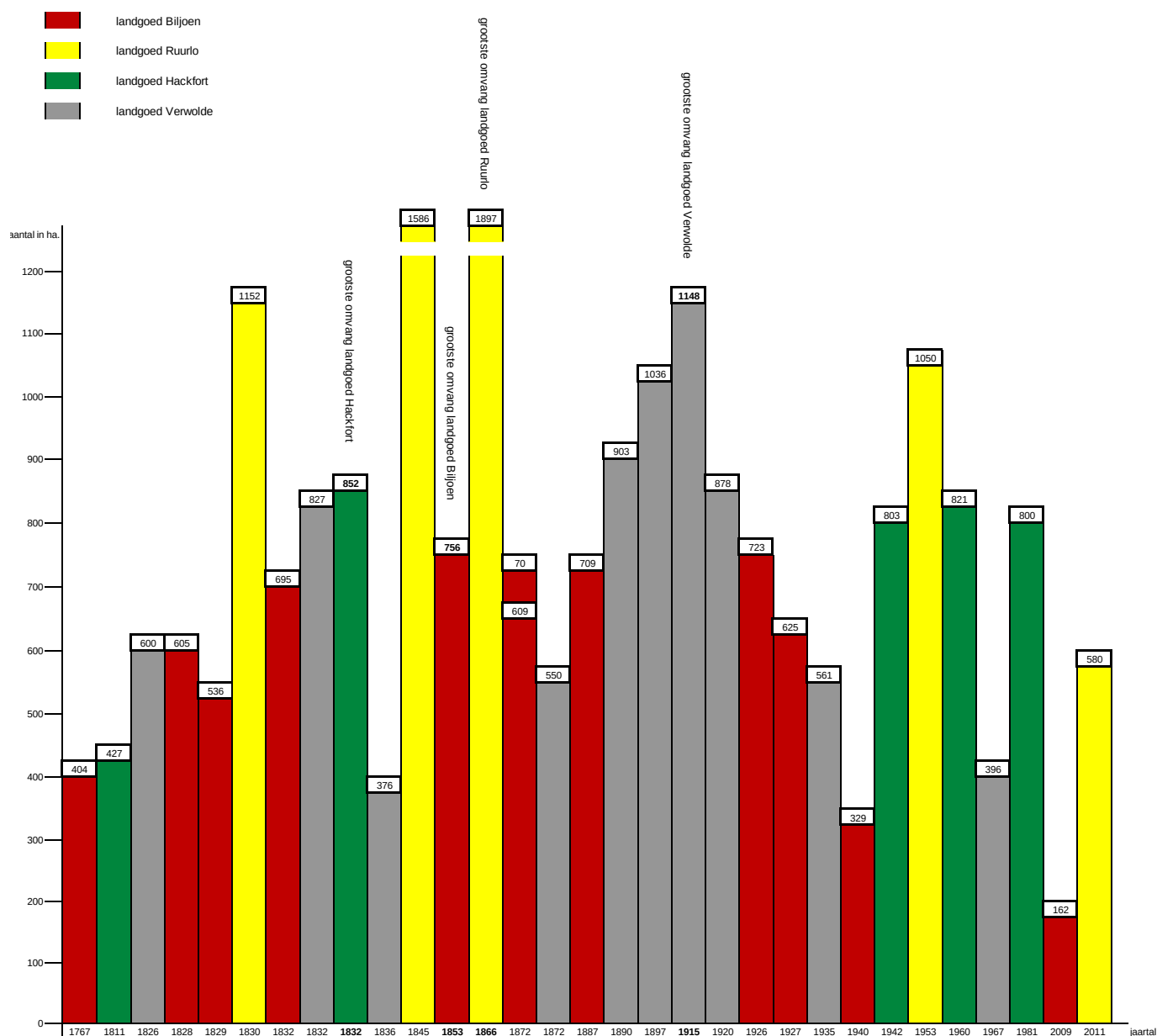

Figuur voorgaande bladzijde *Zicht op de weilanden nabij Huis Biljoen. De torentjes van het Huis steken boven de bomen uit.*
bron: Gelderland Bibliotheek

8

Landgoed Biljoen in breder verband

In dit hoofdstuk vindt een vergelijking plaats tussen de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen en de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. Daarbij worden de fluctuaties in de omvang bekeken en de landschappelijke veranderingen. Wat zijn de overeenkomsten, wat zijn de verschillen en waar worden deze door veroorzaakt.

Figuur 8.1 De omvang van de landgoederen Biljoen, Ruurlo en Hackfort.

8.1 Omvang van het landgoed

De belangrijkste oorzaken van de groei en krimp in de omvang van het landgoed zijn vererving, aankoop, de markeverdelingen in de 19^e eeuw en de verkoop van delen van het landgoed door stijgende lasten en dalende inkomsten in de 20^e eeuw. Figuur 8.1 geeft de fluctuaties in de omvang van de landgoederen Biljoen, Ruurlo, Hackfort en Verwolde weer. In figuur 8.2 is een vergelijking gemaakt tussen verschillende gebeurtenissen.

landgoed	markegronden	marke verdeling	Landgoed-eigenaar is (erf)marke richter	grootste omvang	jaar van grootste omvang	Grootschalige heide ontginningen	transformatie gemengde - etagebedrijf
Biljoen	Gronden geërfden van Velp, Marke Rheden en WorthRheden	Nee	Nee	756 ha.	1829	Nee	ca. 1926
Ruurlo	Marke Ruurlo Ruurlose Broek	1826 – 1832 Vanaf 1828	Ja	1768 ha.	1866	Vanaf ca. 1832	Vanaf 1872
Hackfort	Marke Vorden	ca. 1829	Ja	852 ha.	1832	Vanaf ca. 1850	Nee
Verwolde	Marke Verwolde, Laren en Oolde	ca. 1819 – 1840/1861	Ja	1148 ha.	1915	Vanaf ca. 1883	Eind 19 ^e eeuw

Figuur 8.2 Vergelijking landgoederen Biljoen, Ruurlo, Hackfort en Verwolde

Landgoed Biljoen neemt in de eerste helft van de 19^e eeuw in omvang toe, blijft tot de ca. 1926 in omvang enigszins gelijk en neemt daarna sterk in omvang af. De kleine schommelingen in omvang hebben te maken met vererving. De grotere schommelingen met aan- en verkoop van gronden.

In de eerste decennia van de 19^e eeuw groeien de landgoederen vooral uit door de verdeling van de markgronden. Bij de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde starten deze verdelingen eind jaren '20 van de 19^e eeuw.²²⁶ Er is hier sprake van een vroege verdeling²²⁷. Bij alle drie de landgoederen is de eigenaar tevens erfmarkerichter en deze heeft een stimulerende rol bij de verdeling van de gezamenlijke gronden. De landgoederen krijgen door deze verdeling enkele honderden hectaren in bezit.

Bij landgoed Biljoen is sprake van een geheel andere situatie. De gezamenlijke gronden in de omgeving van landgoed Biljoen zijn in eigendom van de 'Marke van Rheder- en Worth-Rheden' en de 'Geërfden van Velp'. Landgoed Biljoen heeft rechten op beide gronden. De verdeling van deze gezamenlijke gronden blijft achterwege. De heide van 'de marke Rheden en Worth-Rheden' wordt in zijn geheel overgedragen aan Natuurmonumenten (1930) en de Geërfden van Velp schenken grote delen van hun gronden aan de gemeente Rheden (1917/1921). Landgoed Biljoen is dus nooit fors uitgebreid door verdeling van de markegronden zoals wel het geval is bij Ruurlo, Hackfort en Verwolde.

Biljoen kent volgens primaire bronnen in 1853 de maximale omvang, ca. 756 ha. Deze omvang is vooral bereikt door aankoop van gronden van derden en 'terugkoop' van grond door vererving. Bij de andere drie landgoederen is de markeverdeling de hoofdoorzaak van de groei in de 19^e eeuw. Hackfort bereikt de grootste omvang in 1832 (ca. 852 ha.), Ruurlo in 1866 (ca. 1.768 ha.) en Verwolde in 1915 (ca. 1.148 ha.). Bij Verwolde dient een kanttekening gemaakt te worden. Verwolde is vanaf 1872 verdeeld onder broers en zussen. Pas in 1915 komt het landgoed weer in een hand, vandaar de grootste omvang in dit jaar.

Vanaf de 20^e eeuw is er sprake van krimp van de landgoederen door stijgende kosten en dalende inkomsten. De oorzaken hiervan zijn besproken in hoofdstuk 7.

²²⁶ Landgoed Ruurlo: verdeling 'Marke Ruurlo' tussen 1826 – 1832 en verdeling Ruurlose Broek vanaf 1828. Landgoed Hackfort: verdeling 'Marke Vorden' ca. 1829. Landgoed Verwolde: verdeling 'Marke Verwolde, Laren en Oolde' 1827 - 1833.

²²⁷ markeverdelingen in de Graafschap vinden over het algemeen plaats tussen 1840 – 1870 (bron: Cruyningen, 2005)

Bij Verwolde en Ruurlo is vanaf 1915 sprake van definitieve krimp. De grootste oorzaak is vererving. Het lukt de eigenaar niet meer het deel van de erfgenamen terug te kopen. Dit is niet het geval bij landgoed Hackfort. Dit landgoed heeft vanaf ca. 1832 tot aan heden eenzelfde omvang gekend. De eigenaren van dit landgoed hebben niet alleen de opbrengsten van het landgoed als inkomstenbron, maar handelen ook in effecten. Dit is de voornaamste reden dat het landgoed geen definitieve krimp kent²²⁸.

Bij landgoed Biljoen is tot 1926 sprake van een lichte stijging van de omvang. Er is een uitzondering. Er is sprake van grote krimp in 1867, maar deze is van tijdelijke aard. Johan F.W.C. van Hardenbroek verkoopt in twee fasen het landgoed aan Johan H.W. Lüps. Er wordt in 1901 een steenbakkerij aan de IJssel gesticht, om waarschijnlijk de dalende inkomsten van het landgoed te compenseren. Maar dit mag niet baten. Vanaf 1926 is sprake van een definitieve krimp in de omvang. Deze krimp zet in met de vererving in 1926.

De krimp van de landgoederen zet door ondanks tegemoetkomingen zoals de regelingen in de Natuurschoonwet (1926). Grote delen van landgoederen worden verkocht aan ondermeer Natuurmonumenten en het Geldersch Landschap. Bij landgoed Ruurlo wordt een deel van het landgoed in 1935 aan de staat verkocht en in 1978 wordt het Huis verkocht aan de gemeente. Circa. 580 ha. is tot op heden nog in particulier bezit van de familie Van Heeckeren van Kell. Ook delen van landgoed Verwolde worden verkocht. Zo wordt in 1977 het huis en park van landgoed Verwolde in 1977 verkocht aan Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. In respectievelijk 1982 en 1985 worden het gebied Oranjewoud en het koetshuis ook aan deze Stichting verkocht. Bij landgoed Hackfort is het nooit gekomen tot verkoop. Het landgoed is in twee gedeelten (1965 en 1981) geheel vererfd aan Natuurmonumenten.

Bij landgoed Biljoen breken ook slechtere tijden aan. Blijkbaar is de oprichting van een steenbakkerij bij het landgoed niet voldoende om nieuwe inkomsten te generen. Van landgoed Biljoen wordt in 1930 meer dan de helft van het landgoed verkocht aan Natuurmonumenten. Ook wordt een (klein) deel verkocht aan de gemeente voor de uitbreiding van het dorp Velp. In 1940 telt het landgoed 329 ha. waarvan 91 ha. valt onder de natuurschoonwet. De natuurschoonwet mag ook niet baten, want na 1940 krimpt het landgoed tot de huidige 162 ha. In 2009 wordt landgoed Biljoen met het Huis verkocht aan Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen.

8.2 Landschappelijke veranderingen

In de geschiedenis hebben zich gebeurtenissen voorgedaan die ook het landschap van de landgoederen hebben veranderd. Deze zijn aan bod gekomen in hoofdstuk 6 en 7.

Een van de eerste gebeurtenissen zijn de markverdelingen. Door de markverdelingen breiden de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde uit met velen hectaren aan heidegronden (figuur 8.3). Bij Verwolde en Ruurlo bestaat meer dan de helft van het landgoed nadien uit heide.

Grondgebruik	Biljoen	Ruurlo	Hackfort	Verwolde
Heide	10%	62%	32%	53%
Weiland	20%	23%	29%	21%
Bouwland	23%	9%	23%	14%
Akkermaalsbos	17%	6%	16%	5%
Dennenbos	9%			4%
Opgaande bomen	8%			1%
Diversen	13%	-	-	1%

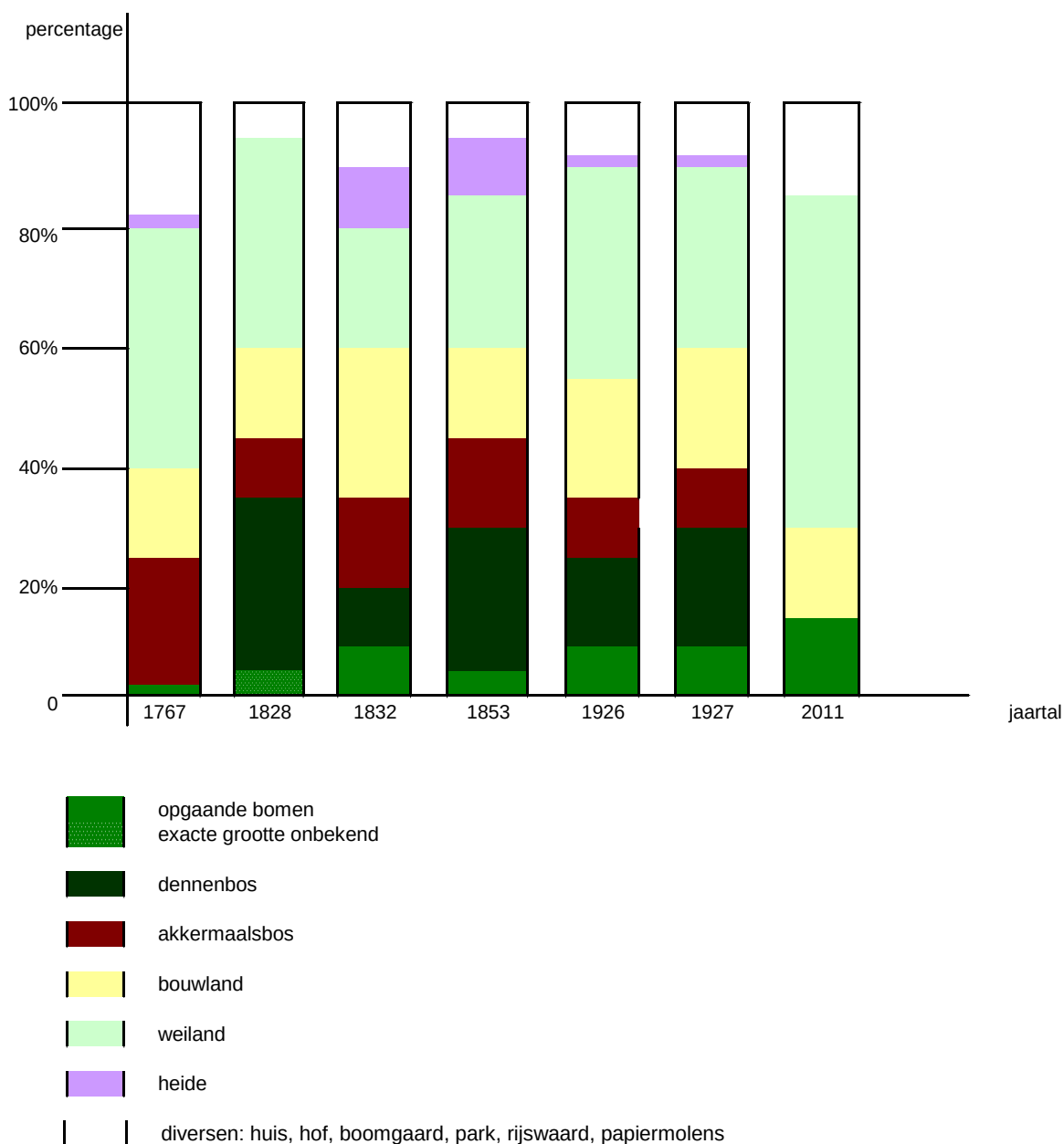
Figuur 8.3 Het grondgebruik van de landgoederen Biljoen, Ruurlo, Hackfort en Verwolde in 1832

bron: Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Velp en Rheden), 1996/ 2001 (Biljoen); Bakker, 2006 (Verwolde), Van Cruyningen, 2005 (Ruurlo) en Versteegen in Keverling Buisman, 1998 (Hackfort)

²²⁸ Keverling Buisman, 1998

Bij landgoed Biljoen blijven de markeverdelingen uit en het landgoed krijgt geen grote stukken heide toegewezen. Grootschalige heideontginningen blijven hierdoor ook uit. Bij de andere drie landgoederen is er wel sprake van een ware ontginningsgolf in de tweede helft van de 19^e eeuw. Grote delen van de heide worden bij landgoed Ruurlo en Hackfort aangeplant met boscomplexen. Bij landgoed Verwolde worden daarnaast ook grote delen van de heide omgezet in bouwland.

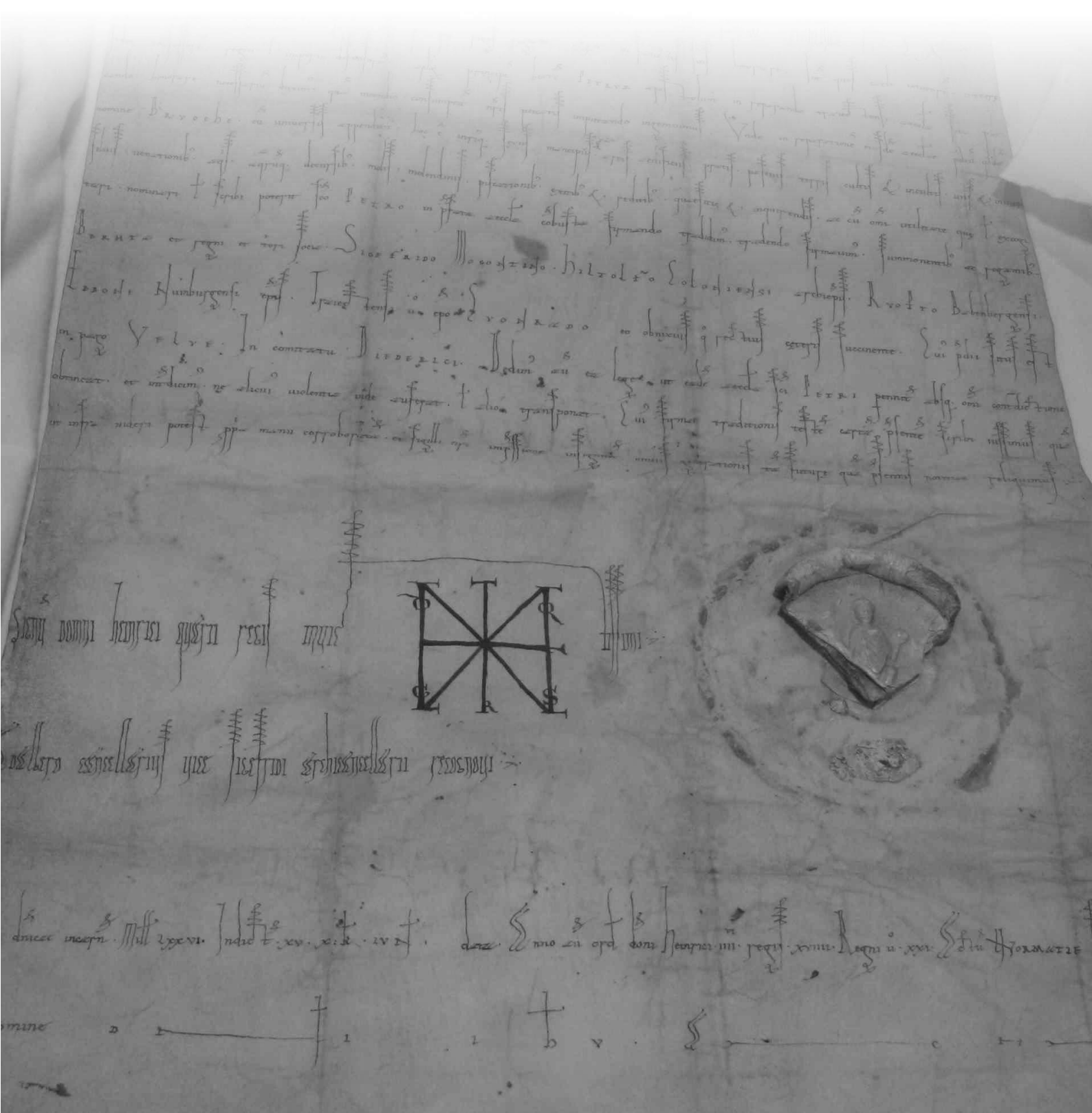
Van grote veranderingen in het grondgebruik is bij landgoed Biljoen eigenlijk geen sprake. Het grondgebruik van landgoed Biljoen is weergegeven in figuur 8.4. Ook de heer van Biljoen hecht blijkbaar meer waarde aan bossen voor de jacht en de liefde voor de natuur dan het rendabel maken van de grond en mee te gaan in de transformatie naar etagebedrijf. Zelfs na het midden van de 19^e eeuw, als opgaand hout onrendabel wordt blijven de boscomplexen op het landgoed gehandhaafd. Pas in de 20^e eeuw komt hier verandering in als de dennenbossen en akkermaalsbossen verkocht worden.

Figuur 8.4 Grondgebruik landgoed Biljoen

Deel VI Besluit

De thesis wordt afgesloten met hoofdstuk 9 waarin conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek zijn omschreven.

Figuur voorgaande bladzijde *Een gedeelte van de schenkingsacte uit 1076. Bron: GA 0552, 43*

9

Conclusies en aanbevelingen

Bij aanvang van deze thesis is een tweetal doelen voorop gesteld. Het eerste doel heeft specifiek betrekking op landgoed Biljoen en betreft het inzichtelijk maken van de ontwikkelingsgeschiedenis. Deze is besproken in deel II. Hierbij is onderzoek verricht naar de omvang van het landgoed door de tijd heen geweest, de landschappelijke veranderingen (hoofdstuk 4) en naar de onderdelen waaruit het landgoed heeft bestaan (hoofdstuk 5).

Het tweede doel betreft het onderzoeken in hoeverre de ontwikkelingsgeschiedenis van Biljoen afwijkt van de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. De landgoederen zijn afzonderlijk besproken in hoofdstuk 7. De vergelijking is gemaakt in hoofdstuk 8.

Aan de hand van deze doelen worden in voorliggend hoofdstuk de conclusies beschreven. Ook worden er aanbevelingen gegeven. De tijd om deze thesis op te stellen is relatief kort geweest en hierdoor zijn sommige vragen onbeantwoord gebleven. De aanbevelingen betreffen adviezen voor nader onderzoek. Deze kunnen een bijdrage leveren aan een verdere verdieping van de ontwikkelingsgeschiedenis van Biljoen.

9.1 Conclusies

Doel 1: Inzichtelijk maken van de ontwikkelingsgeschiedenis van landgoed Biljoen.

Omvang van het landgoed

Er is in grote lijn sprake van groei in de 19^e eeuw en krimp in de 20^e eeuw. De grootste omvang is in ca. 1853. De groei in de 19^e eeuw wordt veroorzaakt door aankoop van gronden. Landgoed Biljoen kent geen omvangrijke groei door uitblijven van de verdeling van de markegronden. Dalingen in deze eeuw zijn van tijdelijke aard en komen door vererving. 'Landgoederen maken op het ritme van generaties een cyclus door van groei, krimp en opnieuw groeien'.²²⁹

In de 20^e eeuw krimpt de omvang van het landgoed. Stijgende lasten en dalende inkomsten zijn hiervan de oorzaak. De krimp door vererving was in de 19^e eeuw van tijdelijke aard, maar in de 20^e eeuw lukt het niet meer om grond van broers en zussen terug te kopen door stijgende lasten en dalende inkomsten. Bovendien is het aantrekkelijk grond te verkopen door de hoge grondprijs. De grootste krimp vindt plaats in 1930 als ruim de helft van het landgoed wordt verkocht aan Natuurmonumenten.

Landschappelijke veranderingen

Het eerste document dat inzicht geeft in de landschappelijke gesteldheid is een schenkingsacte uit 1076.²³⁰ Er is sprake van velden, gebouwen, weiden, bebouwde en onbebouwde gronden, wegen en wildernissen, bossen, jacht, wateren en waterlopen, molens, de maalplaatsen²³¹ en visserij'.

Als we naar de landschappelijke veranderingen kijken van het landgoed dan kan geconcludeerd worden dat deze redelijk constant blijft. Opgaande bomen, dennenbos, akkermaalsbos, bouwland, weiland en heide maken deel uit van het landgoed. Door het uitblijven van de markeverdelingen heeft landgoed Biljoen geen uitgestrekte heidevelden in bezit. Ook grootschalige heideontginningen blijven hierdoor uit. In de 19^e eeuw is tijdelijk sprake van toename van dennenbos. Na ca. 1850 vindt een lichte daling plaats. Veel dennenbos is mogelijk verkocht ten behoeve van bouw- en mijnhout. Toch blijft zowel dennenbos als opgaand bos een groot deel uitmaken van het landgoed, ook al is dit zeker na 1850 onrendabel. Ook het omzetten van delen van het landgoed ten behoeve van de transformatie

²²⁹ Cruyningen, 2005 (38)

²³⁰ GA 0552, 43

²³¹ Handmolen of paardenmolen waar graan wordt gemalen

van gemengd bedrijf naar etagebedrijf blijft uit. Er is namelijk geen forse toename van het areaal weilanden waar te nemen.

Ook bij landgoed Biljoen is sprake van een voorliefde van jacht en natuurschoon. Dit blijkt ook uit het feit dat een groot deel van het landgoed in 1930 verkocht wordt aan Natuurmonumenten. Het betreft het noordelijke deel van het landgoed, ten noorden van de Zutphenseweg. Het grondgebruik is hier overwegend dennenbos en akkermaalsbos, met wat opgaande bomen, bouwlanden en weilanden. De samenstelling van het landgoed is door de verkoop veranderd. Opgaande bomen en dennenbossen behoren niet meer tot het landgoed. Toch vormt het huidige landgoed samen met het deel van Natuurmonumenten nog een landschappelijk geheel. Natuurmonumenten heeft het grondgebruik namelijk grotendeels onveranderd gelaten. Er is sprake van meerdere eigenaren, maar van een samenhangend landschappelijk geheel.

Onderdelen van het landgoed

Het landgoed kent een lange geschiedenis. Gedeelten dateren al uit de 11^e eeuw.

Wat is de relatie tussen de Broekerhof en landgoed Biljoen? Van de hoeve 'bruoche' (Broekerhof) is in het jaar 1076 een schenkingsacte bekend. Lang is gezegd dat Huis Biljoen op de fundamenten van de Broekerhof gebouwd is. Met enige voorzichtigheid kan gezegd worden dat dit hoogstwaarschijnlijk niet het geval is. Er is in het Gelders Archief een register uit 1767²³² gevonden waar alle goederen die behoren bij de Huizen Biljoen, Overhagen en Nederhagen staan opgesomd. Onder de letter S in het register staat 'Broekenhoff met zijn Hoff, Bongaerd, Bouw en weijdelanden'.

Naast Huis Biljoen is er ooit ook sprake geweest van Huis Nederhagen en Huis Overhagen. Deze laatste heeft op steenworp afstand van Huis Biljoen gestaan. De plek van Huis Nederhagen is vooralsnog onbekend, maar zeker is dat dit Huis in de omgeving heeft gestaan. Er is sprake van een meerkernig landgoed met drie voorname Huizen.

Hoe is dit cluster van voorname Huizen mogelijk ontstaan? Overhagen en Nederhagen worden voor het eerst vermeld in de 14^e eeuw. Of er dan al sprake is van voorname Huizen is thans onbekend. Mogelijk zijn beide Huizen ontstaan uit een hoeve, maar dat is ook niet met zekerheid te zeggen. Bekend is dat Karel van Egmond, hertog van Gelre, Huis Biljoen bouwt in 1530. Hij verwoest eerst Huis Overhagen en bouwt vlak naast deze plek Huis Biljoen.

Wanneer komen Huis Biljoen en Huis Nederhagen in handen van een eigenaar? Bekend is dat A. van Spaen Huis Nederhagen erft van zijn schoonvader in 1658²³³. In 1661²³⁴ koopt hij Huis Biljoen. Vanaf dit jaar zijn Huis Biljoen en Huis Nederhagen van dezelfde eigenaar. Speculaties doen de ronde dat A. van Spaen Huis Nederhagen afbreekt nadat hij Huis Biljoen heeft gekocht. Vanaf deze tijd is er sprake van landgoed Biljoen met het voorname huis. De plek van Huis Overhagen en Huis Nederhagen behoren ook tot het landgoed.

Doel 2: Ontwikkelingsgeschiedenis Biljoen in relatie tot die van de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde.

Rol van de markeverdelingen

Over het algemeen heeft de verdeling van de gezamenlijke markegronden een flinke vergroting van landgoederen tot gevolg. Landgoedeigenaren zijn dikwijls ook erfmarkerichters waardoor zij de markeverdelingen kunnen stimuleren. Ook in de omgeving van landgoed Biljoen liggen gezamenlijke gronden. Het betreft gronden van de Geërfden van Velp en de gronden van de Marke van Rheden en Worth-Rheden. De heren van Biljoen hebben op beide gronden rechten. Of ze ook erfmarkerichter zijn geweest van de Marke van Rheden en Worth-Rheden is onbekend.

De verdeling van de gezamenlijke gronden blijft uit, zowel bij de gronden van de Geërfden van Velp als de gronden van de Marke van Rheden en Worth-Rheden. Landgoed Biljoen kent door het uitblijven van de markeverdelingen dus geen forse toename van de omvang. Dit is wel het geval bij de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. De heren van deze landgoederen zijn erfmarkerichter en door de verdeling van de marken neemt de omvang van deze landgoederen flink toe.

²³² GA 0552, 135

²³³ GA 0552, 47, 14 maart 1658

²³⁴ GA 0552, 47, 12 april 1661

Landschappelijke veranderingen

Door de markeverdelingen krijgen veel landgoederen de beschikking over een uitgestrekt areaal aan heidegronden. Grootschalige heideontginningen vinden plaats en delen worden aangeplant met opgaande loofbomen en dennenbossen. Dit is het geval bij de landgoederen Ruurlo, Hackfort en Verwolde. Door het uitblijven van de markeverdelingen is bij landgoed Biljoen geen sprake van grootschalige heideontginningen en de aanplant van boscomplexen. Biljoen had al grote boscomplexen, in ieder geval vanaf de 18^e eeuw. Liepen ze mogelijk voorop ten opzichte van andere landgoederen?

Transformatie in de landbouw

Door uiteenlopende oorzaken vindt er in de 20^e eeuw een geleidelijke transformatie plaats in de landbouw van het gemengde bedrijf naar het etagebedrijf. Grasland en bouwland zijn van groot belang. Alle 'obstakels' als bossen, houtwallen etc. dienen verwijderd te worden om zo efficiënt mogelijk landbouw te bedrijven en zoveel mogelijk inkomsten te behalen.

Landgoedeigenaren van Ruurlo, Hackfort en Verwolde gaan landschappelijk niet mee in deze transformatie. Ze zetten bij de grootschalige heideontginningen veel grond om in boscomplexen en in mindere mate in grasland en bouwland. Wel stichten ze ondermeer zuivelfabrieken, afzetcoöperaties en bouwen ze nieuwe boerderijen of verbouwen ze bestaande ten dienste van het etagebedrijf. In die zin gaan zij dus wel mee in de transformatie.

Landgoed Biljoen kent geen grootschalige heideontginningen, maar in het grondgebruik is te zien dat ook zij landschappelijk niet mee gaan in deze transformatie, de overgang van akkers naar weiden. Boscomplexen blijven gehandhaafd. Of de heer van Biljoen op een andere manier een bijdrage heeft geleverd aan de transformatie van het landbouwbedrijf, zoals het stichten van een melkfabriek etc. is niet uitgezocht. Wel zijn de huidige pachtboerderijen Frankenhof en Elsenhof momenteel veeteeltbedrijven. Op enig moment zijn de bestaande boerderijen omgebouwd en schuren voor het vee bijgebouwd.

9.2 Aanbevelingen

Onderstaande aanbevelingen kunnen onderwerp zijn voor nader onderzoek.

Huis Nederhagen

- De plek van Huis Nederhagen is thans onbekend. Er is een drietal plekken aan te wijzen waar Huis Nederhagen mogelijk gestaan heeft (paragraf 5.3). Het betreft plek 1: 'bij de gracht'; plek 2: 'de Brinck' en plek 3 'op kavel met afwijkende vorm'. Nader (archeologisch) onderzoek zal uitwijzen waar Huis Nederhagen mogelijk heeft gestaan.
- Als na onderzoek blijkt dat Huis Nederhagen op plek 2 heeft gestaan: Wat is de relatie tussen Huis Nederhagen en Den Brinck? Heeft Huis Nederhagen nabij Den Brinck gestaan of hebben we het mogelijk over hetzelfde Huis?²³⁵
- Speculaties doen de ronde dat A. van Spaen Huis Nederhagen afbreekt nadat hij Huis Biljoen heeft gekocht. Documenten uit het Gelders Archief hebben vooralsnog hierover geen duidelijkheid gegeven. Er is in het archief wel een opdrachtbrief gevonden gedateerd op 15 september 1698.²³⁶ De titel van deze acte luidt: 'opdragtsbrieff van het Huys Bouillon met de helfft van alle daeronder als ook onder Nederhagen behorende goederen'. Er wordt niet gesproken over een Huis Nederhagen. Het is goed mogelijk dat Huis Nederhagen al voor 1698 is verdwenen. Of A. van Spaen of zijn broer Alexander B. van Spaen Huis Nederhagen heeft afgebroken is onbekend.

Huis Overhagen

- Overhagen wordt voor het eerst vermeld in de 15^e eeuw. Of er dan al sprake is van een voornaam Huis is thans onbekend. Mogelijk is Overhagen ontstaan uit een hoeve, maar dat is ook niet met zekerheid te zeggen.

²³⁵ Als Huis Nederhagen en Den Brinck hetzelfde Huis is, dan is er een inconsistentie waar te nemen in de eigenaren. Volgens primaire bronnen is in 1661 de familie van Spaen eigenaar van Huis Nederhagen (GA 0552, 47, 12 april 1661). Volgens de beschrijving van RAAP zijn de eigenaren van De Brinck Johan de families Wijnbergen en Renesse.

²³⁶ GA 0552, 52

Broekerhof

- Wat is de relatie geweest tussen Broekerhof en Huis Biljoen?
- De exacte ligging van de Broekerhof is thans onbekend. Uit geen van de archiefstukken is dit te achterhalen. Zoals in de conclusie al aangegeven kan met enige voorzichtigheid gezegd worden dat Huis Biljoen niet gebouwd is op de grondvesten van de Broekerhof.

Marke Rheden en Worth-Rheden

- Bij de Marke Rheden en Worth-Rheden is het nooit tot een verdeling gekomen van de gezamenlijke gronden. Wat zijn de redenen? Heeft hier net als bij de gezamenlijke gronden van de Geërfden van Velp, natuurbehoud een grote rol gespeeld of is er een andere oorzaak?

Omvang en grondgebruik landgoed Biljoen

- Inzicht in omvang en grondgebruik landgoed Biljoen in 1872. Om inzicht te krijgen welke gronden behoren bij het landgoed is in hoofdstuk 4 een vergelijking gemaakt van perceelsnummers uit de verkoopaktes 1867 en 1872 met die van de kadastrale Minuut 1832. Dit is maar ten dele gelukt omdat er veel perceelsnummers verdwenen zijn door ondermeer splitsing. Voor ca. 191 ha. is de ligging en het grondgebruik onbekend. Nader onderzoek bij het kadaster kan hier meer informatie over verschaffen.
- Inzicht in omvang en grondgebruik landgoed Biljoen in 1887. Er is een acte uit 1887²³⁷ bekend waarin een overzicht is opgenomen van de nalatenschap²³⁸ van J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan Johan H. Lüps. Johan H. Lüps erft landgoed Biljoen en dit heeft een omvang van 709 ha. (figuur 4.14). De perceelsnummers staan vermeld in de nalatenschap. Gegevens over het grondgebruik ontbreken. Een vergelijking is gemaakt met de perceelsnummers op de kaart uit 1832. Deze vergelijking kan net als in 1872 maar ten dele gemaakt worden. Dit is maar ten dele gelukt omdat er veel perceelsnummers verdwenen zijn door ondermeer splitsing en inmiddels vervangen zijn door nieuwe nummers. Voor meer dan de helft van het landgoed (ca. 399 ha.) is de ligging en het grondgebruik onbekend. Nader onderzoek bij het kadaster kan hier meer informatie over verschaffen.

9.3 Slot

Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen is sinds 2009 eigenaar van landgoed Biljoen. Met deze thesis heeft zij een nieuw stuk geschiedenis in handen. Het landgoed als geheel is bestudeerd vanaf de 16^e eeuw. Daarbij is inzicht verkregen in de omvang, de onderdelen die ooit tot het landgoed behoord hebben en de landschappelijke veranderingen. Ook is meer bekend waarom de ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed zoveel anders verlopen is dan bij andere landgoederen het geval was.

Van de gronden die ooit bij het landgoed hebben behoord is het grootste deel in handen van Natuurmonumenten en Geldersch landschap en Geldersche Kasteelen. Ondanks de twee verschillende eigenaren is er nog wel sprake van een landschappelijk geheel. Een landschappelijk geheel van heide, boscomplexen, bouwlanden en weilanden. Hopelijk blijft deze landschappelijke samenhang in de toekomst gewaarborgd, zodat het landgoed Biljoen een landschappelijke eenheid blijft vormen.

²³⁷ GA 0552, 42

²³⁸ In bijlage I is een overzicht van de nalatenschap van J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan hun zoon J.H. Lüps uit 1887 opgenomen

Lijst van figuren

Voorkant Thesis

- Een gedeelte van de schenkingsacte uit 1076 waarin het goed Bruoche vermeld staat. Bron: GA 0552,43

Voorkant Deel I

- Figuur vorige bladzijde Kaart van Christiaan 's-Grootens van de Veluwezoom uit ca. 1557 Bron: WURSC

Hoofdstuk 1

- Figuur 1.1 Het huidige landgoed Biljoen (rood) en het gebied wat bestudeerd is voor deze thesis (wit). Bron (ondergrond): googlemaps.nl

Voorkant Deel II

- Figuur vorige bladzijde. Een beeld van Rheden in 1690. Bron: WURSC

Hoofdstuk 2

- Figuur 2.1 De zuidoostelijke Veluwezoom vormt de rand van het Veluwemassief tussen Arnhem en Dieren. Ten zuiden stroomt de rivier de IJssel. Landgoed Biljoen ligt in de overgangszone van de Veluwezoom en de IJssel. Bron: ahn.
- Figuur 2.2 De vorming van het stuwwallencomplex langs de zuidoostelijke Veluwezoom. Bron: Berendsen, 2004 (163).
- Figuur 2.3 Geomorfologische kaart 1: 50.000 zuidoostelijke Veluwe. Op de detailkaart is het huidige landgoed Biljoen wit omlijnd. Bron: StiBoKa, 1985.
- Figuur 2.4 De terreinvormen die voorkomen op landgoed Biljoen e.o. Bron: StiBoKa, 1985.
- Figuur 2.5 Bodemkaart 1: 50.000 zuidoostelijke Veluwe (aaneengeplakt). Op de detailkaart is het huidige landgoed Biljoen wit omlijnd. Bron: StiBoKa, 1984.
- Figuur 2.6 De samenstelling van de bodem bij landgoed Biljoen e.o. Bron: StiBoKa, 1984.

Hoofdstuk 3

- Figuur 3.1 De Huizen Biljoen (links), Rosendaal (midden) en Middachten (rechts). Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, afdeling Gebouwd Erfgoed.
- Figuur 3.2 De Huizen Rhederoord (links), de Kruishorst (midden) en Heuven (rechts). De laatste twee huizen zijn inmiddels verdwenen. Bron: GA.
- Figuur 3.3 De Hottingerkaart (1773 - 1783) met een lint van landgoederen en dorpen langs de zuidoostelijke Veluwezoom eind 18e eeuw. Bron: SCWUR.
- Figuur 3.4 De eerste dorpsvorming van de kern Rheden. De beslotenheid van het kampenlandschap in het zuiden en de openheid van de Rhe(e)der en(c)k in het noorden is goed zichtbaar. Bron: SCWUR.
- Figuur 3.5 Fragmenten van de Hottingerkaart (1773 - 1783). Omcirkeld zijn de kerken van Velp, Rheden en Ellecom. Bron: SCWUR.
- Figuur 3.6 Een definitie van een enk of eng. Bron: Spek, 2004.
- Figuur 3.7 Het verschil tussen een marke en een buurschap. Bron: Van der Kroef, 2004.
- Figuur 3.8 Buurschappen en marken langs de zuidoostelijke Veluwezoom. Bron: Demoed, 1987.
- Figuur 3.9 De IJssel met de weteringen en dijken anno 1821. Bron: GA 0509, 4841.
- Figuur 3.10 Rivierkaart IJssel 1840. Bron: SCWUR.
- Figuur 3.11 Een foto uit 1944 – 1945 laat Huis Biljoen zien Ten tijde van hoog water. Bron: SCWUR.

Voorkant Deel III

- Figuur vorige bladzijde. Veldminuut 1845. Bron: SCWUR.

Hoofdstuk 4

- Figuur 4.1 De omvang en grondgebruik van landgoed Biljoen in 1767. Bron: GA 0552,135.
- Figuur 4.2 De omvang en de eigenaren van landgoed Biljoen
- Figuur 4.3 Grondgebruik landgoed Biljoen.

- Figuur 4.4 Grondgebruik eind 18e eeuw (Hottingerkaart 1773 - 1783). Bron: SCWUR.
- Figuur 4.5 Kaart van landgoed Biljoen 1829. Aan de rechterzijde is (een deel) van landgoed Heuven zichtbaar. Bron: GA 0552, 137.
- Figuur 4.6 Ingekleurde Kadastrale Minuut uit 1832 van landgoed Biljoen.
- Figuur 4.7 Nalatenschap Sarah J. van Spaen Hoogendorp 1828 naar grondgebruik en omvang Bron: GA 0487, 190
- Figuur 4.8 Bezit van A.J. van Spaen bij vererving in 1829 naar grondgebruik en omvang. Bron: GA 0168, 1440 (nr 559).
- Figuur 4.8 Bezit van A.J. van Spaen in 1832 naar grondgebruik en omvang. Bron: Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Velp en Rheden), 1996/ 2001.
- Figuur 4.9 Bezit van A.J. van Spaen in 1832 naar grondgebruik en omvang. Bron: Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Velp en Rheden), 1996/ 2001
- Figuur 4.10 Bezit van Johan F.W.C. van Hardenbroek in 1853 ingetekend op de Veldminuut 1845. Bron (ondergrond): SCWUR.
- Figuur 4.11 Bezit van Johan F.W.C. van Hardenbroek in 1853 naar omvang en grondgebruik. Bron: GA 0552, 33
- Figuur 4.12 Huis Biljoen met omliggende percelen verkocht aan Johan H.W. Lüps in 1872. Bron: GA 0552, 100 K27.
- Figuur 4.13 Bezit van Johan H.W. Lüps in 1872 naar omvang en grondgebruik. Bron: GA 0168, 6951 en GA 0168, 6961.
- Figuur 4.14 Bezit van Johan H. Lüps in 1887. Bron: GA 0168, 6951 en GA 0168, 6961.
- Figuur 4.15 De Steenbakkerij ten zuidoosten van Huis Biljoen (wit omcirkeld) ingetekend op de topografische kaart uit 1906 (links) en op een kaart uit 1931. Te zien is dat de steenfabriek flink is uitgebreid. Bronnen (ondergrond): Uitgeverij Nieuwland, 491 (2005) en gelderlandinbeeld.nl.
- Figuur 4.16 Fragmenten van de Topografische Militaire Kaart Rozendaal van het noordelijke deel van landgoed Biljoen. Bron: historischekaart.nl.
- Figuur 4.17 Het bezit van wijlen J.H. Lüps naar grondgebruik in 1926. Bron: GA 3151, 14.
- Figuur 4.18 Het bezit van G.E. Lüps naar grondgebruik in 1927. Bron: GA 3151, 16.
- Figuur 4.19 De huidige omvang van landgoed Biljoen (rood omlijnd). Bron: GLGK.
- Figuur 4.20 Het bezit van Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen naar grondgebruik in 2011. Bron: GLGK.

Hoofdstuk 5

- Figuur 5.1 De onderdelen die ooit tot het landgoed Biljoen hebben behoord. Bron (ondergrond): googlemaps.nl.
- Figuur 5.2 Eerste schriftelijke vermelding van Bruoche in een schenkingsacte uit 1076. Bron: GA 0552,43a.
- Figuur 5.3 Vertaling van de schenkingsacte uit 1076. Bron: S. Reynders, Rheden en Rosendaal in den loop der eeuwen, Velp 1928 (met enige verbeteringen en gemoderniseerde spelling).
- Figuur 5.4 De plek van Huis Overhagen. Bron: googlemaps.nl.
- Figuur 5.5 De grootte van Huis Overhagen.
- Figuur 5.6 De drie plekken waar mogelijk Huis Nederhagen heeft gestaan (ondergrond: rivierkaart IJssel 1840). Bron: SCWUR.
- Figuur 5.7 Plek 1 'bij de gracht' (ondergrond: Brouillonkaart 1784/1800). Bron: SCWUR.
- Figuur 5.8 Beschrijving van Huis Nederhagen uit 1660. Bron: GA 0552, 47.
- Figuur 5.9 Beschrijving huis Den Brinck of Baerschen brinck te Worth-Rheden. Bron: catalogus.vng.nl.
- Figuur 5.10 De grootte van Nederhagen.
- Figuur 5.11 Brief uit 1535 van hertog Karel van Gelre, waarin hij het Huis Biljoen met alle heerlijkheden en toebehoren verkoopt aan R. van Lennep. Bron: GA 0552, 43b.
- Figuur 5.12 Beekhuizen in 1635. Het noorden bevindt zich aan de linkerkant. Bron: Leppink, 1988.
- Figuur 5.13 De grootte van Beekhuizen.
- Figuur 5.14 De transformatie van Beekhuizen. Bron: J. Willemse, 1823.
- Figuur 5.15 Acte uit 1365 met eerste schriftelijke vermelding van Herikhuizen. Bron: GA 0552, 1 pakket no. 7.

- Figuur 5.16 Herikhuizen anno 1931 nadat het verkocht is aan Natuurmonumenten (links) en Herikhuizen anno 2010 (rechts).
- Figuur 5.17 Het Gasthuysgoet afgebeeld op een kaart uit 1634. Een foto van Grimmersgoed vlak voor de afbraak (inzet). Bron: Leppink, 1988 (tweede kaart).
- Figuur 5.18 een gedeelte van de kaart van Nicolaas van Geelkercken uit 1636. Vermeld staan de Huisen Biljoen (Bilion), Overhagen en Nederhagen (Hagh). Bron: Leppink, Mr. G.B.
- Figuur 5.19 Een gedeelte van een kaart van de Veluwe uit ca. 1652 van J. Janssonius. Op deze kaart is sprake van Bilion, Overhage en Hagh. Het noorden is aan de onderzijde. Bron: J. Janssonius.
- Figuur 5.20 Huis Nederhagen. Bron: Kerkkamp, 1964 (40).

Voorkant Deel IV

- Een gedeelte van de Algemene Hoogtekaart van Nederland. Bron: ahn. Foto's Huis Ruurlo, Hackfort en Verwolde. Bron: gelderlandinbeeld.nl

Hoofdstuk 6

- Figuur 6.1 Markeverdeling en wetten. Bron: Demoed, 1987.

Hoofdstuk 7

- Figuur 7.1 De landgoederen Verwolde, Hackfort en Ruurlo in het landschap. Bron: ahn
- Figuur 7.2 Omvang van landgoed Ruurlo.
- Figuur 7.3 Het grondgebruik in de gemeente Ruurlo 1830. Bron: Van Cruyningen, 2005.
- Figuur 7.4 Omvang van landgoed Hackfort.
- Figuur 7.5 Het grondgebruik op het landgoed Hackfort in 1811. Bron: Verbeek en Ahoud in Keverling Buisman, 1998.
- Figuur 7.6 Het grondgebruik op het landgoed Hackfort in 1832. Bron: Verstegen in Keverling Buisman, 1998.
- Figuur 7.7 Omvang van landgoed Verwolde.
- Figuur 7.8 Het grondgebruik van landgoed Verwolde in 1832. Bron: Bakker, 2006.
- Figuur 7.9 Het grondgebruik van landgoed Verwolde in 1915. Bron: Bakker, 2006.

Voorkant Deel V

- Zicht op de weilanden nabij Huis Biljoen. De torentjes van het Huis steken boven de bomen uit. Bron: Gelderland Bibliotheek.

Hoofdstuk 8

- Figuur 8.1 De omvang van de landgoederen Biljoen, Ruurlo, Hackfort en Verwolde.
- Figuur 8.2 Vergelijking landgoederen Biljoen, Ruurlo, Hackfort en Verwolde.
- Figuur 8.3 Het grondgebruik van de landgoederen Biljoen, Ruurlo, Hackfort en Verwolde in 1832. Bron: Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland (Velp en Rheden), 1996/ 2001 (Biljoen); Bakker, 2006 (Verwolde), Van Cruyningen, 2005 (Ruurlo) en Verstegen in Keverling Buisman, 1998 (Hackfort).
- Figuur 8.4 Grondgebruik landgoed Biljoen. Bron: GLGK

Voorkant Deel VI

- Figuur voorgaande bladzijde. Een gedeelte van de schenkingsacte uit 1076. Bron: GA 0552, 43

Bronnen

Onderstaande archiefdocumenten bevinden zich in het Gelders Archief in Arnhem

- Archiefblok: 0552. Archieftitel: Huis Biljoen1 Karel van Egmond, Van Lennep, Van Spaen, Hardenbroek, Lüps (1076 – 21^e eeuw).
- Archiefblok: 0487. Archieftitel: Familie Van Spaen, tak Biljoen (1307 - 1857).
- Archiefblok: 0168. Archieftitel: notarieel archief 1811 - 195.
- Archiefblok: 3151. Archieftitel: Huis Biljoen 2, familie Lüps (1872 – 21^e eeuw) Dit archief is momenteel nog niet openbaar. Het kent vooralsnog een grove indeling in inventarisatienummers. *Schuingedrukt* wordt het daadwerkelijke stuk aangegeven.
- Archiefblok: 2501. Archieftitel: Gemeentebestuur van Velp en Dieren 1811 - 1817.
- Archiefblok: 2503. Archieftitel: Gemeentebestuur van Rheden 1818 - 1949.
- Archiefblok: 0509. Archieftitel: kaartverzameling.
- Archiefblok: 0096. Archieftitel: Maatboeken etc ten behoeve van de heffing van grondbelasting.

Overige archiefblokken:

- Archiefblok: 0039. Archieftitel: Inventaris van het archief van Gedeputeerde Staten 1813 – 1949 'hoofdstuk 28 kaarten en tekeningen'
- Archiefblok: 0091. Archieftitel: Memoires van Successie.
- Archiefblok: 0124. Archieftitel: Hof van Gelre en Zutphen.
- Archiefblok: 0232. Archieftitel: Rechterlijk archief 1811 - 1838.
- Archiefblok: 0370. Archieftitel: Heren en graven van Culemborg (o.a. Overhagen).
- Archiefblok: 0437. Archieftitel: huis Voorstonden.
- Archiefblok: 0520. Archieftitel: Huis Hackfort.
- Archiefblok: 0875. Archieftitel: pre kadastrale kaarten 34 Rheden en 47 Velp
- Archiefblok: 1508. Archieftitel: Kaartenverzameling van de gemeente Rheden.
- Archiefblok: 1501. Archieftitel: Fotocollectie Gelders Archief
- Archiefblok: 1551. Archieftitel: Topografisch-historische Atlas Gelderland.
- Archiefblok: 1705. Archieftitel: Persoonsgegevens oudrechtelijk archief (ORA) Veluwe
- Beeldbank: foto's van de dorpen van de Gemeente Rheden.

Onuitgegeven bronnen

Archief Huis Biljoen1

GA 0552, 1 (pakket nr. 14)

Jaar: 22 april 1657

Betreft: Georg Ernst Graaf van Limburc enz. bekend Overhagen te hebben verkocht aan C. Huygens

Jaar: 27 mei 1657

Betreft: Mauritz van Nassau geeft G. Coetier volmacht om Overhagen over te dragen

GA 0552, 1

Jaar: 15 november 1682

Betreft: koop Beekhuizen

Verkoper: Catharina Gasthuis, Arnhem

Koper: A. van Spaen.

'Luitenant generaal Spaen koopt van het Catharinae Gasthuis binnen Arnhem, Beekhuizen'

GA 0552, 1 (pakket nr. 15)

Jaar: 24 september 1763

Betreft: verkoop de Steenwaard, het Veer, de visscherij, de Staart, de Achtmorgen en de Koewaard

Verkoper: vrouw H.A. Coetier, weduwe van R. Huijgens

Koper: Baron van Spaen (waarschijnlijk A.D. van Spaen)

'vrouw H.A. Coetier, weduwe van R. Huijgens verkopen aan Baron van Spaen (waarschijnlijk A.D.; van Spaen) de Steenwaard, het Veer, de visscherij, de Staart, de Achtmorgen en de Koewaard'

Waarde: f 30.000,-

GA 0552,1 (pakket nr.35)

Jaar: 19 oktober 1826

Betreft: Heuven

Verkoper: A. Maasdam

Koper: C.C. van Hemert

Waarde: f 20.169,-

GA 0552, 1 (pakketnr. 46)

Jaar: 21 februari 1888

Betreft: verkoop weide 'de Overhage'

Verkoper: Baronesse van Eek (wed. B. Torck)

Koper: JH Lüps

Waarde: f 7.476,-

GA 0552, 1 (pakketnr. 46)

Jaar: 6 juni 1888

Betreft: verkoop zijpenberg

Verkoper: Baronesse Torck echtgenoot van Baron van Pallant van Rosendael

Koper: JH Lüps

Waarde: f 3.075,-

GA 0552, 1 (pakketnr. 46)

Jaar: 16 december 1891

Betreft: koop huis aan Gasthuisweg

Koper: JH Lüps

Waarde: f 1.871,-

GA 0552, 1 (pakketnr. 46)

Jaar: 8 mei 1895

Betreft: koop de Beemt

Koper: JH Lüps

Waarde: f .4.080,-

GA 0552, 17

Jaar: januari 1766

Betreft: schatting onroerende goederen van Biljoen, Over- en Nederhagen

'Estimatie van de Ongereede goederen van Biljoen, Over en Nederhagen'

Reden: Naar alle waarschijnlijkheid opgemaakt vanwege het overlijden van A.D. van Spaen (heer van Biljoen 11) in 1764.

Totaalwaarde Biljoen, Overhagen, Nederhagen: f 357.262,-

Oppervlak: is aan de hand van dit stuk niet uit te rekenen. Niet alles is uitgedrukt in grootte

GA 0552, 32

Jaar: 20 oktober 1829

Betreft : uittreksel act nr. 559 notaris L.H.N. Bosch von Rosenthal 29 juni 1829

(Zie ook GA 0168, 1440 (nr 559 notaris L.H.N. Bosch von Rosenthal) Jaar: 29 juni 1829)

Archief Huis Biljoen1

GA 0552, 33

Jaar: 9 juni 1853

Betreft: boedelscheiding Wijlen J Baronesse van Spaen: de ene helft toebedeeld aan kinderen van wijlen dochter Civile S.J.A. van Hardenbroek (1804 – 1840) , de andere helft toebedeeld aan haar zoon J.F.W.C. van Hardenbroek

'Uittreksel der scheiding des Boedels van wijlen de Hoog Welgeborene Vrouwe J. (Justina) Baronesse van Spaen, in leven douairière den Hoog Welgeboren Heer G.J. A. Baron van Hardenbroek, voor zoover aangaat het toebedeelde aan den Hoog Welgeboren Heer J.F.W.C. Baron van Hardenbroek'. Verder staat er 'Toedeling landgoed Biljoen waaronder begrepen Heuven en Herikhuizen' met bijbehorende perceelsnummers.

Justina van Spaen woont eind 1852 op Huize Overbeek en is aldaar overleden op 28 februari 1853.
Haar zoon, JFWC van Hardenbroek, woont op 9 juni 1853 al op Biljoen .
Reden: overlijden Justina van Spaen in 1853.
Landgoed Biljoen incl. Heuven (27 ha.) en Herikhuizen (... ha.): 756 ha.

GA 0552, 42 (notaris Troost)

Jaar: 1 juni 1887

Betreft: Verdeling in gemeenschappelijk bezit van onroerend goederen uit nalatenschap JHW Lüps en MD Lihn tussen J.H. Lüps (wonende huis Biljoen te Velp), MW (wonende te Dusseldorf), E. Lüps (wonende te Velp)

Reden: overlijden JHW Lüps op 25 maart 1880 en MD Lihn op 27 oktober 1879 te Velp

Verdeling:

JH Lüps: de onroerende goederen gelegen in de kadastrale gemeente Velp,
kadastrale gemeente Rheden: totale omvang: ca. 709 ha.

GA 0552, 43b

Jaar: 1 juni 1535

Betreft: Roelof van Lennep koopt Huis Biljoen

GA 0552, 43b

Jaar: 24 oktober 1633

Betreft: Warner van Lennep (heer van Biljoen 6) krijgt Biljoen toebedeeld.

'Toescheiding van Billioen aan Warner van Lennep'

Warner van Lennep is een neef van Cunera van Lennep en met haar gehuwd in 1619. Cunera van Lennep is een dochter van Johan van Lennep.

Reden: Het overlijden van Bern(h)arda van Meeckeren (of Straetman) in 1632 (heer van Biljoen 5).

GA 0552, 43b

Jaar: 3 juli 1657

Betreft: G.J. Weede en Johanna van Lennep (heer van Biljoen 7) krijgen huis Biljoen toebedeeld.

'Toekenning van Billioen aan G.J. Weede en Johanna van Lennep'

Reden: Overlijden Cunera van Lennep (heer van Biljoen 6)

GA 0552, 47

Jaar: 12 mei 1608

Betreft: Nederhagen wordt toegekend aan Paul van Arnhem

Vollmagt van Juffer Johanna van Boijnenburg ? van Honstein voor Jasper van Hattem om het huijs den Haghe optedragen aan hr. Paul van Arnhem

GA 0552, 47

Jaar: 14 maart 1658

Betreft: Alexander van Spaen (heer van Biljoen 8) krijgt Nederhagen toebedeeld, maar mag er pas 1-1,5 jaar na dato (14 maart 1658) gaan wonen.

'verdeling van goederen van Zeger van Arnhem aan zijn kinderen'

Reden: 'vanwege verminderen crachten en vermeerderen van impotentie in armen en beenen' van Zeger van Arnhem.

GA 0552, 47

Jaar: 10 januari 1660

Betreft: Alexander van Spaen (heer van Biljoen 8) krijgt Nederhagen toebedeeld.

Reden: 10 januari 1660 zal hoogstwaarschijnlijk de datum zijn dat Alexander van Spaen Huis Nederhagen betreft. Op 14 maart 1658 krijgt hij Nederhagen toebedeeld maar mag er volgens deze acte pas 1-1,5 jaar na dato gaan wonen.

Waarde Nederhagen: f 41.800,-

Omvang: ca. 42 ha.

GA 0552, 47

Jaar: 12 april 1661

Betreft: Alexander van Spaen (heer van Biljoen 8) koopt Huis Biljoen

Verkoper: Johan Georgh van Weede († 1696), weduwnaar van Johanna van Lennep († 1661).

Koper: Alexander van Spaen.

Reden: Johanna van Lennep (heer van Biljoen 7) is overleden in 1661. Waarschijnlijk koopt Alexander van Spaen Huis Biljoen omdat hij het naastgelegen Nederhagen sinds 1658 ook in zijn bezit heeft.

Waarde Huijs Bullioen: f15.000,-

Omvang: onbekend

GA 0552, 48

Jaar: 8 juni 1608

Betreft: Paul van Arnhem koopt Nederhagen 'Haghse brieven'

Onder punt 4) verkoop van Huijs den Haghe aan Paul van Arnhem

Waarde Overhagen: f 8.700,-

GA 0552, 50

Jaar: 15 november 1682

Betreft: Akte van aankoop door Alexander van Spaen van landgoed Beekhuizen.

GA 0552, 52

Jaar: 14 november 1696

Betreft: koopbrief F.W. van Spaen (heer van Biljoen 10) Huis Biljoen + helft bijbehorende goederen + helft? Nederhagen

'Coopbrieff van 't huijs Bouillon met de helft van de Bouillonse en NederHaagse goederen'

Waarde Huis Biljoen + helft bijbehorende goederen + Nederhagen: f 68.200,-

Omvang: onbekend

GA 0552, 52

Jaar: 12/22 december 1696

Betreft: volmacht van het transport koop Huis Biljoen door F.W. van Spaen.

GA,0552, 52

Jaar: 15 september 1698

Betreft: Verdeling van goederen volgens testament opgemaakt in 1691 van Wijlen A. van Spaen. (heer van Biljoen 8).

F.W. van Spaen (heer van Biljoen 10) erft Huis Biljoen + helft daaronder vallende goederen + Nederhagen

Waarde Huis Biljoen + helft bijbehorende goederen + Nederhagen: f 68.200,-

Omvang: onbekend

GA 0552, 54

Jaar: 1636

Betreft: goederen behorende bij Huis Overhagen

'Register op de oude Overhaagsche Caarte de anno 1636'

Omvang: 349 ha.

GA 0552, 54

Jaar: 26 april 1675

Betreft: Willem Huijgens erft Huis Overhagen

Reden: Everhard Huijgens (1594 - 1675) en Maria van Ommeren (1618 - 1674) zijn overleden

Acte bestaat uit een zevental loten. Het eerste lot betreft Huis Overhagen (zie tekstkader) en wordt toegekend aan zoon Wilhelm Huijgens (1640 - 1700). Wie in het bezit gekomen is van de goederen behorende bij de overige zes Loten is mij thans onbekend. Bij de verdeling is gebruik gemaakt van de Cart van Overhagen.

Waarde Overhagen: f 34.850,-

Toegekend aan zoon Wilhelm Huijgens (1640 - 1700): 134 ha.

GA,0552, 54

Jaar: 19 februari 1707

Betreft: openbare verkoop Overhagen

'Conditien en vuurwaarden verkoop erve en goedt Overhaegen' door 'heer Everhard Huijgens, tot Overhaegen en Watergoor'.

Verkoper: Everhart Huijgens

Koper: F.W. van Spaen.

Omschreven staat dat behoort bij het goed Overhagen. Naast singels, grachten, bouwlanden, opgaande bomen etc. wordt ook een tweetal bouwhoven genoemd.

Waarde Overhagen: f 23.330,-

De verkoop vindt plaats aan de meest biedende. F.W van Spaen biedt: f 25.000,-

GA 0552, 55

Jaar: 1708

Betreft: F.W. van Spaen (heer van Biljoen 10) heeft Overhagen gekocht

'notitie van charters en papieren overgegeven aan de Hoog Wegeb Vrijheer van Spaen Raekende hofgoed Overhagen'.

No.20 Verwijzing naar het koopcontract en het transport van Overhagen aan F.W. vrijheer van Spaen.

Waarde Overhagen: f 27.000,-

Omvang Overhagen: onbekend

GA 0552, 92

Jaar: 1788

Betreft: verkoop 'Erff Grimmershoff' door JFW van Spaen (heer van Biljoen 12) aan Baerend van Zadelhoff en Caatje Thormessen.

Reden: thans onbekend.

GA 0552, 92

Jaar: 21 december 1852

Verkoop: 'bouwplaats bekend onder de naam het Gasthuis'

Verkoper: Wilhelmina Peters (Weduwe Klaas Buurkes) etc.

Koper: Justina Baronesse van Spaen van Biljoen en Govert J.A. van Hardenbroek (wonende op kasteel Overbeek)

Bij kadaster bekend onder Velp sectie D nr 224 – 230 (zie kadastrale minuut 1832:

Nummers komen overeen).

Omvang: 2,5 ha.

Waarde: f 8.000,-

GA 0552, 96

Jaar: 4 december 1867

Betreft: document waar perceelnummers zijn aangegeven van perelen die eigendom zijn van JHW Lüps. Er heeft een kaart bij gehoord waarbij 'de grensscheiding van deze goederen en welke het eigendom blijven van de heer Verkooper (JHWC van Hardenbroek) zijn tot meerdere duidelijkheid 'door een geblokte roode lijn omtrokken'. Opgemaakt door 'De Landmeter JJ Slater?'

GA 0552, 97

Jaar: 6 april 1868

Betreft: aankoop enkele percelen

Kadastral gemeente Velp perceelsnummer Sectie B 291 (4 roeden, 90 ellen), 295 (6 roeden, 87 ellen), 294 (30 roeden, 52 ellen)

Verkooper: Domein (staatsspoorwegen)

Kooper: J.H.W. Lüps

'eigendomsbewijs voor den Heer JHW Lüps betreffende het 7e, 8e en 9e perceel der Rijksgronden'.

Omvang: (42 roeden, 30 ellen) ca. 0,5 ha.

GA 0552, 98 (notaris Troost te Arnhem)

Jaar: 2 januari 1869

Betreft: aankoop weide de Durk

kadastrale gemeente Velp Sectie B perceelsnummers 154, 155, 156, 157, 272 Sectie C onder nummer 24

Verkoper: bestuur van het Catharina Gasthuis te Arnhem

Koper: J.H.W Lüps

Omvang (13 bunder, 93 roeden, 80 ellen) ca. 14 ha.

GA 0552, 99 (notaris Troost te Arnhem)

Jaar: 2 januari 1869

Betreft: aankoop St Peterswaard

Verkoper: bestuur van het Sint Petersgasthuis te Arnhem

Koper: J.H.W Lüps

kadastrale gemeente Velp Sectie B perceelsnummers 151, 152, 153, 271 en Sectie C onder nummer 23

omvang (17 bunder, 50 ellen): ca. 17 ha.

GA 0552, 100

Jaar: mei 1872

Betreft: Catalogus Onroerende Goederen 'Biljoen' Publieke verkoop.

GA 0552, 129

Jaar: 1926

Betreft: overeenkomst verkoop va. 329 ha. van landgoed Biljoen tussen G.E. Lüps en vereniging Natuurmonumenten en de gemeente Rheden.

GA 0552, 129 (notaris D.M.G.H. Putman Cramer)

Jaar: 31 mei 1930

Betreft: verkoop ca. 329 ha. aan vereniging Natuurmonumenten.

GA 0552, 135

Jaar: 1767

Betreft: register van goederen Biljoen, Over- en Nederhagen (kaart ontbreekt)

'Register van alle goederen onder de Huisen Biljoen, Over & Nederhagen naar grootte in Rijnlandsche Roeden, Morgen en Hondt'

Er wordt in dit register een onderscheid gemaakt tussen enerzijds Huis Biljoen en Nederhagen en onderhorige bouwhoven en anderzijds Huis Overhagen en onderhorige bouwhoven. Waarom dit onderscheid gemaakt wordt is mijn nogthans onduidelijk.

Reden: Naar alle waarschijnlijkheid opgemaakt vanwege het overlijden van A.D. van Spaen (heer van Biljoen 11) in 1764.

Huis Biljoen: 233 ha.

Nederhagen en onderhorige bouwhoven: 96 ha.

Huis Overhagen en onderhorige bouwhoven: 75 ha.

omvang totale landgoed Biljoen: ca. 404 ha.

GA 0552, 137

Jaar: 1829

Betreft: kaart van Biljoen

De perceelsnummers komen overeen met de kaart GA 0096, 97 (Zakatlas van het Kanton Velp 1808-1811).

Archief HuisBiljoen2*GA 3151, 1 (notaris Troost)*

Jaar: 10 februari 1880

Betreft: overdracht beheer landgoed Biljoen JHW Lüps (heer van Biljoen 16) naar JH Lüps (heer van Biljoen 17)

'Lastgeving tot beheer van zaken door den heer JHW Lüps op zijn zoon den Heer JH Lüps'

Reden: mogelijk ziek JHW Lüps en MD Lihn op 27 oktober 1879 te Velp

GA 3151, 1

Jaar: 16 februari 1918

Betreft: afschrift acte van Uitersten wil JH Lüps (Wonende op kasteel Biljoen)

Legateert aan zoon GE Lüps: goederen gelegen in kadastrale gemeente Velp en Rheden

Muv van gronden, opstallen etc. behorende bij de steenfabriek en de nog niet afgegraven steengrond.

Legateerd aan zijn echtgenoot ME Heegmann etc. vruchtgebruik van bovengenoemde gronden.

GA 3151, 1

Jaar: 16 februari 1918

Betreft: afschrift acte van Uitersten wil ME Heegmann vrouw van JH Lüps (Wonende op kasteel Biljoen)

Legateert aan haar man al zoodanige lichamelijke roerende goeder welke hij uit zijn nalatenschap als legataris zal begeeren te verkrijgen. Dat alle rechten van successie en verdeling van rechten en kosten uit haar volle boedel als eene schuld daarop drukkende zullen moeten worden voldaan.

GA 3151, 1

Jaar: 28 april 1927

Betreft: afschrift eener acte van scheiding en verdeling der nalatenschap weledelgeboren heer Johan Heinrich Lüps, overleden te Burtscheid aken in Duitsland, den 2 februari 1926.

Opgemaakt door notaris R. Reijers

GA 3151, 1

Jaar: 1939

Betreft: memorie van aangifte voor het recht van successie, verschuldigd wegens de vererving ver nalatenschap van wijlen mevrouw Mathilde Emmy Heegmann, weduwe van den heer Johann Heinrich Lüps, overleden te Velp 10 september 1939. Mathilde Emmy Heegmann wonende Hotel 'Nederhagen' Zutphensestraat 2.

Omvang onroerende goederen gemeente Velp en Rheden: ca 329 ha

GA 3151, 1

Jaar: 19 april 1940

Betreft: waarden waarvan de Erflaatster wijlen mevrouw M.E. Lüps Heegmann het vruchtgebruik genoot

o.a.

Onroerende goederen onder Velp en Rheden ca 329 ha

Waaronder aangemerkt natuurschoonwet 91 ha.

Grootte opp.: 420 ha.

Waarde: f 754.847,10

GA 3151, 1

Jaar: 1941

Betreft: acte van beschrijving scheiding nalatenschap JH Lüps

GA 3151, 14

Jaar: 1926

Betreft: taxatierapport wijlen JH Lüps

'taxatie rapport der onroerende goederen van wijlen den Heer JH Lüps'

Waarde landgoed Biljoen: f 2.139.333,- Oppervlak: 723 ha.

GA 3151, 14

Jaar: 1930

Verkoop ca. 350 ha. waarvan ca. 329 ha. aan Natuurmonumenten en 17 ha. aan de gemeente Rheden.

Na verkoop kent landgoed Biljoen een omvang van ca. 325 ha.

GA 3151, 16

Jaar: 1927_1952

Betreft: alle bezittingen GE Lüps vererft of aangekocht tussen 1927 en 1952

Zie verwijzing naar acte 28 april 1927

GA 3151, 16

Jaar: 28 april 1927

Betreft: eigendomsbewijs opgemaakt door notaris R. Reijers voor den heer Goswin Eduard Lüps wonende op 'klein Biljoen' te Velp van:

I: diverse percelen onroerend goed gelegen te Velp en Rheden; onder bezwaar van levenslang vruchtgebruik, ten behoeve van mevrouw Mathilde Emmy Heegmann, weduwe van JH Lüps, wonende op kasteel 'Biljoen'. 1: 542 ha. en 2: 148 ha.

II: De steenfabriek cum annexis, gelegen te Velp en Rheden; in volle eigendom. 1: 12 ha. en 2: 20 ha.

Totale omvang: 723 ha.

GA 3151, 16

Jaar: 20 mei 1927

Betreft: uittreksel van den perceelsgewijze kadastrale legger eigenaar GE Lüps

Omvang: 519 ha.

GA 3151, 16

Jaar: ca. 1927

Betreft: uittreksel van den perceelsgewijze kadastrale legger eigenaar GE Lüps

Omvang: 148 ha.

GA 3151, 16

Jaar: 20 mei 1927

Betreft: uittreksel van den perceelsgewijze kadastrale legger eigenaar GE Lüps

Omvang: 8 ha.

GA 3151, 16

Jaar: 1930 - 1940

Betreft: onroerende goederen belast met vruchtgebruik

Hierin is ook de grootte van het landgoed afleesbaar.

1 mei 1930 grootte opp.: 740 ha en een waarde van f1.835.958,42

Van 1 mei 1930 – 30 april 1931 verkocht: 350 ha. waarvan 17 ha. verkocht aan gemeente Rheden en 329 ha verkocht aan Natuurmonumenten voor een waarde van f627.700,98

1 mei 1931 grootte opp.: ca. 390 ha.

waarde: f1.268.720,44

1 mei 1938 grootte opp.: ca. 323 ha.

waarde: f720.523,85

1 mei 1939 grootte opp.: ca. 330 ha.

waarde: f752.802,10

GA 3151, 25

Jaar: 1929

Betreft: verzoek om percelen te laten vallen onder de Natuurschoonwet.

Archief Familie Van Spaen, tak Biljoen*GA 0487, 92*

Jaar: 27 februari 1788

Betreft: verkoop Erf Grimmersgoed door JFW van Spaen (heer van Biljoen 12) aan Baerend van Zadelhoff en Caatje Thomessen.

'verkoop perceel behorende bij Erf Grimmersgoed bestaande uit Huis, schuur, schaapschot, berg, varkensschot en bakoven, hof, Boomgaard.....'

Reden: thans onbekend.

GA 0487, 92

Jaar: 12 februari 1789

Betreft: Betreft: verkoop Erf Grimmersgoed door JFW van Spaen (heer van Biljoen 12) aan Baerend van Zadelhoff en Caatje Thomessen.

Reden: thans onbekend.

GA 0487, 191

Jaar: 1821

Betreft: Inkomsten Biljoen: f 11.701,-

Inkomsten Rosande: f 9.732,10

Inkomsten Zuiderwaard: f 5.672,-

Inkomsten Steenwaard: f 4.413,-

GA 0487, 192

Jaar: 1825

Betreft: Inkomsten Biljoen: f 9.418,-

Inkomsten Rosande: f 9.265,-

Inkomsten Zuiderwaard: f 5.046,-

Inkomsten Steenwaard: f 3.474,-

Inkomsten Onzaligen bosch: f 846,60

GA 0487, 192

Jaar: 1826

Betreft: Inkomsten Biljoen: f 10.4245,18

Inkomsten Rosande: f 10.756,-

Inkomsten Zuiderwaard: f 6.278,40

Inkomsten Steenwaard: f 3.474,-

Inkomsten Onzaligen bosch: f 839,-

GA 0487, 191

Jaar: 1826

Betreft: Inkomsten Biljoen: f 10.424,18

GA 0487, 189

Jaar: begin 19e eeuw

Betreft: schatting landgoed Biljoen 'Estimatie'

Reden: Document dat is opgemaakt na het overlijden van SJ Gravinne van Hoogendorp (1755 – 1828) vrouw van wijlen JFW van Spaen (1746 - 1827)

GA 0487, 190

Jaar: 10 oktober 1828

Betreft: taxatie landgoed Biljoen

taxatie 'den huize Biljoen en onderhooren huizen, landerijen, weidelanden, opgaande boomen' etc.etc.

Reden: Document dat is opgemaakt na het overlijden van SJ Gravinne van Hoogendorp (1755 – 1828). Vrouw van wijlen JFW van Spaen (1746 - 1827)

Opmerking: nummering van de taxatie is 'willekeurig' (nr 1 is huis Biljoen) en niet gerelateerd aan kadastrale kaart (1808-1811).

Waarde den Huize Biljoen met zijn onderhorige bouwhoven: f 08.409,-

Omvang: 605 ha.

Uitgegeven bronnen

Archief Maatboeken

GA 0096, 97

Jaar: 1808 – 1811

Betreft: begrenzing van het Kanton Velp

'Zakatlas van het Kanton Velp. Extract uit de Aanwijzende Tableaux der Gemeenten Beekbergen, Hall, Brummen, Steenderen, Keppel, Doeborgh, Angerlo, Bahr en Lathum, Westervoort, Arnhem en Otterlo betreffende de grensperceelen rakende aan het kanton Velp in de provincie Velp'

Notarieel Archief

GA 0168, 1440 (nr 559 notaris L.H.N. Bosch von Rosenthal)

Jaar: 29 juni 1829

Betreft: *'te verdeelen goederen'*. toedeling Huis Biljoen aan A.J. van Spaen (heer van Biljoen 13)

Reden: overlijden SJ Gravinne van Hoogendorp (1755 – 1828); Vrouw van wijlen JFW van Spaen (1746 – 1827) (heer van Biljoen 12). Verdeling van het bezit met een totale waarde van f 1.264.394,40

Waarde Huis Biljoen (artikel 1): f 380.000,-

Omvang (526 bunder, 771 roeden, 824 ellen): ca. 533 ha.

GA 0168, 1440 (nr 513 notaris L.H.N. Bosch von Rosenthal)

Jaar: 9 juli 1829

Betreft: Verkoop percelen Gerrit Menthén. Kinderen Wijlen JFW van Spaen en SJ van Hoogendorp zij getuigen.

'Uitrekstel van het register der voorlopige aangaan tot verkoop van roerende goederen' No 541 van het Kanton van Arnhem, den 29 juni 1829.

Waarde: f 1.557,-

GA 0168, 6951 (Repertoire) + acte nr. 269 notaris van Eck te Arnhem

Jaar: 18 december 1867

Betreft: verkoop Beekhuizen, Herikhuizen, Nederhagen, Veerhuis, gedeelte landgoed Biljoen.

verkoper: Johan Frederik Willem Carel Baron van Hardenbroek van Biljoen

koper: Heer Johann Henrich Wilhelm Lüps.

Conclusie: nummering van de verkochten percelen komt deels overeen met de kadastrale minuut van 1832. Deels loopt de nummering hoger op. In de acte staat per perceel omschreven het gebruik en de grootte.

'Koop door den heer Daniel Daamen wonende te Velp gemeente Rheden als gemachtigde van den heer Johan Frederik Willem Carel Baron van Hardenbroek van Biljoen wonende op den huyze Biljoen onder Velp voor met tijdelijk verblijf houdende te Parijs verkoper; aan den Heer Johann Henrich Wilhelm Lüps wonende te Arnhem kooper'.

'1° Het landgoed Beekhuijsen en de daaraan grenzende bouwplaats Herikhuizen en het buitengoed Nederhagen gelegen onder Velp en Rheden bestaande uit verschillende gebouwen, bouwlanden, ?, heidegronden, waterwerken, terrein van vermaak en verder gronden te samen groot: ongeveer 397 bunder, 92 roeden en 37 ellen'.

'2° bouw en weiland met de daarop staande gebouwen en houtgewas gelegen onder Velp en Rheden met het recht van veervaart over de rivier den IJssel verbonden aan het tot vermelde gebouwen behorende veerhuis, uitmakende een gedeelte van het landgoed Biljoen groot: ongeveer 211 bunder, 17 roeden, 77 ellen.'

Omvang totaal verkocht (608 bunder, 109 roeden, 114 ellen): ca. 609 ha.

Waarde: f 600.000,-

(gerekend 1 bunder = 1 ha. = 100 roeden)

JFW Lüps koopt voordat hij heer van Biljoen wordt, in 1872, al grote stukken grond. Hij koopt Beekhuizen, Herikhuizen, Nederhagen van JFWC van Hardenbroek in 1867 (609 ha.). Vervolgens koopt hij in 1869 weide de Durk (14 ha.) en de St. Peterswaard (17 ha.) In 1872 koopt hij huis Biljoen incl. bijbehorende gronden (70 ha.) en wordt JFW Lüps Heer van Biljoen.

GA 0168, 6961 (Repertoire) + acte nr. 167 Notaris Van Eck te Arnhem

Jaar: 19 juli 1872

Betreft: verkoop van Kasteel Biljoen

Reden: overlijden JFWC van Hardenbroek op 21 augustus 1871

Verkoper: G.J.A. Kok als gemachtigden van:

1. KJG Baron van Hardenbroek van 's Heeraartsberg en Berg Ambacht, grondeigenaar wonende te 's-Gravenhage uitvoerder van JHWC van Harderbroek van Biljoen overleden in Parijs 21 augustus 1871

2. AP van Hardenbroek en haar echtgenoot J.F. des Tombe wonende te Velp

Koper: J.H.W. Lüps wonende te Velp

AP van Hardenbroek is de enige algehele erfgename van Heer Baron Van Hardenbroek van Biljoen (staat in testament van JFWC van Hardenbroek opgemaakt maart 1870)

A. het Kasteel Biljoen staande bij Velp gemeente Rheden met de ? grachten etc. Tuinmanswoning, Koetshuis met paardenstal, manege, bouwschuur, bouwhofstede en verder bosschen, bouw- en weilanden en het Heerenhuis met tuin genaamd Klein Biljoen

Omvang A.)70 bunders 30 roeden, 65 ellen' ca. 70 ha.

Conclusie: Het totale bezit van JFW Lüps in 1872: 609 ha.+14 ha.+17 ha.+70 ha.: ca. 710 ha.

GA 1510, 0655

Jaar: 1832

Betreft: kadastrale Minuut 1832 (Velp en Rheden) landgoed Biljoen in bezit van A.J. van Spaen

Reden: kaart t.b.v. grondbelasting

In 1832 is landgoed Biljoen in bezit van A.J. van Spaen.

Oppervlakte landgoed Biljoen: 668 ha.

Literatuur

A

- Aa, van der A.J. *Biografisch woordenboek der Nederlanden, deel 1*. Haarlem 1852.
- Aa, van der *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, Volume 2, 1840.
- Ancker, H. e.a. *Erfgoedwaarden van de Veluwe, aardkunde, cultuurhistorie en ecologie*, Amsterdam, 2007.
- Andela, M. *De Gelderse Toren, landgoed aan de IJssel*. Haarlem, 2008.
- Anrooij van, *Helden van weleer. De Negen Besten in de Nederlanden (1300-1700)*, Amsterdam, 1997.

B

- Baas, H., S. Barends, M. de Harde, H. Rentes, H. van Triest, R. de Vries (Historisch-geografisch tijdschrift 20^e jaargang 2002). *Landschap in archieven*, Utrecht, 2002.
- Bakker, F. *Landgoed Verwolde. De landschappelijke ontwikkelingen in de negentiende en twintigste eeuw*. (afstudeerthesis) Wageningen, juli 2006.
- Bals, ter. H. *Cultuurhistorische analyse van Tuin en Park Biljoen*. Advies/VAK-rapport 2010 nr 008, Arnhem, 2009.
- Berns, J.L. Het landrecht van Veluwe en Veluwezoom van 1593, Arnhem, 1884.
- Berkel, van G., K. Samplonius. *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*, Utrecht 2006.
- Barends, S. e.a. *Het Nederlandse landschap, een historisch – geografische benadering*. Utrecht, 2005.
- Berendsen, H.J.A. *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*. Assen, 2004.
- Berendsen, H.J.A. *Landschappelijk Nederland*, Assen, 2008/I.
- Berendsen, H.J.A. *Landschap in delen. Overzicht van de geofactoren*, Assen, 2008/II.
- Bieleman, J. (eindred.) *Anderhalve eeuw Gelderse Landbouw. De geschiedenis van de Geldersche Maatschappij van Landbouw en het Gelderse platteland*, Groningen, 1995.
- Billion, I. *Van 'het edele huis Billion' tot 'Kasteel Biljoen' of omgekeerd*. Amersfoort, 8 juni 2009.
- Bierens de Haan, J.C. *Rosendaal, Groen Hemeltjen op Aerd. Kasteel, tuinen en bewoners sedert 1579*. Zutphen, 1994.
- Boer-Pinxter, N. den in Ambt & Heerlijkheid (jaargang 55, nummer 162). *De lokale geschiedenis van de gemeente Rheden en Rozendaal*, z.pl., maart 2009.
- Boon, L. de en S.E. Schuurman. *Natuurschoonwet 1928; reddende engel van Nederlands natuurschoon?* Wageningen, 2007.
- Bouwer, K. *De geschiedenis van de Zuidwest-Veluwe. Voor profijt en genoeg*. Utrecht, 2008
- Bouwer, K. *Een notabel domein. De geschiedenis van het Nederrijksvald*, Utrecht, 2003.

C

- Cruyningen, van P.J. *Landgoederen en landschap in de Graafschap*. Utrecht, 2002.
- Demoed, E.J. *Van een groene zoom aan een vaal kleed*. Oosterbeek, 1953.
- Demoed, H.B. *Mandegoed Schandegoed. De markeverdelingen in Oost-Nederland in de 19^e eeuw*. Zutphen, 1987.

D

- Directie bos- en landschapsbouw, *Plaats- en waternamen, hun betekenis voor bestudering van de geschiedenis van het landschap, deel 22 van studiereeks bouwen aan een levend landschap*, Utrecht, augustus 1991.
- Does, A. van der en J. Holwerda (red.) *Tuingeschiedenis in Nederland. Veelzijdig erfgoed in 't groen*, Utrecht, 2009.
- Dulk, den Ir.R.P. *De zuidelijke Veluwezoom*. Assen, 1952.

G

- Geldersch Landschap Geldersche Kasteelen. *Buitengewoon Biljoen, landgoed tussen Veluwe en IJssel*, Arnhem april 2009a.
- Geldersch Landschap Geldersche Kasteelen. *Kasteel Biljoen, informatie voor de rondleiders*, Arnhem, mei 2009b.
- Gelre Vereniging. *Statistieke beschrijving van Gelderland van 1808 I Kwartier van Arnhem*, Arnhem 1986.
- Gorter, H. P. (red.) *Vijftig jaar natuurbescherming in Nederland, Vereniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland*. Amsterdam, 1956.

H

- Heitling, W.H., L. Lensen. *Vijftig eeuwen volk langs de IJssel*. Zutphen, 1981.
- Heppener, J.B. *Het verdwijnen van onze landgoederen*. (Tijdschrift der Nederlandse Heidemaatschappij 49 (1937) 386 - 388).

J

- Jonge, E. de. B.J.van den Enk. *De herengoederen van de Veluwe deel 5. Aanvullingen, historische inleiding en index*. Barneveld, 1995.

K

- Karel, E. *De Geldersche Maatschappij van landbouw in de periode 1845 – 1920. Van herenbolwerk naar brede organisatie*. (in J. Bieleman e.a. red. Anderhalve eeuw Gelderse landbouw. De geschiedenis van de Geldersche Maatschappij van Landbouw en het Gelderse Platteland, Groningen (1995) 65 - 90)
- Kempkes, J.J.W. J.W. Meijer. *Economische en financiële problematiek van particulier natuurschoonwet landgoederen*, Rotterdam, 1977.
- Kerkkamp, H. *Kasteel Biljoen en daar rondom; Broekerhave Biljoen, Over- en Nederhagen en Beekhuizen te Velp*, Velp 1964.
- Kerkkamp, H. *De voorgeschiedenis van een dorp (vroeg - Velp)*, Velp, 1962.
- Kerkkamp, H. *Historie van Velp en Rozendaal*, Arnhem 1965.
- Kerkkamp, H. *Verloren luister, verdwenen landgoederen*, Velp 1969.
- Keverling Buisman, F. (red). *Hackfort, huis en landgoed*. Utrecht, 1998.
- Klok, R.H.J. *archeologisch reisboek van Nederland*, Haarlem, 1977.
- Kroef, R. van der. *Velp en zijn Geërfden. Geschiedenis van de gemene gronden*, Bedum 2004.

L

- Lennep Jonkheer Mr. Frank K. van. *Verzameling van Oorkonden betrekking hebbende op het Geslacht van Lennep (1093-1926), deel I en II*, Deventer 1927.
- Leppink, Mr. G.B. *Van Geelkerckens Kaartboek van de landerijen van het Sint Catharinae Gasthuis in Arnhem (1635)*, Arnhem, 1988.
- Lonkhuyzen, J.P. van. *Het verdwijnen van groote landgoederen*. (Tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij 37 (1925) 67 - 79)

M

- Meij, P.J. *Gelderland van 1492 tot 1543*. (in P.J. Meij e.a. Geschiedenis van Gelderland II pag. 13-78)
- Menke, H. H. Renes, G. Smid, P.Stork. *Veluwse beken en Sprengen. Een uniek landschap*. Utrecht, 2007.
- Moes, E.W.; K. Sluyterman. *Nederlandsche Kasteelen en hun historie*. Amsterdam, 1912.
- Molhuysen P.C. en P.J. Blok. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 3*, Leiden 1914.
- Muller, S., *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301*.

N

- Nijhoff, I. *Geldersch Arkadia of wandeling over Bliljoen en Beekhuizen*, Arnhem, 1820.

O

- Otten, dr. D. *Landschappen en plaatsnamen van de Veluwezoom*. Arnhem, 1988.
- Peters, R. *Ontwikkeling van het landgoed Biljoen, een bosbouwkundige verkenning*, Wageningen, 1983

Q

- Quarles van Ufford, C. *Oostereng. De geschiedenis van een negentiende-eeuws landgoed op de Zuidwest-Veluwe*, Utrecht, 2007.

R

- Reynders, S. *Rheden en Rosendaal in den loop er eeuwen*, Velp, 1928.
- Rijk, J.H. de. (Nederlandse Bosbouw Tijdschrift 1994). *Geschiedenis van de Veluwse landgoedbossen*. z.pl., 1994.
- Rijksdienst voor de monumentenzorg, *Biljoen en Beekhuizen te Velp, bijdrage tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen*, Zeist, 1984.
- Rogers, E.B. *Landscape Design, A Cultural AND Architectural History*. New York, 2001.

S

- Samplonius, K. in Amsterdammer Beiträge zur älteren Germanistik, *Biljoen*. Amsterdam, 1989.
- SB4 bureau voor historische tuinen, parken en landschappen. *Herstelplan Park Beekhuizen bij Velp*. Wageningen, 2009.
- Segers, Y. *Op het kruispunt van oud en nieuw; het Gelders Genootschap 1919 – 1994*.
- Schimmelpenninck van der Oije, baron C.O.A. en J. den Braak. *Het archief van huis Biljoen 1076 – 1969*, Arnhem, 1979.
- Schimmelpenninck van der Oije, baron C.O.A. *Inventaris van het archief van de familie van Spaen, tak Biljoen*, Arnhem, 1973.
- Slicher van Bath, B.H. *Hoven op de Veluwe* (blz. 164 – 204 in Ceres en Clio zeven variaties op het thema landbouwgeschiedenis) Wageningen, 1964.
- Slicher van Bath, B.H. *Studien betreffende de agrarische geschiedenis van de Veluwe in de Middeleeuwen* (blz. 13 – 79 in AAG-bijdrage 11(1964))
- Sloet, J.J.S. *Gelderse Markerechten*. 2 dln., 's-Gravenhage, 1911 en 1913.
- Sloet, Mr. L.A.J.W. Baron, *Over den griftbrief betreffende broek, thans Biljoen, van 1076*. z.pl., z.j.
- Sloet, Mr. L.A.J.W. Baron, *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen*.
- Stinner, J. en K-H. Tekath (red.) *Het hertogdom Gelre. Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel*.
- Straatman, R. *Parenteel Huyghens (Arnhem e.o.)* Amsterdam, mei 2005.
- Straatman, R. *Parenteel Van Lennep (Gelre - Veluwe - Utrecht)*, april 2007.
- Steenbergen, C. W. Reh. *Architectuur en Landschap. Het ontwerpexperiment van de klassieke Europese tuinen en landschappen*. Bussum 2003.
- Stichting Bevordering Middeleeuws Studies. *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*. z.pl., 1999.
- Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland. *Kadastrale atlas Gelderland 1832 Velp*, Arnhem, 1996.
- Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland. *Kadastrale Atlas Gelderland 1832 Rheden*, Arnhem, 2001.
- Straatman, R., *Parenteel Van Lennep (Gelre - Veluwe - Utrecht)* laatste update: 04 april 2007 (<http://www.xs4all.nl/~smaak/Parenteel-Van-Lennep.htm>)

T

- TAK architecten, *Boerderij 'de Elzenhof', landgoed Biljoen te Velp*. Arnhem, november 2009.
- Tromp, H.M.J. T. Henry-Buitenhuis (red.) *Historische Buitenplaatsen in particulier bezit*. Utrecht, 1991.
- Tromp, H.M.J., in De Woonstede door de eeuwen heen (4^e kwartaal, 104) *Alexander Frederik van Spaen als bouwheer (1619 - 1692)*, 1994.

- Tromp, H.M.J., *'Et in Arcadia ego' : aspecten en achtergronden van de landschapsstijl in Nederland in de tijd van J.F.W. baron van Spaen van Biljoen 1760-1800* [dissertatie Universiteit van Utrecht], Utrecht, 2000.

V

- Veldhorst, A.D.M. (Historische-Geografisch Tijdschrift 9^e jaargang 1991 nummer 1). *Het Nederlandse vroeg-19^e-eeuwse kadaster als bron voor andersoortig onderzoek, een verkenning*. Utrecht, 1991.
- Veraart, Mr. J.A.J.M. en J.Plugge. *Natuurbeschermingswet en Natuurschoonwet 1928* (tweede druk), Zwolle, 1975.
- Vereniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland, *Het nationale park Veluwezoom, 's-Gravenland*, 1975.
- Verkerk, C.L. *Coulissen van de macht*, Hilversum, 1992.
- Vervloet, J.A.J. Inleiding tot de historische geografie van de Nederlandse Cultuurlandschappen (reeks landschapsstudies 4). Wageningen, 1984.
- Vervloet, J.A.J. *Historische Geografie en Toegepast Cultuurhistorisch landschapsonderzoek* (Syllabus SAL – 52306), Wageningen, 2008.
- Vervloet J.A.J., *bewonings- en ontwikkelingsgeschiedenis door de eeuwen heen*, 2011.
- Versteegen, S.W. *Gegoede ingezetenen, jonker en Geërfden op de Veluwe 1650 – 1830*. Arnhem, 1990.
- Visscher, Dr.H.A. *De zuidelijke Veluwezoom* (Serie natuur en landschap, aflevering XXXI), z.pl. December, 1981. Visser, W. Collectie 62, inventaris van het archief van de familie Van Limburg Stirum 1266 – ca. 1697, Den Haag, 1965 (NADH collectie 62, LK18)

W

- Weijschedé, T.J. J.R. Mulder. *Cultuurwaarden Loenermark, een verkenning*. Alterra rapport 1333, Wageningen, 2006.
- Werner, H.M. *Geldersche Kasteelen, historie – oudheidkunde – genealogie, deel II*. z.d., Zutphen, 1906 - 1908.
- Werkgroep achttiende eeuw. *Nederlandse tuinen in de achttiende eeuw*. Utrecht, 1985.
- Windt, van der H.J., *En dan: dat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming in Nederland 1880 – 1990*, Amsterdam, 1995.
- Winkler Prins, A. *Encyclopaedie* (Volume 4), 1906.

Z

- Zandstra,E. Mr. A.P. van Schilfgaarde, W.K. Steffen. *Kastelen en huizen op de Veluwe volume V Gelderse Katelen*. 'sGravenhage – Rotterdam, z.d.(circa. 1960)

Websites (december 2009 – juni 2011)

- kranten.kb.nl
- library.wur.nl
- www.arneym.nl
- www.aardkundigewaarden.nl
- www.ahn.nl
- www.bibliotheekarnhem.nl
- www.buitenplaatsennederland.nl
- www.cascade1987.nl
- www.cultureelerfgoed.nl
- www.de12landschappen.nl
- www.Geërfdenvanvelp.nl
- www.geldersarchief.nl
- www.gelderlandinbeeld.nl
- www.geologievannederland.nl
- www.graafschap-middeleeuwen.nl
- www.historiekaart.nl
- www.kadaster.nl
- www.kasteleningelderland.nl
- www.kich.nl
- www.mijngelderland.nl
- www.molendatabase.nl
- www.nationaalarchief.nl
- www.natuurmonumenten.nl
- www.nieuwgeldersarcadie.nl
- www.overhagen.nl
- www.oudheidkundigekring.nl
- www.reliwiki.nl
- www.sprengenbeken.nl
- www.waterramolens.nl
- www.watwaswaar.nl

Kaarten

- Aviodrome. *Luchtfoto's WOII*. Lelystad, 1944-1945.(GLGK)
- Berger, J.G. *Het Kaartboek van Rosendaal*. 1722-1773. Z.pl., 1773 (GA 0525-4001)
- Bril, E.J. *Christian sgrotens kaarten van Nederland, kaart 16 Veluwe (circa 1557)*, Leiden, 1961. (SCWUR)
- Bonnebladen 1:25.000 1866 – 1951
- Brouillonkaart 1784/ 1800 (GLGK)
- Departement van Oorlog, Topographisch Bureau. *Topografische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden*. Schaal 1:50.000 . 's-Gravenhage. 1857 – 1860 (verkenningen in 1836-1856) (GA 0039-12883)
- Dibbetz, G.J. *De noordelijke IJsseloever tussen de Pleij en Dieren en een gedeelte van de Veluwe*. Schaal 1:31.000. [z.pl], 1821 (GA 0509-484)
- Geelkerck[en] van, N. Het goed Overhagen met de daaromheen liggende percelen. Z.pl., 1651-1653 (GAA 0552-K5)
- Geelkercken, van J. *Het goed de Hazzenberg onder Worth-Rheden : met de bijbehorende landerijen*, schaal ca. 1:4000, Z.pl. 1659 (GA 452-AKV679)
- Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000 3 Oost Nederland 1830-1855, Groningen 1990.
- Heuvel van, I. B.Elshoff *Caarte van de limitten om de vrije heerlijkheid Rosendaal*. Schaal ca. 1:8000, Z.pl. augustus 1724 (GA 0525-2153).
- Hottinger streekkaarten. Topografische kaarten van de linie van de IJssel. Z.pl. 1783. (SCWUR)
- Hottinger streekkaarten. Rivier de IJssel. Z.pl. 1840-1843. (SCWUR)
- Man de, M.J. *Topografische kaart van de Veluwe en Velwezoom*. Schaal 1:40.000, Z.pl., 1810. (SCWUR)
- Nieuwland, *Grote historische topografische Atlas ± 1905 Gelderland schaal 1 : 25.000*, 2005, Tilburg.
- Nijhoff, Is.An. *Wegwijzer in de omstreken der stad Arnhem*, Schaal ca. 1:50.000, Arnhem, 1854-1855 (GA 0509-729)
- Sleeswijk J.A. *Kaart van het gebied tussen Doorwerth, Oosterbeek, Arnhem, Velp, Rheden, Ellekom, Dieren*. Schaal 1:25.000, Bussum 1910-1918 (GA 0509-1071)
- StiBoKa. *Bodemkaart van Nederland Schaal 1:50.000, kaartblad 40 Arnhem, opname 1965-1966*, uitgave 1984.
- StiBoKa. *Geomorfologische kaart van Nederland: schaal 1: 50.000, kaartblad 40 Arnhem*, herdruk, uitgave 1985.
- Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland. *Kadastrale atlas Gelderland 1832 Velp*, Arnhem, 1996.
- Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland. *Kadastrale Atlas Gelderland 1832 Rheden*, Arnhem, 1996.
- Uitgeverij 12 Provinciën, *Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK) 1894 schaal 1:50.000*, Landsmeer, 2008
- Wijck, van der, H.W.M. M.J. de Man. *Atlas gelderse Buitenplaatsen De Veluwe*. Alphen aan den Rijn, Z.pl., 1988. (SCWUR)
- Willemse, J. *Kaart van een gedeelte van het landgoed Biljoen genaamd Beekhuizen* Schaal ca. 1:6000. Arnhem, z.j. (GA 0509-476)
- Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland *Het Nationale Park "Velwezoom": eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland*, Amsterdam, 1952 (GAA 0509-1136)
- N.N. *Carte particuliere des environs de Zutphen et Doesburg*. Z.pl. z.d. (GA 0509-104)
- N.N. *Het Rheder-veer aan de IJssel tegenover de Valeweerd, met gezicht op de Rheder Enk, het Rheder bos, de Wildbaan en Rheden*, Z.pl. ca. 1690. (GA 0124-AKV352)
- N.N. *De ligging van 20 van de 22 percelen grond uitmakende het te verkopen goed Biljoen te Velp*. Schaal 1:2500. 1872 (GA 0552-K27)
- N.N. *Kaart van het dorp Velp, waarop aangegeven de wegen nabij huis Biljoen, waarvan het onderhoud door de gemeente Rheden is overgenomen van resp. G.E. Lüps en van het Poldersdistrict van het Arnhemse en Velpse Broek*, Z.pl. 1949 (GA 0552-K39)
- N.N. *Kaart van het schoutambt Rheden*. Schaal 1:25.000. Z.pl. ca. 1820
- N.N. *Velp – plattegrond*, z.pl., 1884

- Manuscriptkaart 1830 – 1840
- Nettekening 1830 – 1850 1:50.000
- Kaart 1844
- Veldminuut 1845 1:25.000
- Gemeenteatlas 1868
- Krayenhoffkaart 1809 – 1870
- Kadaster 1811- 1832

Bijlagen

- A Heren en vrouwen van Biljoen
- B Onderdelen, jaar van eerste - laatste vermelding, periode behorend bij landgoed Biljoen, bronnen
- C Eigenaren onderdelen landgoed Biljoen
- D Register van goederen onder de Huisen Biljoen, Overhagen en Nederhagen, 1767
- E Overzicht nalatenschap J.F.W. van Spaen en S.J. Gravinne van Hoogendorp, 1829
- F Bezit A. J. van Spaen, 1832
- G Overzicht nalatenschap Justina van Spaen en G.J.A. van Hardenbroek aan zoon J.F.W.C. van Hardenbroek, 1853
- H Overdracht Beekhuizen, Herikhuizen, Nederhagen en kasteel Biljoen e.o. van J.F.W.C. van Hardenbroek aan J.H.W. Lüps, 1867 en 1872
- I Overzicht nalatenschap J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan zoon J.H. Lüps, 1887
- J taxatierapport wijlen J.H. Lüps opgemaakt in 1926
- K Eigendom G.E. Lüps, 1927
- L Verkoop delen van landgoed door G.E. Lüps, 1930 – 1940
- M Overzicht nalatenschap G.E. Lüps aan echtgenoot en kinderen J.H.W. Lüps en G.A. Lüps, 1978

Bijlage A: heren en vrouwen van Biljoen

De hertogen van Gelre (1530 - 1535)

- 1 1530 – 1535 Karel van Egmond (Karel V)

Het geslacht Van Lennep (1535 - 1661)

- 2 1535 – 1546²³⁹ Roelof van Lennep
- 3 1546 – 1567 Carel van Lennep
- 4 1567 – ca. 1613 Roelof van Lennep
- 5 1613/1616– 1622²⁴⁰ Johan van Lennep
 - 5a 1622 – 1632 Bern(h)arda van Meeckeren of Straetman
- 6 1633²⁴¹ - 1651²⁴² Warner van Lennep
 - 6a 1651 - 1657 Cunera van Lennep
- 7 1657²⁴³ – 1661²⁴⁴ Johanna van Lennep

Het geslacht van Spaen/ Van Hardenbroek (1661 - 1871)

- 8 1661²⁴⁵ – 1692²⁴⁶ Alexander van Spaen
- 9 1692 – 1698²⁴⁷ Alexander Bernhardt van Spaen
- 10 1698²⁴⁸ – 1735 Frederick Wilhelm van Spaen
- 11 1735²⁴⁹ – 1764²⁵⁰ Alexander D. van Spaen
 - 11a 1764 - 1767/1772²⁵¹ Elisabeth A.M. van Riebeeck
- 12 1767/1772 – 1827 Johan F.W. van Spaen
 - 12a 1827 – 1828 Sara Johanna des H.R. Rijksgravin van Hogendorp
- 13 1829²⁵² – 1848²⁵³ Alexander J. van Spaen
- 14 1848 – 1853 Justina van Spaen
- 15 1853²⁵⁴ - 1871²⁵⁵ J.F.W.C. van Hardenbroek

Het geslacht Lüps (1872 - 2006)

- 16 1872²⁵⁶ – 1880²⁵⁷ Johan Heinrich Wilhelm Lüps
- 17 1880²⁵⁸ – 1926²⁵⁹ Johan Heinrich Lüps
- 18 1918²⁶⁰/1927²⁶¹ – ca. 1978 Goswin Eduard Lüps
- 19 ca. 1978 – 2006 Johan Hendrik Willem Lüps

²³⁹ Molhuysen, 1914 (753 Lennep (Roelof, Rudolf van))

²⁴⁰ GLKG, 2009b

²⁴¹ GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

²⁴² GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

²⁴³ GA 0552, 43b, 3 juli 1657

²⁴⁴ GA 0552, 497, 12 april 1661

²⁴⁵ GA 0552, 497, 12 april 1661

²⁴⁶ GLKG, 2009b

²⁴⁷ GA 0552, 52, 15 september 1698

²⁴⁸ GA 0552, 52, 15 september 1698

²⁴⁹ GA 0487, 3

²⁵⁰ GLKG, 2009b

²⁵¹ Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1984

²⁵² GA 0552, 1 pakket no 36; 17 oktober 1829

²⁵³ 'De Nederlander' Nieuwe Utrechtsche Courant woensdag 1 november 1848 no. 63

²⁵⁴ GA 0552, 33 (4)

²⁵⁵ GA 0168, 6961 (Repertoire) + acte nr. 167 Notaris Van Eck te Arnhem

²⁵⁶ GA 0168, 6961 (act. nr. 167 notaris van Eck te Arnhem), 19 juli 1872, 1^e blad

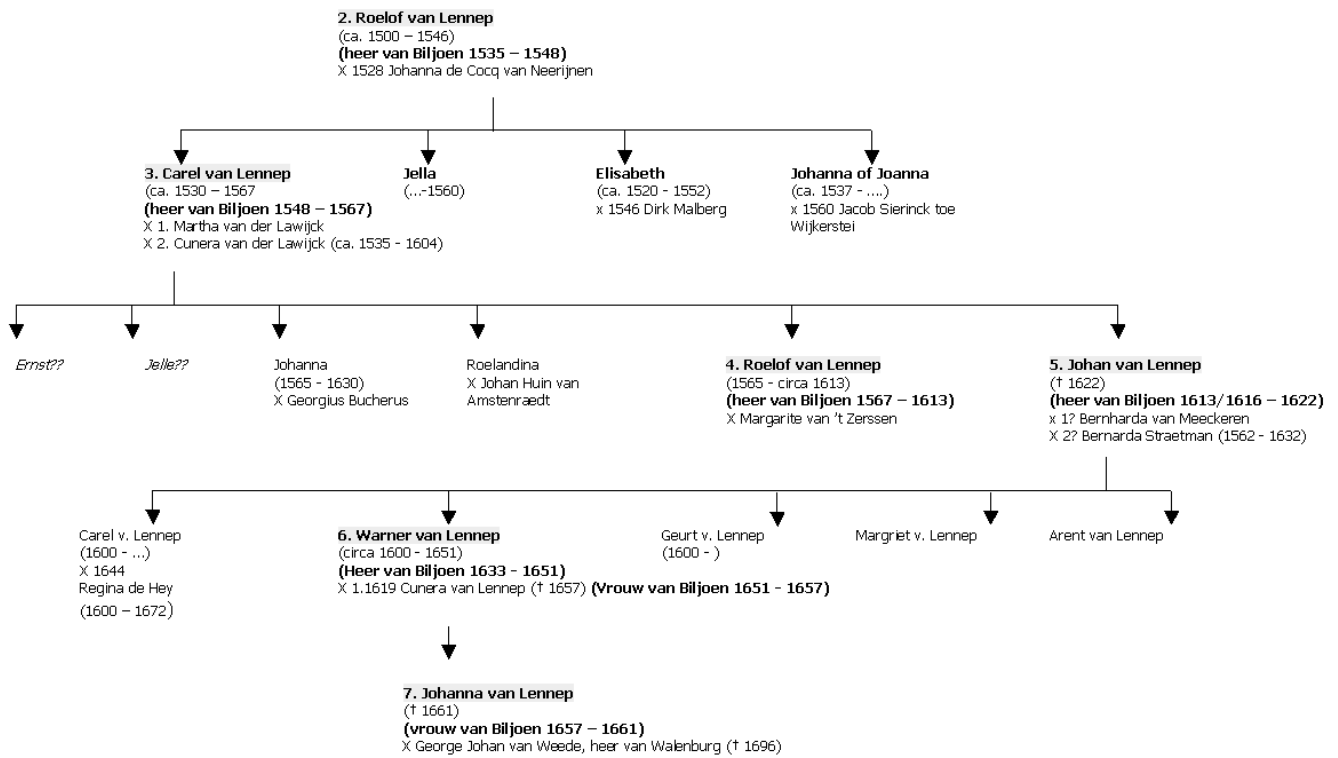
²⁵⁷ GA 3151,1 (notaris Troost), 10 februari 1880

²⁵⁸ GA 3151, 1 (notaris Troost)

²⁵⁹ GA 3151,1

²⁶⁰ GA 3151, 1, 16 februari 1918 in dit jaar legateert J.H. Lüps een groot deel van het landgoed Biljoen aan G.E. Lüps

²⁶¹ GA 3151,1, 28 april 1927

Het geslacht Van Lennep. De heren en vrouwen van Biljoen zijn met grijs gemarkeerd.

De hertog van Gelre (1530 - 1535)

Heer van Biljoen:

- 1 1530 – 1535 Karel van Egmond

De eerste heer van Biljoen betreft Karel van Egmond (1)²⁶², hertog van Gelre, graaf van Zutphen. Karel van Egmond was zoon van Adolf van Egmond (1438-1477), de hertog van Gelre, en Catharina van Bourbon (ca. 1440-1469).²⁶³ Hij is geboren in 1467 in Grave, is in ? getrouwd met Johanna van Castilië (1479-1555)²⁶⁴. In 1530²⁶⁵ vindt er een grondruil tussen Hedri(c)k de Groiff of Groeff (erfvoogd van Erkelens, landrentmeester van Gelre) en Karel van Egmond. Karel van Egmond krijgt Broekerhof. Groiff krijgt in ruil hiervoor de Gelderse waard²⁶⁶. Karel bouwt Huis Biljoen. Karel van Egmond overlijdt op 30 juni 1538. Zijn huwelijk bleef kinderloos²⁶⁷.

Het geslacht Van Lennep (1535 - 1661)

Achtereenvolgens zijn de volgende Van Lenneps heren en vrouwen van Biljoen geweest:

- 2 1535 – 1548²⁶⁸ Roelof van Lennep
- 3 1546 – 1567 Carel van Lennep
- 4 1567 – ca. 1613 Roelof van Lennep
- 5 1613/1616– 1622²⁶⁹ Johan van Lennep
 - 5a 1622 – 1632 Bern(h)arda van Meeckeren of Straetman
- 6 1633²⁷⁰ - 1651²⁷¹ Warner van Lennep
 - 6a 1651 - 1657 Cunera van Lennep
- 7 1657²⁷² – 1661²⁷³ Johanna van Lennep

Roelof van Lennep

Roelof van Lennep (2) geboren ca. 1500 en overleden in 1548²⁷⁴ wordt heer van Biljoen van 1535 tot 1548. Op 1 juni 1535²⁷⁵ koopt Roelof Huis Biljoen van Karel van Egmond en in 1536^{276,277} schenkt Karel de Konijnenverande op de Keijenberg aan Roelof van Lennep. Hij was een telg uit een bekend Velps geslacht²⁷⁸, huishofmeester van Hertog Karel van Gelre, drost van Middelaar vanaf 1527 en intendant van de hertog.²⁷⁹ Hij trouwt in 1528 Johanna de Cocq van Neerijnen.²⁸⁰

Carel van Lennep

Carel van Lennep (3) geboren ca. 1530 en overleden in 1567, wordt na het overlijden van zijn vader heer van Biljoen van 1548 – 1567. Hij was burgemeester en schepen van Arnhem²⁸¹. Hij trouwt in ? met Martha van der Lawijck ²⁸² en na haar overlijden ? met Cunera van der Lawijck (ca. 1535 - 1605)²⁸³.

²⁶² (1) = eerste heer van Biljoen, (2) = tweede heer van Biljoen etc.etc.

²⁶³ Andela, 2008 (18)

²⁶⁴ Andela, 2008 (20)

²⁶⁵ GA 0552, 43b

²⁶⁶

²⁶⁷ Andela, 2008 (21)

²⁶⁸ GA 0552, 43

²⁶⁹ GLKG, 2009b

²⁷⁰ GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

²⁷¹ GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

²⁷² GA 0552, 43b, 3 juli 1657

²⁷³ GA 0552, 497, 12 april 1661

²⁷⁴ GA 0552, 43

²⁷⁵ GA 0552, 43b

²⁷⁶ Bibliotheek CBG, Verzameling van Oorkonden betrekking hebbende op het Geslacht van Lennep (1093-1926)

²⁷⁷ Moes, 1912 (111)

²⁷⁸ Kroef, van der, 2004 (15)

²⁷⁹ Molhuysen, 1914 (753 Lennep (Roelof, Rudolf van))

²⁸⁰ Molhuysen, 1914 (753 Lennep (Roelof, Rudolf van))

²⁸¹ Molhuysen, 1914 (753 Lennep (Roelof, Rudolf van))

²⁸² Molhuysen, 1914 (753 Lennep (Roelof, Rudolf van))

²⁸³ Molhuysen, 1914 (753 Lennep (Roelof, Rudolf van))

Roelof van Lennep

Roelof van Lennep (4) geboren 1565 en overleden ca. 1613²⁸⁴ is heer van Biljoen van 1567?? – 1613. Hij was Hij trouwt inmet Margarite van 't Zerssen²⁸⁵.

Johan van Lennep & Bern(h)arda van Meeckeren of Straetman

Johan van Lennep (5) geboren ? en overleden in 1622 wordt na het overlijden van zijn broer Roelof van Lennep (4) heer van Biljoen van 1613 – 1622²⁸⁶ Hij trouwt in ? met Bernharda van Meeckeren²⁸⁷ en ? met Bernarda (Beerntje) Straetman (1562 - 1632). Hoogstwaarschijnlijk zijn de genoemde echtgenotes dezelfde persoon.²⁸⁸ Na het overlijden van haar man in 1622 zal Bern(h)arda van Meeckeren of Straetman (5a) vrouwe van Biljoen gebleven zijn tot haar overlijden in 1632.

Warner van Lennep & Cunera van Lennep

Warner van Lennep (6) is een neef van Cunera van Lennep (dochter van Johan van Lennep (5) en Bern(h)arda van Meeckeren of Straetman (5a)). Hij is geboren in ca. 1600 en overleden in 1651²⁸⁹ en trouwt met Cunera (.....- 1657) in 1619²⁹⁰. Warner krijgt op 24 oktober 1633²⁹¹ Biljoen toebedeeld en is heer van Biljoen tot 1651. Na het overlijden van Warner van Lennep. Na het overlijden van haar man Warner van Lennep in 1651, zal zijn vrouw Cunera van Lennep vrouwe van Biljoen (6a) gebleven zijn tot haar overlijden in 1657. Cunera is in 1653? hertrouwd met Willem van Broeckhuysen van Barlham (circa. 1600 - 1654), majoor regiment cavalerie van graaf Frederik van Nassau²⁹²

Johanna van Lennep

Johanna van Lennep (7) geboren in ? en overleden in 1661 wordt vrouwe van Biljoen na het overlijden van haar moeder. Ze trouwt in ? met George Johan van Weede, heer van Walenburg (... - 1696)²⁹³ en krijgt samen met haar man op 3 juli 1657²⁹⁴ Biljoen toebedeeld. In 1661²⁹⁵ verkoopt George Johan van Weede, man van wijlen Johanna van Lennep, Biljoen aan Alexander van Spaen.

²⁸⁴ Straetman, 2007

²⁸⁵ GLGK, 2009b

²⁸⁶ GLGK, 2009b

²⁸⁷ GLGK, 2009b

²⁸⁸ Bibliotheek CBG, Verzameling van Oorkonden betrekking hebbende op het Geslacht van Lennep (1093-1926)

²⁸⁹ GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

²⁹⁰ GLGK, 2009b

²⁹¹ GA 0552, 43b, 24 oktober 1633

²⁹² GLGK, 2009b

²⁹³ GLGK, 2009b

²⁹⁴ GA 0552, 43b, 3 juli 1657

²⁹⁵ GA 0552, 47, 12 april 1661

Het geslacht Van Spaen/ Van Hardenbroek (1661 - 1871)

Achtereenvolgens zijn de volgende Van Spaen/ Van Hardenbroek heren en vrouwen van Biljoen geweest:

- 8 1661²⁹⁶ – 1692²⁹⁷ Alexander van Spaen
- 9 1692 – 1698²⁹⁸ Alexander Bernhardt van Spaen
- 10 1698²⁹⁹ – 1735 Frederick Wilhelm van Spaen
- 11 1735³⁰⁰ – 1764³⁰¹ Alexander D. van Spaen
- 11a 1764 - 1767/1772³⁰² Elisabeth A.M. van Riebeeck
- 12 1767/1772 – 1827 Johan F.W. van Spaen
- 12a 1827 – 1828 Sara Johanna des H.R. Rijksgravin van Hogendorp
- 13 1829³⁰³ – 1848³⁰⁴ Alexander J. van Spaen
- 14 1848 – 1853 Justina van Spaen
- 15 1853³⁰⁵ – 1871³⁰⁶ J.F.W.C. van Hardenbroek

Alexander van Spaen

Alexander des H.R. Rijksvrijheer van Spaen (1619 - 1692³⁰⁷), verder Alexander van Spaen (8) genoemd, is heer van Cruisfoort, Ringenberg, Moyland, Till, Haminkelen, Kemmena, Bouillon, veldmaarschalk van Frederik Willem keurvorst van Brandenburg. Hij trouwt in 1654 met Hendrina van Arnhem, vrouwe van Nederhagen en Hulshorst (1625 - 1671)³⁰⁸. Alexander is de eerste generatie van de familie van Spaen die Huis Biljoen in bezit krijgt. Alvorens hij Huis Biljoen koopt, krijgt Huis Nederhagen toebedeeld 'vanwege verminderen crachten en vermeerderen van impotentie in armen en beenen' van Zeger van Arnhem (1602 - 1665), de vader van zijn vrouw Hendrina van Arnhem. Nederhagen was al sinds 12 mei 1608³⁰⁹ in bezit van de vader van Zeger van Arnhem, Paul van Arnhem (1553 - 1621). De daadwerkelijke verkoop vond plaats op 8 juni 1608³¹⁰. De toedeling van Huis Nederhagen aan Alexander van Spaen vindt plaats op 14 maart 1658³¹¹. In deze acte van verdeling staat geregeld dat hij er pas na 1,5 jaar mag gaan wonen, omdat eerst Burghardt daar blijft wonen tot 1,5 jaar na dato. Op 10 januari 1660³¹² vindt de daadwerkelijke toedeling van Nederhagen aan Alexander van Spaen plaats. Op 12 april 1661³¹³ koopt Alexander van Spaen (8) Huis Biljoen van George Johan van Weede, de man van wijlen Johanna van Lennep (7). Waarschijnlijk koopt Alexander van Spaen Huis Biljoen omdat hij het naastgelegen Nederhagen sinds 1658³¹⁴ ook in zijn bezit heeft. Hij blijft heer van Biljoen tot 1692³¹⁵ en hertrouwd na het overlijden van zijn vrouw Hendrina van Arnhem twee maal: in 1674 met Johanna Dorothea vrijvrouw Quadts von Wickradts (.. - 1676)³¹⁶ en in 1687 met Dorothea von Fleming, weduwe van Freiherr von Schwerin (.. - 1724)³¹⁷. In het jaar 1671³¹⁸ koopt Alexander van Spaen Herikhuizen. Elf jaar later voegt hij, op 15 november 1682^{319 320}, ook Beekhuizen aan zijn landgoed toe. Hij koopt Beekhuizen van het Catharina Gasthuis uit Arnhem.

²⁹⁶ GA 0552, 497, 12 april 1661

²⁹⁷ GLGK, 2009b

²⁹⁸ GA 0552, 52, 15 september 1698

²⁹⁹ GA 0552, 52, 15 september 1698

³⁰⁰ GA 0487, 3

³⁰¹ GLGK, 2009b

³⁰² Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1984

³⁰³ GA 0552, 1 pakket no 36; 17 oktober 1829

³⁰⁴ De Nederlander' Nieuwe Utrechtsche Courant woensdag 1 november 1848 no. 63

³⁰⁵ GA 0552, 33 (4)

³⁰⁶ GA 0168, 6961 (Repertoire) + acte nr. 167 Notaris Van Eck te Arnhem

³⁰⁷ GA 0487, 3

³⁰⁸ GA 0487, 3

³⁰⁹ GA 0552, 47, 12 mei 1608

³¹⁰ GA 0552, 48, 8 juni 1608 'Hagse brieven' Onder punt 4) verkoop van Huijs den Haghe aan Paul van Arnhem

³¹¹ GA 0552, 47, 14 maart 1658

³¹² GA 0552, 47, 10 januari 1660

³¹³ GA 0552, 497, 12 april 1661

³¹⁴ GA 0552, 47, 14 maart 1658

³¹⁵ GLGK, 2009b

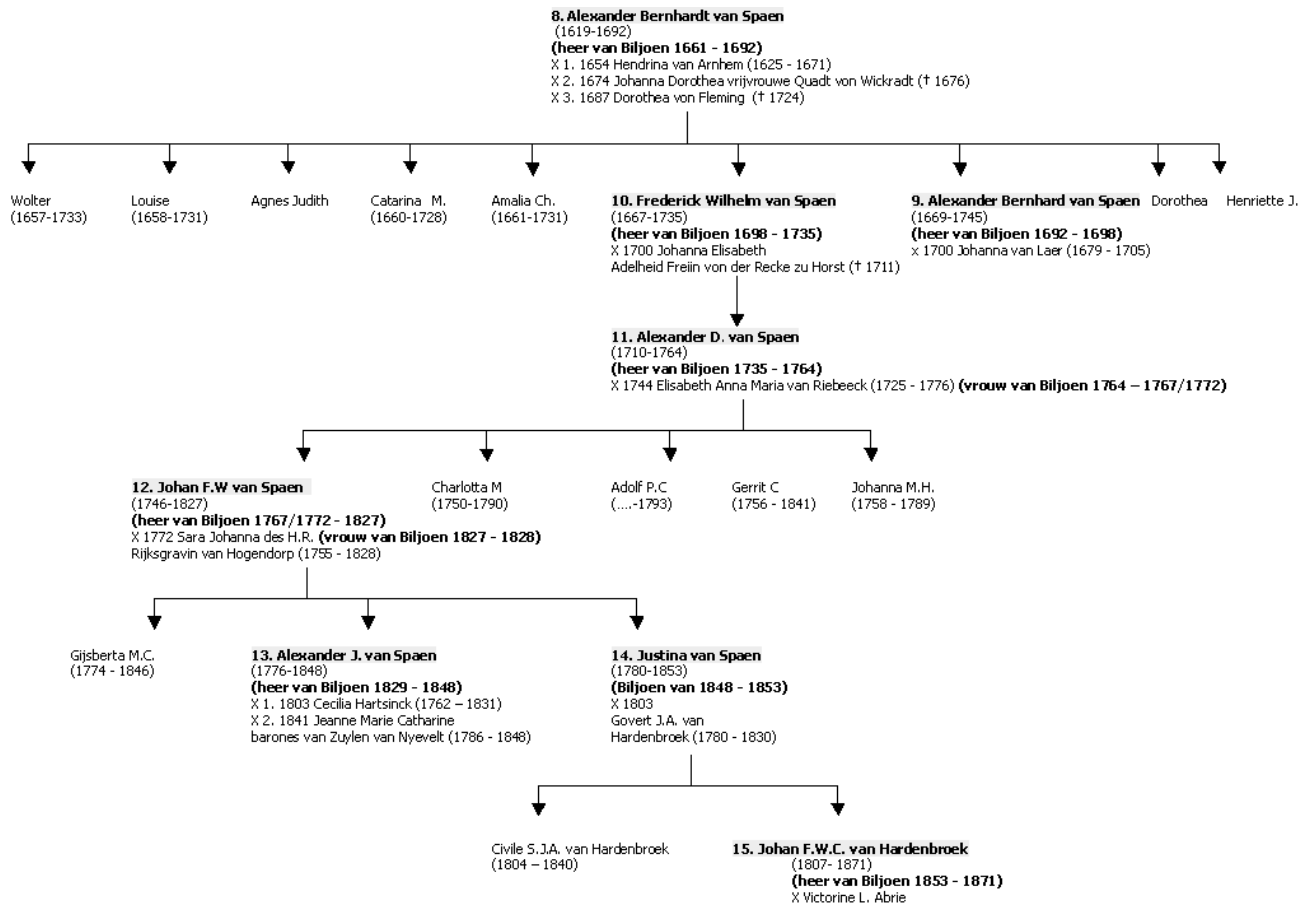
³¹⁶ GA 0487, 3

³¹⁷ GA 0487, 3

³¹⁸ GA 0552, 53: is dit de koopacte van herikhuizen? Is niet ondertekend door Van Spaen

³¹⁹ GA 0552, 1, 15 november 1682

³²⁰ GA 0552, 50, 15 november 1682

Het geslacht Van Spaen/ Van Hardenbroek. De heren en vrouwen van Biljoen zijn met grijs gemarkeerd

Alexander Bernhardt van Spaen

Alexander Bernhardt des Rijksvrijheer van Spaen (1669 - 1745³²¹), heer van Ringenberg en Haminkelen, hierna A.B. van Spaen (9) genoemd, wordt na het overlijden van zijn vader in 1692 heer van Biljoen. Zijn vader heeft in 1691³²² een testament op laten maken waarin de verdeling van zijn bezit staat omschreven, maar de daadwerkelijke verdeling laat nog op zich wachten. Deze vindt plaats op 15 september 1698³²³. Vanaf die datum erft Frederik Wilhelm van Spaen (10), de broer van A.B. van Spaen (9), Huis Biljoen met de helft van de daaronder vallende goederen en Nederhagen. Mogelijk is de andere helft van de goederen vallende onder Biljoen verdeeld aan A.B., maar dit is niet met zekerheid te zeggen.

Frederik Wilhelm van Spaen

Frederik Wilhelm des H.R. Rijksvrijheer van Spaen (1667 - 1735)³²⁴, heer van Cruisfoort, (Moyland, Till verkocht in 1696), Biljoen, Rosande, Hulshorst, Over- en Nederhagen en Kemmena, landdrost van Kleef en Orsoy, verder F.W. van Spaen (10) genoemd, is heer van Biljoen vanaf 1698³²⁵. In dat jaar vindt op 15 september 1698 de daadwerkelijke verdeling plaats van Huis Biljoen met de helft van de daaronder vallende goederen en Nederhagen aan F.W. van Spaen. Er is twee jaar eerder, in 1696, sprake van een 'Coopbrief van 't huijs Bouillon met de helft van de Bouillonse en NederHaagse goederen' aan F.W. van Spaen³²⁶ en op 12/22 december van datzelfde jaar van een 'volmacht van het transport koop Huis Biljoen door F.W. van Spaen'³²⁷. Hoe het testament uit 1698 zich verhoudt tot de koopbrief en de volmacht uit 1696 is mij nogthans onduidelijk. F.W. van Spaen trouwt in 1700 met Johanna Elisabeth Adelheid Freiin von der Recke zu Horst (... 1711)³²⁸.

Op 19 februari 1707³²⁹ wordt door Everhard Huijgens het 'goedt Overhagen' via een openbare verkoop aangeboden. Omschreven staat dat behoort bij het goed Overhagen. Naast singels, grachten, bouwlanden, opgaande bomen etc. wordt ook een tweetal bouwhoven genoemd. De verkoop vindt plaats aan de meest biedende³³⁰ en dit betreft Frederik Wilhelm van Spaen³³¹. Hij koopt Overhagen in 1708³³². In 1721³³³ koopt hij 'twee hoeven holt in den Breul'.

Alexander Diederik van Spaen & Elisabeth A.M. van Riebeeck

Alexander Diederik des H.R. Rijksvrijheer van Spaen (1710-1764)³³⁴, heer van Rosande, Biljoen, Hulshorst, Over- en Nederhagen, Ringenberg en Haminkeln, lid van de Ridderschap Veluwe en burgemeester van Wageningen, hierna A.D. van Spaen (11) genoemd, wordt na het overlijden van zijn vader Frederik Wilhelm van Spaen in 1735³³⁵ heer van Biljoen. Hij trouwt in 1744 met Elisabeth Anna Maria van Riebeeck (1725 – 1776)³³⁶.

In 1762³³⁷ voegt hij de Keijenberg toe aan zijn landgoed. Hoogstwaarschijnlijk koopt hij op 24 september 1763³³⁸ ook 'de Steenward, het Veer, de visscherij, de Staart, de Achtmorgen en de Koewaard' van vrouw H.A. Coetier, weduwe van R. Huijgens. Aangezien in de acte van 1763 Baron van Spaen staat is niet met zekerheid te zeggen dat het ook daadwerkelijk A.D. van Spaen betreft. Heeft hij ook Heuven gekocht of is dit landgoed later in bezit gekomen? Bekend is dat dit landgoed in ieder geval voor 1770 in het bezit gekomen is van de familie van Spaen³³⁹. A.D. van Spaen overlijdt in

³²¹ GA 0487, 3

³²² GA 0552, 52, 15 september 1698 vermelding jaar van opmaakt testament: 1691

³²³ GA 0552, 52, 15 september 1698

³²⁴ GA 0847, 3

³²⁵ GA 0552, 52, 15 september 1698

³²⁶ GA 0552, 52, 14 november 1696

³²⁷ GA 0552, 12/22 december 1696

³²⁸ GA 0847, 3

³²⁹ GA 0552, 54, 19 februari 1707

³³⁰ GA 0552, 54 (1)

³³¹ GA 0552, 54 (7)

³³² GA 0552, 55

³³³ GA 0552 1, 4 november 1721

³³⁴ GA 0847, 3

³³⁵ GA 0487, 3

³³⁶ GA 0847, 3

³³⁷ boer- Pinxter, 2009 jrgng 55 nr 162

³³⁸ GA 0552, 1 (pakket nr. 15), 24 september 1763

³³⁹ Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1984 (6) toevoeging Heuven < 1700

1764³⁴⁰. Zijn vrouw, Elisabeth A.M. van Riebeeck, is daarna hoogstwaarschijnlijk vrouwe van Biljoen geweest van 1764 - 1767/1772³⁴¹.

Johan Frederik Willem van Spaen & Sara Johanna des H.R. Rijksgravin van Hogendorp

De volgende heer van Biljoen is Johan Frederik Willem des H.R. Rijksvrijheer van Spaen (1746 – 1827)³⁴², heer van Ringenberg, Haminckelen, Rosande, Biljoen, Over- en Nederhagen, Werfhorst, lid van de 1^e kamer der Staten-Generaal, burgemeester van Arnhem, hierna J.F.W. van Spaen (12) genoemd.

Onduidelijkheid bestaat over het moment waarom J.F.W. van Spaen daadwerkelijk heer van Biljoen is geworden. In het jaar 1764 is zijn vader, A.D. van Spaen overleden³⁴³. In januari 1766 is een 'Estimatie van de Ongereede goederen van Biljoen, Over en Nederhagen' opgesteld³⁴⁴. Het jaar daarop (1767) is een register opgemaakt van alle goederen die vallen onder de Huizen Biljoen, Overhagen en Nederhagen³⁴⁵. Vanaf het jaar 1772 zijn er 'Boeken van ontvangst en uitgave van J.F.W. van Spaen'³⁴⁶ bewaard gebleven. Het eerste boek dateert uit het jaar dat J.F.W. van Spaen 14 oktober trouwt met Sara Johanna des H.R. Rijksgravin van Hogendorp (1755 - 1828)³⁴⁷.

De estimatie uit 1766 en het register uit 1767 zijn waarschijnlijk signalen dat het landgoed overgegaan is op J.F.W. van Spaen. Het exacte jaar is (nog) onbekend, maar met voorzichtige zekerheid kan gezegd worden dat J.F.W. van Spaen heer van Biljoen is geworden tussen 1767 en 1772. Zijn moeder zal na het overlijden van haar man in 1764, vrouwe van Biljoen zijn gebleven tot het moment waarop Huis Biljoen met alle bijbehorende goederen en gronden overging op haar zoon.

Omstreeks het jaar ca. 1788 doet J.F.W. van Spaen afstand van het erf Grimmershoff/Grimmersgoed. Hij verkoopt dit erf aan Baerend van Zadelhoff en Caatje Thormessen.

Er is een tweetal verkoopacten bekend, gedateerd op respectievelijk 27 februari 1788³⁴⁸ en 12 februari 1789³⁴⁹. Wanneer dit erf in het bezit is gekomen van de familie Van Spaen of de familie Van Lennep is thans onbekend. In 1788 koopt hij tevens gronden bij Breulen en bij de Keijenberg.³⁵⁰ J.F.W. van Spaen overlijdt in 1827. Zijn vrouw Sara Johanna des H.R. Rijksgravin van Hogendorp is vrouw van Biljoen tot haar overlijden in 1828.

Alexander Jacob baron van Spaen

Alexander Jacob baron van Spaen (1776 - 1848)³⁵¹, heer van Ringenberg, Haminckelen, Biljoen, werfhorst, Overhagen en Nederhagen, hierna A.J. van Spaen (13) genoemd wordt op 29 juni 1829³⁵² heer van Biljoen. Hij erft in dit jaar Huis Biljoen met alle bijbehorende gronden en bouwplaatsen. Zijn vader is overleden in 1827³⁵³ en zijn moeder in 1828³⁵⁴. Op 10 oktober 1828 is een taxatierapport van Huis Biljoen opgesteld³⁵⁵ om de nalatenschap evenredig te verdelen onder de kinderen.

Hij trouwt in 1803 met Cecilia Hartsinck (1762 – 1831)³⁵⁶. Na haar overlijden hertrouwt hij in 1841 met Jeanne Marie Catharine barones van Zuylen van Nyevelt (1786 - 1848), weduwe van Carel Willem van Haren³⁵⁷. A.J. van Spaen bouwt in 1844-1847³⁵⁸ logement op Beekhuizen³⁵⁹ en uitspanning Klein beekhuizen. Hij blijft heer van Biljoen tot hij tijdens de jacht overlijdt op 28 oktober 1848³⁶⁰.

³⁴⁰ GLGK, 2009b

³⁴¹ Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1984

³⁴² GA 0847, 3

³⁴³ GLGK, 2009b

³⁴⁴ GA 0552, 17

³⁴⁵ GA 0552, 135

³⁴⁶ GA 0487, 181

³⁴⁷ GA 0847, 3

³⁴⁸ GA 0552, 92, 27 februari 1788

³⁴⁹ GA 0487, 92, 12 februari 1789

³⁵⁰ GLGK, 2009b

³⁵¹ GA 0847, 3

³⁵² GA 0168, 1440 (nr 559), 29 juni 1829

³⁵³ GA 0847, 3

³⁵⁴ GA 0847, 3

³⁵⁵ GA 0487, 190

³⁵⁶ GA 0847, 3

³⁵⁷ GA 0847, 3

³⁵⁸ SB4, 2009 (115)

³⁵⁹ boer- Pinxter, 2009 jrgng 55 nr 162

³⁶⁰ De Nederlander' Nieuwe Utrechtsche Courant woensdag 1 november 1848 no. 63

Arnhem, 29 October.
 Gisteren is de hoog welgeb. heer baron van *Spaen van Biljoen*, te Velp jagende, plotseling dood nedergevallen, zoo dat toen zijne bedienden toeschoten, geen leven meer te bespeuren was: men meent dit sterfgeval aan eene beroerte te moeten toeschrijven.
(N. R. Ct).

Overlijdensadvertentie Alexander van Spaen

bron: 'De Nederlander' Nieuwe Utrechtsche Courant woensdag 1 november 1848 no. 63

Justina van Spaen

De zus van Alexander Jacob van Spaen, Justina van Spaen (1780 - 1853)³⁶¹, is vrouwe van Biljoen (14) van 1848 tot 1853. Ze heeft na het overlijden van haar broer waarschijnlijk niet in Huis Biljoen gewoond. Zij woont ca. 1852 op kasteel Overbeek³⁶². Justina trouwt in 1803 met Govert J.A. van Hardenbroek (1780³⁶³ - 1830). In 1850 vindt er toedeling van gronden plaats aan haar zoon Johan Frederik Willem Karel van Hardenbroek³⁶⁴. Op 21 december 1852³⁶⁵ koopt Justina bouwplaats Gasthuis³⁶⁶ van Wilhemina Peters. Op 9 juni 1853³⁶⁷ is een acte opgemaakt met de boedelscheiding van wijlen Justina van Spaen, overleden op 28 februari 1853³⁶⁸. Haar zoon, JFWC van Hardenbroek, woont dan al op Biljoen³⁶⁹. De acte betreft de 'Toedeling landgoed Biljoen waaronder begrepen Heuven en Herikhuizen'³⁷⁰. De ene helft van de boedel wordt toebedeeld aan kinderen van wijlen dochter Civile S.J.A. van Hardenbroek (1804 - 1840)³⁷¹, de andere helft toebedeeld aan haar zoon J.F.W.C. van Hardenbroek.

Johan Frederik Willem Karel baron van Hardenbroek

Johan Frederik Willem Karel baron van Hardenbroek (1807 - 1871)³⁷² kamerheer van Koning Willem III en koningin Sophie, verder J.H.W.C van Hardenbroek genoemd, is heer van Biljoen (15) van 1853 - 1871³⁷³. Hij trouwt in ? met Victorine L. Abrie³⁷⁴. Hij erft huis Biljoen en bijbehorende gronden en bouwplaatsen van zijn moeder Justina van Spaen op 9 juni 1853³⁷⁵.

Tijdens zijn leven als heer van Biljoen verkoopt hij op 18 december 1867³⁷⁶ een groot gedeelte van zijn bezit. 'landgoed Beekhuijsen en de daaraan grenzende bouwplaats Herikhuizen en het buitengoed Nederhagen' en 'bouw en weiland met de daarop staande gebouwen en houtgewas gelegen onder Velp en Rheden met het recht van veervaart over de rivier de IJssel' aan de heer Johann Henrich Wilhelm Lüps (16). In het document staan de perceelsnummers aangegeven van de percelen die behoren tot Johan Heinrich Wilhelm Lüps. Bij dit document behoorde ook een kaart. Op deze kaart, opgemaakt door Landmeter JJ Slater?, was de grensscheiding zichtbaar tussen de percelen die in bezit bleven van J.H.W.C van Hardenbroek en welke in het bezit gekomen waren van Johan Heinrich Wilhelm Lüps. Helaas ontbreekt deze kaart. J.H.W.C. van Hardenbroek overlijdt op 21 augustus 1871³⁷⁷ in Parijs waar hij tijdelijk verbleef.

³⁶¹ GA 0847, 3

³⁶² GA 0552, 92

³⁶³ Straatman, 2007

³⁶⁴ GA0168, Deel 235 nummer 51 (Notaris Bosch van Rosenthal), 29 juni 1850 en 15 augustus 1850

³⁶⁵ GA 0552, 92, 21 december 1852

³⁶⁶ Grimershoff, Gasthuysgoet, Het Gasthuis, 't Grimmer(s)goed: namen die voor een zelfde bouwhof worden gebruikt.

³⁶⁷ GA 0552, 33, 9 juni 1853

³⁶⁸ GA 0552, 33 (4)

³⁶⁹ GA 0552, 33 (1)

³⁷⁰ GA 0552, 33 (12 - 15)

³⁷¹ GA 0552, 33, 9 juni 1853

³⁷² GA 0168, 6961 (act. nr. 167 notaris van Eck te Arnhem), 19 juli 1872, 1^e blad

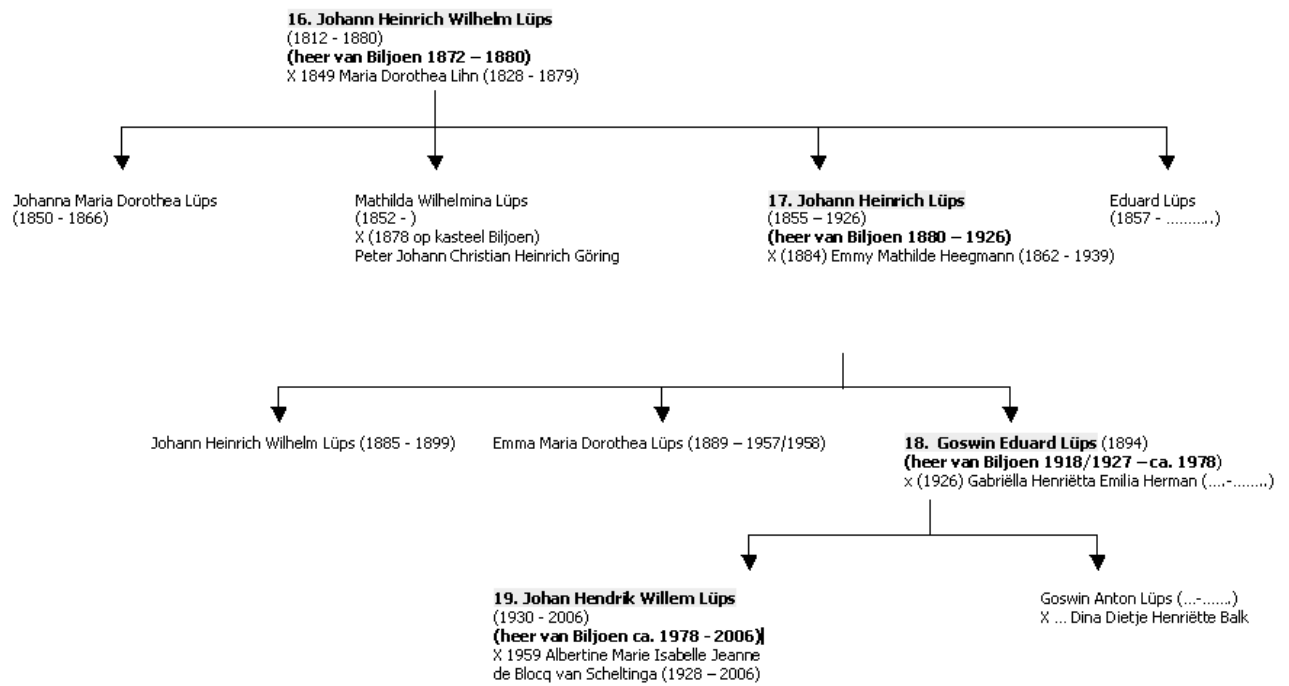
³⁷³ GA 0168, 6961 (act. nr. 167 notaris van Eck te Arnhem), 19 juli 1872, 1^e blad

³⁷⁴ GLGK, 2009b

³⁷⁵ GA 0552, 33, 9 juni 1853

³⁷⁶ GA 0168, 6951 (Repertoire) + acte nr. 269 notaris van Eck te Arnhem

³⁷⁷ GA 0168, 6961 (Repertoire) + acte nr. 167 Notaris Van Eck te Arnhem

Familie Lüps. De heren en vrouwen van Biljoen zijn grijs gemarkeerd.

Het geslacht Lüps (1872 - 2006)

Achtereenvolgens zijn van de familie Lüps de volgende personen heren en vrouwen van Biljoen geweest:

- 16 1872³⁷⁸ – 1880³⁷⁹ Johan Heinrich Wilhelm Lüps
- 17 1880³⁸⁰ – 1926³⁸¹ Johan Heinrich Lüps
- 18 1918³⁸²/1927³⁸³ – ca. 1978 Goswin Eduard Lüps
- 19 ca. 1978 – 2006 Johan Hendrik Willem Lüps

Johan Heinrich Wilhelm Lüps

De eerste heer van Biljoen van de familie Lüps betreft Johan Heinrich Wilhelm Lüps (16), verder J.H.W. Lüps (1812 – 1880)³⁸⁴ genoemd. Hij trouwt in 1849 met Maria Dorothea Lihn (1828 - 1879)³⁸⁵ en koopt op 19 juli 1872³⁸⁶ Huis Biljoen samen met 70 ha. grond. Hij is heer van Biljoen van 1872³⁸⁷ – 1880³⁸⁸.

Voordat hij Huis Biljoen koopt heeft hij in de omgeving al meerdere bezittingen. Op 18 december 1867³⁸⁹, koopt hij landgoed Beekhuizen, bouwplaats Herikhuizen, buitengoed Nederhagen, het veerhuis en bijbehorende veerrecht over de rivier de IJssel. Op 6 april 1868³⁹⁰ koopt hij enkele percelen van de staatsspoorwegen en op 2 januari 1869³⁹¹ koopt hij van het St. Catharina gasthuis weide de Durk en van het St. Petersgasthuis de St. Peterswaard. Hij overlijdt in Velp op 25 maart 1880³⁹².

Johan Heinrich Lüps

Johan Heinrich Lüps (1855 – 1926)³⁹³, verder J.H. Lüps (17) genoemd, wordt heer van Biljoen Ca. 3 maanden voor het overlijden van zijn vader (25 maart 1880)³⁹⁴. Op 10 februari 1880³⁹⁵ vindt de overdracht plaats van beheer van landgoed Biljoen van vader op zoon. Waarschijnlijk was zijn vader niet meer in staat om het landgoed te beheren. J.H. Lüps trouwt in 1884 met Emmy Mathilda Heegman (1862 – 1939)³⁹⁶.

De daadwerkelijke verdeling van het gemeenschappelijk bezit van onroerend goederen uit nalatenschap JHW Lüps en MD Lihn vindt plaats op 1 juni 1887³⁹⁷. Het betreft de verdeling tussen de kinderen J.H. Lüps (wonende Huis Biljoen te Velp), M.W. Lüps (wonende te Düsseldorf) en E. Lüps (wonende te Velp) J.H. Lüps krijgt onroerende goederen toebedeeld in de gemeente Velp en Rheden waaronder ook Huis Biljoen.

J.H. Lüps koopt meerdere percelen en onroerende goederen in de directe omgeving van Huis Biljoen. Op 21 februari 1888 koopt hij weide 'de Overhage' en op 6 juni van ditzelfde jaar de Zypenberg van de erven F.C.M. Baronesse van Eck van Overbeek. Op 16 december 1891 koopt hij een huis aan de Gasthuisweg (Is dit Grimmersgoed³⁹⁸?). Op 8 mei 1895 koopt hij de Beemt.³⁹⁹

³⁷⁸ GA 0168, 6961 (act. nr. 167 notaris van Eck te Arnhem), 19 juli 1872, 1^e blad

³⁷⁹ GA 3151,1 (notaris Troost), 10 februari 1880

³⁸⁰ GA 3151, 1 (notaris Troost)

³⁸¹ GA 3151, 1, 2 februari 1926

³⁸² GA 3151, 1, 16 februari 1918 in dit jaar legateert J.H. Lüps een groot deel van het landgoed Biljoen aan G.E. Lüps

³⁸³ GA 3151,1, 28 april 1927

³⁸⁴ GA0552,42, overleden 25 maart 1880

³⁸⁵ GA0552,42, overleden 27 oktober 1879

³⁸⁶ GA 0168, 6961 (act. nr. 167 notaris van Eck te Arnhem), 19 juli 1872, 1^e blad

³⁸⁷ GA 0168, 6961 (act. nr. 167 notaris van Eck te Arnhem), 19 juli 1872, 1^e blad

³⁸⁸ GA 3151,1 (notaris Troost), 10 februari 1880

³⁸⁹ GA 0168, 6951 (Repertoire) + acte nr. 269 notaris van Eck te Arnhem

³⁹⁰ GA 0552, 97

³⁹¹ GA 0552, 98 (notaris Troost te Arnhem)

³⁹² GA 0552,42

³⁹³ GA 3151,1

³⁹⁴ GA 0552,42

³⁹⁵ GA 3151, 1 (notaris Troost)

³⁹⁶ GA 3151, 1, 10 september 1939

³⁹⁷ GA 0552, 42 (notaris Troost)

³⁹⁸ Grimmershoff, Gasthuysgoet, Het Gasthuis, 't Grimmer(s)goed: namen die voor een zelfde bouwhof worden gebruikt

³⁹⁹ GA 0552, 1 (pakketnr. 46). Nog niet gearchiveerd in het GA vandaar verwijzing naar pakketnummer.

J. H. Lüps sticht in 1901⁴⁰⁰ een Steenbakkerij in het Worthrhedenbroek nabij waterloop Den Hank. Hoogstwaarschijnlijk heeft zijn vader deze percelen al in 1867 in bezit gekregen. De percelen waar de steenbakkerij ondermeer gebouwd is, zijn gelegen in het Worth-Rheder Broek en kadastraal bekend onder Sectie B de nummers 127 – 130 e.o. Deze zijn door J.H.W.Lüps gekocht van J.H.W.C. van Hardenbroek in 1867⁴⁰¹. Het bedrijf staat bekend als de steenfabriek van Huis Biljoen. De steenfabriek werd later bekend onder de naam De Groot. De woningen aan het einde van de Brinkweg herinneren nog aan deze levendige industrie. De woningen zijn in 1911 gebouwd door J.H. Lüps. De arbeiders liepen over een jaagpad door het weiland naar de fabriek⁴⁰².

Op 2 februari 1926 komt J.H. Lüps te overlijden. Volgens een memorie van aangifte voor het recht van successie is hij overleden in Burtscheid Aken, Duitsland. Wanneer hij naar Burtscheid gegaan is, is niet bekend. Uit een acte van nalatenschap woont zijn vrouw in 1927 in ieder geval nog in huis Biljoen.⁴⁰³

Goswin Eduard Lüps

Goswin Eduard Lüps (1894⁴⁰⁴ - ?), verder G.E. Lüps (18) genoemd, wordt hoogstwaarschijnlijk heer van Biljoen in 1927⁴⁰⁵. In dit jaar vindt de officiële overdracht plaats van landgoed Biljoen inclusief de steenfabriek. G.E. Lüps woont dan op 'klein Biljoen' en zijn moeder, M.E. Heegmann in huis Biljoen zelf.⁴⁰⁶ Zij verhuist in de jaren daarna naar Hotel 'Nederhagen' waar zij op 10 september 1939 komt te overlijden⁴⁰⁷. In het jaar van haar overlijden, 1939, woont zij in Hotel 'Nederhagen'.

Mogelijk is G.E.Lüps al vanaf 1918 heer van Biljoen is, maar dat is niet met zekerheid te zeggen. In 1918 legateert zijn vader het merendeel van landgoed Biljoen aan zijn zoon met uitzondering van de steenfabriek en bijbehorende nog af te graven steengrond.⁴⁰⁸ G.E. Lüps trouwt in ? met Gabriëlle Henriette Emilia Herman⁴⁰⁹

In 1926 stelt G.E. Lüps een overeenkomst op met de vereniging Natuurmonumenten over de verkoop van ca. 329 ha. van landgoed Biljoen. Het betreft zoals in de overeenkomst vermeld 'de landgoederen Beekhuizen, Herikhuizen en de Zypenberg'. Een van de voorwaarden die gesteld wordt is dat de vereniging voor of op 1 juni 1930⁴¹⁰ de koopprijs betaalt. Anders wordt de grond verkocht aan de gemeente Rheden. Op 31 mei 1930⁴¹¹ vindt daadwerkelijk de officiële overdracht plaats tussen G.E. Lüps en de vereniging Natuurmonumenten. Ook wordt tussen 1 mei 1930 en 30 april 1931 ca. 17 ha.⁴¹² verkocht aan de gemeente Rheden.

In 1929⁴¹³ dient G.E. Lüps een verzoek in om een gedeelte van het landgoed te laten vallen onder de Natuurschoonwet. Om hoeveel hectaren het gaat is uit dit document niet af te leiden. Hoogstwaarschijnlijk om ca. 91 ha., de grootte die genoemd wordt in een document uit 1940.⁴¹⁴

Johan Hendrik Willem Lüps

Johan Hendrik Willem Lüps (1930 - 2006), verder J.H.W. Lüps (19), is de laatste heer van Biljoen. Hij trouwt in 1959 met jonkvrouwe Albertine Marie Isabelle Jeanne de Blocq van Scheltinga (1928 - 2006). Het exacte moment dat hij heer van Biljoen is geworden is nog niet achterhaald. In 1978 laat zijn vader G.E. Lüps een testament opstellen. Mogelijk is rond die tijd ook J.H.W. Lüps heer van Biljoen geworden, maar dit is niet met zekerheid te zeggen. J.H.W. Lüps komt te overlijden op 29 november in 2006. Zijn vrouw is in het voorjaar van datzelfde jaar overleden. Daar het paar geen kinderen heeft is hiermee de laatste generatie Lüps woonachtig op huis Biljoen een feit.

⁴⁰⁰ www.mijngelderland.nl

⁴⁰¹ GA 0168, 6951, 18 december 1867

⁴⁰² www.oudheidkundigekring.nl

⁴⁰³ GA 3151, 16 28 april 1927

⁴⁰⁴ GA 1501, 1431

⁴⁰⁵ GA 3151,1, 28 april 1927

⁴⁰⁶ GA 3151, 16 28 april 1927

⁴⁰⁷ GA 3151, 1 10 september 1939

⁴⁰⁸ GA 3151, 1, 16 februari 1918

⁴⁰⁹ GLGK, 2009b

⁴¹⁰ GA 0552, 1929

⁴¹¹ GA 0552, 129, 31 mei 1930

⁴¹² GA 3151, 16

⁴¹³ GA 3151, 25 jaar 1929

⁴¹⁴ GA 3151,1 19 april 1940

Bijlage B: onderdelen, jaar van eerste en laatste vermelding, periode behorend bij landgoed Biljoen, bronnen

Naam *	Jaar eerste – laatste vermelding	Periode behorend bij landgoed Biljoen	bronnen
Broekerhof	1076 - 1767	1708? - ?	GA 0552,55 GA 0552, 135 jaar 1767
Huis Nederhagen	1300 - < 1698	1661 – heden?	GA 0552,47 GA 0552,52
Huis Overhagen (1)	1317 – 1530	-	Ter Bals, 2010 (9)
Huis Overhagen (2)	begin 18e eeuw - begin 19e eeuw	1708 – begin 19e eeuw	GA 0552, 54, 19 april 1707 GA 0552, 55 Stichting werkgroep kadastrale Atlas Gld (22)
Huis Overhagen (3)	1817 - heden	1817 – 1930	GA 0168, 1440 nr.559
Beekhuizen	1349 - heden	1682 - 1930	GA 0552, 50, jaar 1349 GA 0552, 1 pakket no. 3 GA 0552, 50
Herikhuizen	1365 - heden	19e eeuw - ?	GA 0552, 1 pakket no. 7
Grimmershoff, Het Gasthuis of Gasthuisbouwing	< 1634 - 1961	< 1634 – 1788/89 en 1852 - 1961	GA 0487, 92; GA 0552, 92, GA 0552, 70 Leppink, 1988 (62, 64, 68)
Frankenhof	1660? - heden	< 1767 – heden	GA 0552, 135
Elzenhof	< 1767 - heden	< 1767 – heden	GA 0552, 135
Charlottenburg	< 1767 - ?	< 1767 - ?	GA 0552, 135
Watermolens			
Molen van het goed 'Bruoche' of Ten Broeker	1076 - ?	< 1767 - ?	GA 0552, 43a
Van Lennep(s)molen	1457 - ?	1535 - ?	www.waterradmolens.nl, GA 0552, 135, www.molendatabase.nl
Molen aan het Kaarsenmakersgat**	1618 - 1920	1658 – 1720, ca. 1858	
Overhagense molen (1)	<1544 - 1629	?	
Overhagense molen (2)	1630 - 1787	18e eeuw - ?	GA 0552,48
Molen aan de Overhagense dijk	1738/39 - 1766/69	?	
Wasmolentje bij Huis Biljoen	> 1800 - > 1820	?	Menke, 2007
Het Horstje	1636 - 1855	1661 – 1704	
Molen aan de Keijenberg	1631 – 1887	1658 - 1679	GA 0552, 47, 10 januari 1660
Molen op/ in Beekhuizen	1685 - 1864	1685 - ?	
Molen 'Overhagense Dijk' (windmolen)	1738 - 1769	?	Driessen, 2000
* deze lijst met namen is niet compleet. Het is gebaseerd op de informatie die in het archief gevonden is.			
** Deze molen is wellicht gebouwd op de plaats van molen van het goed 'Bruoche' of Ten Broeke.			

Bijlage C: eigenaren onderdelen landgoed Biljoen

Broekerhof

... - 1076 ⁴¹⁵	Rooms-koning (later keizer) Hendrik (IV).
1076	Kapittel van St. Pieter.
?	Herman van Hoorn (22 ^{ste} bisschop van Utrecht). ⁴¹⁶
1528	Hendrick de Groiff van Erkerens, erfvoogd van Erkelens en landrentmeester van Hertog Karel van Gelre. ⁴¹⁷
1530	Karel van Egmond, hertog van Gelre.
1767 ⁴¹⁸	?

Nederhagen

Huis Nederhagen (1)

1300	Bouw Huis nederhagen. ⁴¹⁹
?	Wijnald van Doornick.
14..	Gijsbert van Wisch (ambtsman Sint Salvator Abdij te Prüm). ⁴²⁰
1508	Hendrick van der Hoevelinck trouwt met Agnes, dochter van Gijsbert van Wisch (eigenaar Overhagen in 1525).
?	Joachim van Wisch. ⁴²¹
1530	Hertog Karel van Egmond.
1538	Joachim van Wisch. ⁴²²
1548 ⁴²³	Johan van Hovelick van D(?)inslaken.
?	Hendrick van Hovelick.
1595 ⁴²⁴	Johanna van Boijnenburg van Honstein.
?	Karel Vijgh van Zoelen (echtgenoot J van Boinenburg).
1608 ^{425,426}	Paul van Arnhem.
1625:	Segeer of Zeger van Arnhem ⁴²⁷ (1602 - 1665). ⁴²⁸
1658 ⁴²⁹ -1860	Burchardt van Arnhem.
1660 ^{430,431}	A. van Spaen, vanaf dit jaar behoort Nederhagen tot landgoed Biljoen.

Huis Nederhagen (2)

?	bouw huis Nederhagen aan overzijde van de weg.
1806	huis wordt vertimmerd tot herenhuis. ⁴³²
? ⁴³³	JFWC van Hardenbroek.
1867 ⁴³⁴	Johan Heinrich Wilhelm Lüps.
?	familie Des Tombe. ⁴³⁵
tot 1937	familie Duyvené de Wit (daarna verhuisd naar Rozenhage). ⁴³⁶
?	familie Van Heloma. ⁴³⁷

⁴¹⁵ GA 0552,43 jaar 1076

⁴¹⁶ Van der AA, 1840 (436)

⁴¹⁷ GA 0552, 43

⁴¹⁸ GA 0552, 135

⁴¹⁹ TAK, 2009 (7)

⁴²⁰ GA, 0437 inleiding

⁴²¹ SB4, 2009 (27)

⁴²² SB4, 2009 (27)

⁴²³ GA 0552,43

⁴²⁴ GA 0552, 1 pakket no 8, jaar 3 februari 1595

⁴²⁵ GA 0552, 47; 12 mei 1608 toegekend aan Paul van Arnhem

⁴²⁶ GA 0552, 48; 8 juni 1608 verkocht aan Paul van Arnhem

⁴²⁷ Ter Bals, 2010 (13)

⁴²⁸ Van der Aaa, 1953 (381)

⁴²⁹ GA 0552, 47; 14 maart 1658 (zie punt II)

⁴³⁰ GA 0552, 47, 14 maart 1658 (zie punt I)

⁴³¹ GA 0552, 47; 10 januari 1660

⁴³² buitenplaatseninnderland.nl

⁴³³ GA 0552,1, 18 december 1867

⁴³⁴ GA 0552,1, 18 december 1867

⁴³⁵ buitenplaatseninnderland.nl

⁴³⁶ GA, beeld en geluid, fotocollectie Rheden/ Rozendaal, 1540

⁴³⁷ buitenplaatseninnderland.nl

<1950 sloop huis Nederhagen.⁴³⁸
 ca 1955 hotel restaurant Nederhagen Hoofdstraat Velp.⁴³⁹

Overhagen

Huis Overhagen (1).⁴⁴⁰

1317 Stephanus, heer van Wisch (1285 - 1329).
 1373 Johan Mompelier.
 1401 Johan de Cocq van Opijnen.⁴⁴¹
 1435 Ghijsbert van Meekeren.⁴⁴²
 1435 Hendrik, heer van Wisch (1387 - 1448).⁴⁴³
 1451 Henric Doys van Mauderic.⁴⁴⁴
 1452 Rutger van Haeren.⁴⁴⁵
 1463 Derick van Wisch.⁴⁴⁶
 1525 Gijsbert van Wisch.⁴⁴⁷
 1528 Joachim van Wisch.⁴⁴⁸
 1530 verwoesting Huis Overhagen (1) door Karel van Egmond.^{449 450}
 ?
 1538 Joachim van Wisch.⁴⁵¹
 1544 Magdalena van Salm (... - 1558).⁴⁵²
 1558 Georg Graaf van Limburg, heer van Stirum (ca 1519 - 1583).⁴⁵³
 ca.1583 Joost Graaf van Limburg en Bronckhorst. Heer Van Stirum, Wisch en Borculo (1560 - 1621).⁴⁵⁴
 1621 Georg Ernst van Limburg Bronckhorst Styrum.⁴⁵⁵
 1651 Maria-Elisabeth, gravin van Limburg Stirum (vrouw van Henrick, graaf van Nassau).
 1651 Henrick, graaf van Nassau.
 1657 Everhard Huygens.⁴⁵⁶
 1675 Willem Huygens.⁴⁵⁷
 1703 Everard Huygens.

Huis Overhagen (2):

Begin 18^e eeuw Huis Overhagen (2).⁴⁵⁸

1707 F.W. van Spaen⁴⁵⁹ vanaf dit jaar behoort Overhagen tot landgoed Biljoen.

Begin 19^e eeuw, in ieder geval voor 1817⁴⁶⁰, is Huis Overhagen (2) verdwenen.

Huis Overhagen (3):

Vanaf 1817 is er sprake van Huis Overhagen (3)

⁴³⁸ GA, beeld en geluid, fotocollectie Rheden/ Rozendaal, 1540

⁴³⁹ GA, beeld en geluid, fotocollectie Rheden/ Rozendaal, 1540

⁴⁴⁰ Indien er geen (primaire) bronvermelding bij staat zijn de gegevens overgenomen uit Ter Bals, 2010 (9)

⁴⁴¹ GA 0552,43 op St. Geertruid

⁴⁴² Ter Bals, 2010, bijlage 2

⁴⁴³ www.graafschap-middeleeuwen.nl

⁴⁴⁴ GA, 0370, 1331

⁴⁴⁵ GA, 0370, 1361

⁴⁴⁶ GA, 0370, 1731

⁴⁴⁷ www.graafschap-middeleeuwen.nl

⁴⁴⁸ www.graafschap-middeleeuwen.nl

⁴⁴⁹ www.overhagen.nl

⁴⁵⁰ Ter Bals, 2010, bijlage 2

⁴⁵¹ www.overhagen.nl

⁴⁵² GA 0124, 986

⁴⁵³ NA, collectie 162 Van Limburg Stirum, 1266 - 1697

⁴⁵⁴ NA, collectie 162 Van Limburg Stirum, 1266 - 1697

⁴⁵⁵ GA 0552, 43

⁴⁵⁶ GA 0552, 1 (pakket nr. 14), 22 april 1657

⁴⁵⁷ GA 0552, 43

⁴⁵⁸ GA 0552, 54 19 februari 1707)

⁴⁵⁹ GA 0552, 54 19 februari 1707)

⁴⁶⁰ stichting wrkgroep kadastrale Atlas Gelderland 1996 (22)

Beekhuizen

- 1349⁴⁶¹ Berent te Beeckhuisen.
 1431⁴⁶² Rijcquijn te Beeckhuisen.
 ?⁴⁶³ Geertruid te Beeckhuisen.
 1433⁴⁶⁴/36⁴⁶⁵ J(oh)an Gri(j)mmert.
 ? Arnt en Swena Grijmmert.
 1444⁴⁶⁶ Sint Catharinae Gasthuis Arnhem.
 1682⁴⁶⁷ A. van Spaen, vanaf dit jaar behoort Beekhuizen tot landgoed Biljoen.
 ?⁴⁶⁸ JFWC van Hardenbroek.
 1867⁴⁶⁹ Johan Heinrich Wilhem Lüps.
 1930⁴⁷⁰ gemeente Rheden en natuurmonumenten.

Herikhuizen

- 1365⁴⁷¹ des zondags na St Valentijnsdag. Aleijt van Herinchusen draagt aan haaren zoon? Egbert van Herinchusen over al de goederen haar toekomende uit de nalatenschap van haren vader.
 1365⁴⁷² op St Patersavondt. Aleijt schenkt het goed, geheren Herinchusen aan Willem den Bade, voor bewezen diensten.
 1393⁴⁷³ Donderdag na St. Lambertsdag.
 Willem van Herinchusen en Geertrijdt zijne vrouw, verkoopen aan Arnt Hangeholle de hoeve Herinchusen.
 1429⁴⁷⁴ St Dag. Derick van den Elze verkoopt aan Derick Hessel alle zijne rechten op Herinckhusen door erfenis verkregen.
 1591⁴⁷⁵ 16 januari. Jasper Mum verkoopen aan Lubbert Spoltman zijn aandeel, zijnde 1/2 van het goed en erve Herinckhuisen.
 1606⁴⁷⁶ 20 mei. Lubbert Spoltman verkoopt aan Willem Spoltman zijn aandeel in Herinckhuisen.
 1639⁴⁷⁷ 14 augustus. Henrich van Dueren verlopen aan Angel Bongert zijn gerechte 1/4 part in het erve en goed Herinckhuijsen.
 1642⁴⁷⁸ 7 maart. Janneken Kuipers wed. Tileman van Haegen, verkoopt aan Willem de Vree het haar toekomende 1/8 deel van het goed Herinckhuijsen.
 1642⁴⁷⁹ 28 oktober. Herman Cuiper verkoopen aan Willem de Vree zijn 1/8 part van het goed Herinckhuijsen.
 1647⁴⁸⁰ 23 oktober. J.D. van Harde verkoopt aan Geertruyt Everwijn wed. van Gijsbert van Brien en 1/4, aan Willem de Vree 1/4 en aan Engel Bongart 1/2 een eikenboschje in Herikhuijsen.
 1672⁴⁸¹ 6 februari Arnhold Tulleken en Theodora de Vree verkoopen hun aandeel van Herikhuizen aan Dr. Jacob Everwijn.
 ?⁴⁸² JFWC van Hardenbroek.

⁴⁶¹ GA 0552,50, jaar 1349⁴⁶² GA 0552,50, jaar 1431⁴⁶³ GA 0552,50, jaar 1436⁴⁶⁴ GA 0552,50, jaar 1433⁴⁶⁵ GA 0552,50, jaar 1436⁴⁶⁶ GA 0552,50, jaar 1444⁴⁶⁷ GA 0552,1 pakket no 3 en GA 0552,50⁴⁶⁸ GA 0552,1, 18 december 1867⁴⁶⁹ GA 0552,1, 18 december 1867⁴⁷⁰ GA 3151, 14⁴⁷¹ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷² GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷³ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷⁴ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷⁵ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷⁶ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷⁷ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷⁸ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁷⁹ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁸⁰ GA 0552, 1 pakket no. 7⁴⁸¹ GA 0552, 1 pakket no. 11⁴⁸² GA 0552,1, 18 december 1867

1867⁴⁸³ Johan Heinrich Wilhem Lüps.

Grimmershoff / Het Gasthuis⁴⁸⁴

1634 Op kaart 1634 staan als eigenaar aangegeven: ⁴⁸⁵
 Graef van Stirom (perceel G en perceel waar Gastuysgoet op gelegen is)
 Graef(f) (Jurien Ernst) van Stirom (perceel H en I)
 ? Baerend van Zadelhoff en Caatje Tomesjen⁴⁸⁶
 1788 verkocht aan JFW Baron van Spaen en SI Gravin van Hoogendorp⁴⁸⁷
 1789⁴⁸⁸ B van Zadelhoff
 1851 Justina Baronesse van Spaen van Biljoen, wonende op Kasteel Overbeek⁴⁸⁹
 1961 Afbraak⁴⁹⁰

Frankenhof

.....

Elzenhof

.....

Charlottenburg

.....

⁴⁸³ GA 0552,1, 18 december 1867

⁴⁸⁴ GA 0552,92

⁴⁸⁵ Leppink, 1988 (64, 68)

⁴⁸⁶ GA, 0552, 92

⁴⁸⁷ GA, 0552, 92

⁴⁸⁸ GA 0552, 1 pakket 39

⁴⁸⁹ GA, 0552, 92

⁴⁹⁰ Stichting Werkgroep Alas Gelderland, 1996 (6)

Bijlage D: register van goederen onder de Huisen Biljoen, Overhagen en Nederhagen, 1767

Bron: GA 0552, 135

Biljoen, Nederhagen en onderhorige Bouwhoven:		totaal in ha.*	t huis, hof, bongaert	Bouwland	Weyde Landen	Opgaende Houdt	Het parck	Ackermaals Bossen en Else	Riesweerd	Onland of Heij	Diversen**
A	Het Huis Biljoen, met de vleugels,	233	1	x	86	2	8	91	2		
B	Charlottenburg, met zijn Hoff	25	1	12	11						
C	Elsenhoff, met zijn Hoff	18	1	6	10						
D	Frankenhoff, met zijn Hoff	23	1	12	9						
E	Bagijnehoff, met zijn Hoff	5	1	2	1						
F	Het Huis genaamd de Brouwerij met zijn Brouwerij,....	2	0.33	1	0.66						
G	De koor of sogenaamde Lennips Moolle	10	1	5	3						
H	Het huis aan de Arnhemse weg	0.15	0.15								
I	Het huis en Steenoven, met zijn Hoff	1	1								
K	De Steenweerd, met zijn Hoff	0.6	0.6								
P	Rentmeester Huis, en Hoff ...	0.15	0.15								
	De Papier Moolens										
L	Het Huisje met zijn ...	2	0.5	1							
M	Kaarsenmakers gat, met zijn Hoff	1	0.5	0.5							
N	De Kayenbergse, met zijn Hoff	1	0.5	0.5							
O	De Beekhuise, met zijn Hoff	1	0.3	1							
	te samen	329	10	41	121	2	8	91	2		

Huis Overhagen en onderhorige Bouwhoven:		totaal in ha.*	t huis, hof, bongaert	Bouwland	Weyde Landen	Opgaende Houdt	Het parck	Ackermaals Bossen en Else	Riesweerd	Onland of Heij	Diversen**
Q	Het Huis Overhage, met zijn Gragten	25	8	x	8	0.33		1		0.33	6
R	Hoofdendijck, met zijn Hoff	32	1	14	14					1	
S	Broekenhoff, met zijn Hoff	17	0.33	7	9						
T	Timmermanshuis, met zijn Hoff	0.3	0.33								
	te samen	75	10	21	31	0.33		1		1.33	6

Totaal

404 ha.

Bijlage E: overzicht nalatenschap J.F.W. van Spaen en S.J. Gravinne van Hoogendorp, 1829

Bron: GA 0168, 1440 (nr. 559)

1				
GMC Baronesse van Spaen				
X				
HA Graaf van Rechteren				
wonenen te				
Huize Ommershof				
	bunder	roeden	ellen	waarde
art. 3 heerlijkheid Rosande wei en bouwland	184	78		
heide	47			206.000
art. 5 heerenhuis in Bakkerstraat				10.675
art. 6 nominaal kapitaal				195.966
art. 7 4 stuks schuldbekentenissen				3.920
totaal				425.221
uitbetalen aan 3				3.757,20
totaal				421.463,80

2				
J Baronesse van Spaen				
X				
GJA Baron van Hardenboek				
wonenen te				
Huis Nederhagen				
	bunder	roeden	ellen	waarde
art. 4 De Zuiderwaard	123	12		90.000
art. 6 nominaal kapitaal				310.716
art. 7 4 stuks schuldbekentenissen				3.920
art. 8 Aandelen				4.880
art. 9 aandelen				5000
art. 10-: penningen				3.190,60
uitbetalen aan 3				3.757,20
				421.463,80

3 AJ Baron van Spaen				
wonende te Huis Biljoen				
	bunder	roeden	ellen	waarde
art. 1 Huis Biljoen	526	771	824	380.000
art.2 Het ongezellige bosch	254	74	75	14.000
art.6 nominaal kapitaal				7.992
art. 7 4 stuks schuldbekentenissen				3.920
art. 8 Aandelen				3.660
art. 9 aandelen				5.000
art. 10-: penningen				6.891,80
totaal				421.463,80
totaal		790 ha.		

Specificatie artikel 1 Huis Biljoen

Artikel 1 Huis Biljoen met het daaronder behorende Beekhuizen	bunder	roeden	ellen
Opgaande bomen	223	35	55
Bouwland	97	47	49
weiland	180	20	15
goed van de wezen	1	98	13
bouwland, genaamd de vlasakker	1	97	37
bouwland WorthRhedense enk + akkermaalsheg	1	89	83
weide in WorthRhedensche Broek, genaamd de Munnikhof	5	9	39
lange Elstweide gelegen in WorthRhedensche Broek	1	98	13
weide genaamd Geldersche Durk	15	28	48
bouwland Rhedense enk		35	38
bouwland, genaamd Doornsche Bergen	1	14	49
bouwland WorthRhedense enk, genaamd Sijntje		17	69
bouwland Rhedense enk		35	38
boouwland		42	45
bouwland		17	79
bouwland		35	38
bouwland		17	69
bouwland		28	
weidegrond onder Lathum		10	47
totaal Huis Biljoen			ca 535 ha.

Bijlage F: bezit A. J. van Spaen, 1832

Bron: Kadastrale Atlas Gelderland, Velp (1996) en Rheden (2001)

kadastrale gemeente Velp:			
Sectie A Beekhuizen			
<i>De Breulen</i>	soort	grootte in ha.	klasse
1	akkermaalsbos	3,532	3
2	dennenbos	9,627	1
3	dennenbos	2,259	1
4	dennenbos	20,694	1
5	dennenbomen	6,789	1
<i>Beekhuizen</i>			
6	dennenbomen	4,44	1
7	bouwland	0,474	4
8	vijver	0,047	1
9	akkermaalsbos	10,344	2
10	huis stal erf	0,089	1
11	tuin	0,339	2
12	dennenbos	1,148	1
13	akkermaalsbos	13,751	3
14	akkermaalsbos	7,381	2
15	akkermaalsbos	1,394	2
16	bouwland	0,733	3
17	erf en schuur	0,0061	1
18	tuin	0,092	2
19	tuin	0,043	2
20	huis stal erf papiermolen	0,068	1
21	boomgaard	0,048	2
22	boomgaard	1,286	4
23	dennenbos	0,145	1
24	opgaand bos	0,111	1
25	dennen	0,824	1
26	dennenbos	0,265	1
27	vijver	0,881	1
28	akkermaalsbos	1,148	2
29	beek uitwatering	0,42	1
30	dennenbos	18,841	1
<i>Kamerdal</i>			
31	dennenbos	1,199	1
32	dennenbos	5,687	1
33	dennenbos	23,1	1
34	dennenbos	6,707	1
40	bouwland	0,468	2
41	akkermaalsbos	0,573	2
42	bouwland	1,209	2

43	akkermaalsbos	1,693	1
<i>Ossendaal</i>			
44	akkermaalsbos	3,492	2
45	bouwland	3,8187	2
46	heide	0,7055	1
47	bouwland	6,3960	2
48	opgaande bomen	0,897	1
49	boomgaard	0,25	1
50	tuin	0,291	1
51	huis stal erf	0,156	1
52	weiland	0,257	4
53	huis schuur papiermolen erf	0,049	1
54	bouwland	0,306	2
55	opgaand bos	0,402	1
56	opgaand bos	2,63	1
<i>Ossenbergh</i>			
57	akkermaalsbos	0,309	2
58	dennenbos	0,799	1
59	dennenbos	9,551	1
60	dennenbos	12,932	1
61	dennenbos	1,442	1
62	laan als dennenbos	0,91	1
63	akkermaalsbos	2,72	2
<i>Keyenberg</i>			
64	akkermaalsbos	0,493	2
65	dennenbos	16,908	1
66	bouwland	0,327	4
67	beek uitwatering	0,359	1
68	akkermaalsbos	2,937	1
69	bouwland	1,1845	2
70	tuin	0,35	2
71	huis schuur papiermolen erf	0,073	1
72	akkermaalsbos	0,514	1
73	bouwland	9,261	2
74	opgaande bomen	0,451	2
75	opgaande bomen	0,153	2
76	bouwland	1,392	3
77	bouwland	0,569	3
78	bouwland	0,136	3
79	opgaande bomen	0,081	2
80	bouwland	0,627	2
81	opgaand bos	0,252	2
<i>Gasthuisveld</i>			
96	bouwland	1,737	4
97	akkermaalsbos	2,826	2

98	dennenbos	16,256	1
99	bouwland	1,38	4
Sectie B Billioen			
<i>Billioen</i>			
1	bouwland	4,86	2
2	bouwland	6,567	2
3	opgaande bomen	0,28	2
4	tuin	0,116	1
5	huis en erf	0,072	1
6	huis en erf	0,072	1
7	smederij	0,003	1
8	boomgaard	0,079	2
9	papiermolen	0,023	1
10	huis en erf	0,07	1
11	opgaand bos	0,061	2
12	tuin	0,309	2
13	bouwland	0,85	3
14	weiland	1,178	5
15	bouwland	4,992	2
16	opgaande bomen	0,279	2
17	opgaande bomen	0,322	2
18	weiland	0,182	4
19	bouwland	3,0409	1
20	erf en schaapsstal	0,0098	1
21	schaapsstal	0,014	1
22	weiland	0,69	4
23	tuin	0,08	2
24	huis schuur stal en erf	0,219	1
25	boomgaard	0,51	2
26	huis schuur stal	0,278	1
27	tuin	0,16	2
28	opgaand bos	1,43	1
29	plantsoen	1,143	1
30	akkermaalsbos	1,287	1
31	opgaand bos	1,333	1
<i>Beekhuizensche Beek</i>			
32	uitwatering	0,814	1
33	huis	0,0074	1
34	oranjerie	0,007	1
35	akkermaalsbos	0,224	1
36	akkermaalsbos	0,053	1
37	gracht	1,918	1
38	huis	0,05	1
39	huis stal erf	0,608	1
40	grond van vermaak	6,797	1
41	washuis	0,0016	1
42	opgaand bos	1,597	1

43	opgaand bos	0,705	1
44	stal en erf	0,334	1
45	huis en erf	0,067	1
46	tuin	0,337	1
47	bouwland	5,353	2
48	opgaand bos	1,263	1
49	bouwland	2,025	2
50	bouwland	0,236	2
51	huis en erf	0,034	1
52	huis erf en schaapstal	0,155	1
53	bouwland	0,7385	2
54	bos	0,302	1
55	plantsoen en bos	0,223	1
56	opgaand bos	1,072	1
<i>Rozendaalsche Beek</i>			
57	beek/uitwatering	0,018	1
58	weiland	3,064	3
59	elzehout	0,418	2
60	vijver	3,135	1
61	akkermaalsbos	0,097	1
62	opgaand bos	2,285	1
63	gracht	1,745	1
64	huis en erf	0,162	1
65	tuin	1,833	1
66	kolk	0,254	1
67	weiland	0,458	4
68	tuin	0,055	2
69	huis schuur erf	0,072	1
<i>Word-Rheder Broek</i>			
70	weiland	5,305	2
71	weiland	3,724	1
72	weiland	4,768	1
75	weiland	1,782	1
76	weiland	4,674	1
77	weiland	3,598	2
78	weiland	2,138	2
79	weiland	2,678	3
80	weiland	2,614	2
81	weiland	2,791	3
82	weiland	2,677	3
83	weiland	1,875	5
84	huis	0,018	1
85	opgaande bomen	0,276	2
86	bouwland	2,4687	1
87	weiland	1,631	4
88	opgaand bos	0,457	2
89	weiland	0,263	5

90	bouwland	1,063	2
104	weiland	1,201	3
105	weiland	1,291	4
106	weiland	1,086	3
107	weiland	0,875	2
108	weiland	1,544	2
109	weiland	1,7455	3
110	weiland	1,985	3
111	weiland	1,431	3
112	weiland	1,473	3
113	weiland	1,171	3
114	weiland	1,738	3
115	weiland	3,583	3
116	weiland	3,205	3
117	weiland	2,4	2
118	weiland	2,048	2
119	weiland	2,476	1
120	weiland	3,013	2
121	weiland	2,895	2
122	weiland	2,968	2
123	weiland	2,95	2
124	weiland	1,183	3
125	weiland	1,657	2
126	weiland	2,172	2
127	weiland	3,042	1
128	weiland	2,12	1
129	weiland	3,576	1
130	weiland	5,674	1
131	weiland	0,597	2
<i>De Waarden</i>			
132	weiland	0,209	2
<i>Den Hank</i>			
133	water	1,839	1
<i>De Waarden</i>			
134	weiland	4,2913	1
135	kolk	0,161	1
136	kolk	0,131	1
137	tuin	0,144	2
138	veerhuis stal en erf	0,036	1
139	bouwland	0,358	1
140	r.v. overvaart op de rivier den IJssel	0	
141	kolk	0,452	1
142	weiland	6,946	1
143	weiland	1,188	4
*144	weiland	14	1
*145	weiland	4,092	1

*146	weiland	0,329	4
*147	weiland	3,165	1
*148	weiland	10	2
*149	rijswaard	0,436	1
*160	weiland	13	1
*161	kolk	0,19	2
sectie C Velperbroek			
<i>Overhaagsche Weide</i>			
1	opgaand bos	0,041	2
2	weiland	0,62	3
3	weiland	1,261	3
<i>De Vogelhorst</i>			
4	weiland	3,414	1
5	weiland	0,388	4
6	weiland	0,423	1
7	moeras	0,439	1
8	weiland	1,647	4
9	weiland	1,459	2
10	weiland	0,831	1
11	weiland	1,611	2
12	weiland	1,952	3
13	weiland	1,451	2
14	weiland	0,812	2
15	weiland	1,28	2
<i>Over de Korte Wal</i>			
50	weiland	2,61	2
Sectie D Velp			
9	opgaand bos	0,248	2
10	opgaand bos	0,139	2
12	bouwland	1,15	3
13	bouwland	0,519	3
14	bouwland	0,597	2
15	opgaand bos	0,221	2
16	bouwland	0,362	2
17	bouwland	0,958	2
18	opgaand bos	0,157	2
178	bouwland	0,145	1
179	opgaand bos	0,074	2
180	bouwland	1,471	2
181	huis en erf	0,022	1
182	bouwland	0,447	2
183	bouwland	0,314	2
222	akkermaalsbos	0,304	1
223	opgaand bos	0,104	2
Totaal Velp		Ca. 518 ha.	

kadastrale gemeente Rheden:			
	soort	grootte in ha.	klasse
Sectie B Rhederoort			
<i>Valkenberg</i>			
115	opgaande bomen	25,517	1
116	bouwland	1,2	2
117	akkermaalsbos	0,2	3 en 4
118	akkermaalsbos	3,199	3
119	akkermaalsbos	0,437	2
Sectie D Rheden			
<i>Het Broekveld</i>			
453	bouwland	0,167	2
<i>Word Rheder Enk</i>			
473	bouwland	0,352	2
489	bouwland	0,228	2
513	bouwland	0,058	2
551	bouwland	0,23	2
660	weiland	1,479	2
661	weiland	1,228	1 en 2
662	weiland	1,575	1
663	weiland	1,48	2 en 3
674	rijswaard	0,178	2
675	weiland	3,488	1 en 2
682	weiland	1,072	2 en 3
690	huis en erf	0,068	1
691	tuin	0,114	2
692	weiland	0,687	3
693	bouwland	1,211	2
<i>Worth Rheden</i>			
715	bouwland	0,231	2
Sectie E Herkhuisen			
<i>Herikhuisen</i>			
1	heide	4,578	2
2	heide	5,754	2
3	heide	21,8	1 en 2
4	heide	3,919	1
5	akkermaalsbos	1,2	3
6	akkermaalsbos	0,968	3
7	opgaand bos	0,331	3
8	dennenbos	4,737	2
9	heide	16,055	1
14	heide	5,69	1 en 2

15	heide	4,45	2
16	akkermaalsbos	2,096	3
17	schaapskooi	0,006	1
18	heide	0,126	1
19	bouwland	2,824	3 en 4
20	huis en erf	0,318	1
21	weiland	1,278	4
22	boomgaard	0,055	1
23	tuin	0,086	2
24	bouwland	2,268	3
25	dennenbos	1,306	2
26	heide	0,822	2
27	opgaand bos	1,913	3
28	heide	2,042	2
29	heide	0,326	2
30	bouwland	3,315	3 en 4
31	akkermaalsbos	5,816	2 en 3
32	dennenbos	2,038	2
33	bouwland	0,278	3
34	bouwland	1,342	3 en 4
35	akkermaalsbos	25,439	3
36	opgaand bos	0,648	3
<i>Heuven</i>			
69	bouwland	1,506	3 en 4
<i>Worth-Rheder Enk</i>			
129	bouwland	0,37	3
132	bouwland	0,34	3
154	bouwland	0,064	3
192	bouwland	1,316	3
218	bouwland	2,643	2 en 3
222	dennenbos	3,583	2
225	opgaande bomen	0,021	3
Totaal Rheden		Ca 178 ha.	
Totaal kadastrale gemeente Velp en Rheden			Ca. 695 ha

Bijlage G: overzicht nalatenschap Justina van Spaen en G.J.A. van Hardenbroek aan zoon J.F.W.C. van Hardenbroek 1853

Bron: GA 0552, 33

Kadastrale gemeente Velp:				
sectie	Perceelsnummer	bunders	roeden	ellen
A	1 tot en met 5, 7,8, 12 tot en met 20, 20bis, 21 tot en met 34, 39,41 tot en met 47, 49 tot en met 53, 53 bis, 54 tot en met 64, 67 tot en met 71, 71 bis, 72 tot en met 80, 96 tot en met 100	269	79	44
B	1 tot en met 19, 21 tot en met 72, 74 tot en met 84, 87 tot en met 90, 104 tot en met 149, 178, 184	244	6	70
C	1 tot en met 15, 50	20	23	90
D	9,10,12 tot en met 15,18,177 tot en met 183, 186, 222, 223, 752, 974, 976	8	7	52
Kadastrale gemeente Rheden:				
B	170,171,180,183 tot en met 188, 204 tot en met 213, 215 tot en met 221, 248	19	54	83
C	116	2	7	0
D	453, 473, 489, 513, 553, 624 tot en met 627, 660 tot en met 663, 674, 675, 682, 683, 690 tot en met 693, 715	20	37	80
E	1 tot en met 9 tot en met 9, 14 tot en met 36, 44 tot en met 64, 68, 69, 71, 74, 89, 129, 132, 154, 155, 192, 218, 219, 222, 223, 225, 226	171	30	47
Totaal		753	243	466
Totaal opp. onroerende goederen Velp en Rheden in ha.				circa 756 ha.

Bijlage H: overdracht Beekhuizen, Herikhuizen, Nederhagen en kasteel Biljoen e.o. van JFWC van Hardenbroek aan JHW Lüps 1867 en 1872

Bron: GA 0168, 6951 en GA 0168, 6961

sectie	perceelsnummer	bunder	roeden	ellen	
Beekhuizen, Herikhuizen en Nederhagen jaar 1867					
Kadastrale gemeente Velp:					
A	1,2,3,4,5,7,8,12 - 18, 20 -34,39, 41 -				
	47,49-53, 53bis, 54 - 64, 67 -71,				
	71bis, 72-76, 97,98,99,				
	100,103,112,119-127, 140, 144, 55,				
	156, 153				
D	9,10 en 15				
Kadastrale gemeente Rheden:					
E	5, 6, 7, 8, 14-27, 30, 31, 32, 33, 36,				
	222, 223, 225, 226, 248-256,259-265				
		397	92	37	
Veerhuis en gedeelte van landgoed Biljoen jaar 1867					
Kadastrale gemeente Velp:					
B	17 58, 71-77, 80, 81, 84, 105-				
	114,117-149, 178, 214, 216, 238,				
	239, 243, 247-251, 253, 256, 257,				
	258, 284-288, 293, 296 gedeelten				
	van 66, 82, 230, 237 en 240				
C	1-15, 50,51				
D	224-230, 2033, 2034				
		211	17	77	
Kadastrale gemeente Rheden:					
D	660, 661 662, 663, 674, 675, 682, en				
	1194				
		608	109	114	
					ca. 609 ha.
Kasteel Biljoen e.o. jaar 1872					
Kadastrale gemeente Velp:					
B	3, 13, 16, 30, 31, 33-39, 41-46, 50-				
	57,				
	59-65, 67-70, 79, 190, 189, 219-228,				
	231, 232, 233, 235, 266, 269, 270,				
	300, 301- 303, 307 174, 223, 1578,				
	1895, 1896				
		70	30	65	
					ca. 70 ha.
totaal:					
					ca. 679 ha.

Bijlage I: overzicht nalatenschap J.H.W. Lüps en M.D. Lihn aan zoon J.H. Lüps, 1887

Bron: GA 0552, 42

kadastrale gemeente Velp:				
Sectie	perceelsnummer	ha	are	centiare
A	1-5,7,8,12,21-24, 26-34, 39,46,50 57-64, 67-69, 72-76, 100, 103, 119-123, 126, 127, 166,167,194-196,204-206, 215, 216, 221, 228, 231-248, 168, 169			
B	3, 13, 16, 17, 30, 31, 35-39, 43-46, 50, 51 53-64, 67, 70, 73-81, 105-114,117-132,137-140, 143, 145-147, 152-156, 178, 189, 190, 214, 216, 219-224, 226, 231, 232, 235, 243, 248, 249, 250 251, 253, 256, 257, 258, 269, 270, 286, 287, 288, 291 293-296,298-304,306-310,325-330,334-341 344, 355, 356, 364, 366, 369, 370-374, 377-379			
C	1, 4, 8-15, 23, 24, 50, 51, 274, 275, 276, 281			
D	9, 10, 15, 179, 223, 224, 226, 1578, 1895, 4269, 4270, 4789, 4790, 4791			
totale grootte		570	92	21
kadastrale gemeente Rheden:				
D	660-663, 674, 675			
E	1, 17, 19-22, 30, 36, 222, 223, 225, 226, 264, 323- 326, 329-336, 358-363, 381-392, 399, 398			
totale grootte		138	16	95
Totaal opp. onroerende goederen Velp en Rheden in ha.				Ca. 709 ha.

Bijlage J: taxatierapport wijlen J.H. Lüps opgemaakt in 1926

Bron: GA 3151, 16

Kadastrale gemeente Velp:			
Sectie A	soort	ha	Are
1	bosch	3	53
2	bosch	9	62
3	bosch en bouwland	2	25
4	dennenbosch	20	69
5	hakhout	6	78
7	bosch		47
8	water		4
12	bosch	1	14
21	grasland		4
24	grasland		11
27	water		88
28	bosch	1	41
29	water		42
30	bosch	18	84
31	hakhout	1	19
32	bosch	5	68
34	dennen	6	70
39	bouwland	1	3
46	laan met opg.bomen		70
57	hakhout		30
58	hakhout		79
59	bosch	9	55
60	bosch		93
61	bosch		44
62	weg		91
63	hakhout en tuingrond	2	72
68	bouwland	2	93
119	hakhout		42
120	stalling		2
121	bosch	4	42
122	huis		3
123	hakhout	10	30
126	huis schuur en erf		2
127	weiland		29
194	kwekerij		11
195	huis		
222	dennenbosch	3	47
225	bouwland en bosch	21	92
226	weg met opgaande bomen		96
234	huis schuur tuin		23
235	huis erf schuur		14
237	dennenbosch	11	13
238	akkerbosch	9	90
239	opg. Bomen		26

242	bouwland		24
243	bouwland		47
244	bouw en grasland		87
248	weg		5
249	bouwland	7	10
252	bosch	4	63
253	water		1
254	opg. bomen		26
256	kwekerij		37
257	hakhout		15
258	bosch		81
260	tuin		30
264	sportgebouw en erf		7
265	schietbaan		28
267	bosch		1
270	tuin		29
273	huis schuur bloemenkas boomkwekerij	1	16
281	huis schuur dennenbosch		43
282	bouwland	4	68
338	herkhuizerweg		35
339	water		19
340	koekenfabriek en erf		8
342	water		12
346	weiland		20
347	atelier en erf		10
348	bosch	1	33
349	bouwland	7	10
350	weg		83
351	huis erf bouwland	2	74
352	zuivelfabriek en erf		9
353	bouwland		32
354	weg met opg. Bomen		8
355	opg. Boomen		12
356	huis schuur bosch	11	84
357	schuur en bouwland		35
360	tuin		30
361	bouwland	9	54
362	bouwland	2	51
363	bouwland	15	1
365	bouwland	6	4
366	bouwland		12
sectie B			
13	weiland		85
30	bosch	1	28
35	bosch en water		22
36	bosch		5
37	water	1	91
38	huis		5

39	huis stal en erf		60
43	terrein van vermaak en bosch		70
54	bouwland		30
58	bouw- en weiland	3	6
59	weg en opgaande bomen		41
60	water	3	13
61	opgaande bomen		9
62	weg en hakhout	2	28
63	water en riet	1	74
64	huis erf broeibakken en orangerie		16
67	weg		45
70	weiland	5	30
75	weiland	1	78
77	weiland	3	59
78	weiland	2	13
79	weiland	2	67
80	weiland	2	61
81	weiland	2	79
107	weiland		87
108	weiland	1	54
110	weiland	1	98
111	weiland	1	43
112	weiland	1	47
113	weiland	1	17
114	weiland	1	73
117	weiland	2	40
118	weiland	2	4
120	weiland	3	1
121	weiland	2	89
122	weiland	2	96
123	weiland	2	95
124	weiland	1	18
131	weiland		59
139	tuin		35
140	recht van overvaart		
143	weiland	1	18
145	weiland	4	9
146	weiland		32
147	weiland	3	16
152	weiland	3	69
153	weiland	1	92
154	weiland	3	2
155	weiland	1	33
156	weiland	2	50
214	huis en erf		1
235	bosch	1	4
243	weiland	1	25
248	weiland		10
249	weiland	2	82

250	weiland	3	49
251	weiland		38
253	opg boomen weiland		75
257	kwekerij		36
258	tuin en erf		21
291	weiland		4
294	bouwland		30
295	grasland		6
296	grasland		1
298	bosch		76
299	weiland	2	
300	weiland		71
301	laan met opg.bomen		33
303	water en riet		4
304	water en riet		20
306	water		16
307	water		61
330	rijswaard boomgrond	1	59
334	water		13
336	oranjerie broeibak		
340	huis schuur en erf		6
341	boomgaard tuin		81
355	huis schuur erf bakhuis		77
366	opg boomen		12
370	weiland	2	48
380	duivenkast		1
381	tuin	1	81
386	schuur		
387	opgaand bosch	1	32
392	bouwland		7
393	bouwland		41
398	bouwland		51
406	huis tuin		37
407	weiland	1	63
412	steenoven		7
413	steenoven		10
414	steenoven		10
415	steenoven		7
417	huis		1
418	stallen		4
419	weiland water en zalmteelt	5	27
424	weiland kade en krib		39
452	weg met opg. Boomen		40
453	huis erf en bouwland	2	25
454	weg en opgaande bomen	1	7
456	laan met opg.bomen	1	15
457	weg		7
458	bouwland	5	44
459	terrein van vermaak	6	68

470	smederij en bergplaats		0
471	schaftlocaal		0
473	huis schuur en erf		4
474	huis en erf		18
476	weg		29
478	waterlosing		2
479	rosendaalsche beek		3
481	huis schuur tuin		55
482	huis		0
483	huis		0
484	huis		0
485	huis		0
486	huis		0
487	huis		0
488	huis		0
489	huis erf en bouwland		47
490	weiland	3	42
491	weiland	1	96
502	waterlosing		5
503	weiland	1	57
505	oven		0
507	weg		
509	weiland	3	15
510	weiland	3	55
511	weiland		93
512	weiland	3	69
513	weiland		84
514	weiland		81
515	weiland		68
516	weiland	1	68
517	weiland	1	72
518	weiland	1	62
520	weiland	1	40
521	weiland	1	49
522	weiland	2	33
523	twijgwaard	2	45
525	weg		42
527	weiland	2	37
534	huis en bouwland		37
535	huis		0
536	huis		0
537	huis		0
540	bouwland		19
543	huis schuur en erf		38
544	bouwland en manege	7	7
545	weiland	8	9
546	weiland	11	99
547	water	1	82
548	machinegebouw en fabrieksgebouw		20

	554	weiland	6	11
	555	weiland	9	88
	556	weiland en kade	11	45
	557	weiland en kade	15	5
	563	bouwland en opgaande boomen		25
	565	bouwland		12
	568	weg met opg boomen		23
	569	boomgrond		12
	570	water		2
	571	bouwland	3	38
	572	weg met opg. boomen		14
	573	bouwland	2	80
	574	boomgaard		81
	575	bouwland	3	59
	578	bouwland	3	18
sectie C				
	1	gras en opg boomen		4
	4	weiland	3	41
	8	weiland	1	64
	9	weiland	1	45
	10	weiland		83
	11	weiland	1	61
	12	weiland	1	95
	13	weiland	1	45
	14	weiland		81
	15	weiland	1	28
	16	weiland	2	14
	17	weiland	1	17
	23	weiland	1	21
	24	weiland		95
	26	weiland	1	30
	27	weiland	1	33
	50	weiland	2	61
	51	weiland	2	0
	239	weiland	1	43
	240	weiland	1	55
	274	weiland		35
	275	weiland	1	21
	276	kade		57
	281	weiland		81
sectie H Velp				
	158	huis schuur bouwland en tuin		34
	159	bouwland		24
	476	huis en erf		2
	477	huis		
	528	opg. Boomen		10
	536	huis		0

	546	huis etc	2	54
	800	huis schuur en erf		0
	934	huis schuur en erf		4
	936	huis en bouwland		8
	990	bouwland		41
	991	erf		1
	1290	hotel en erf		15
	518	bouwland		12
	596	bouwland		37
	628	bouwland		92
sectie J				
	543	bouwland		74
	545	bouwland	2	3
	642	bouwland	1	63
	684	gedeeltelijk		
sectie K				
	593	bouwland	1	23
	394	kwekerij		24
	509	bouwland		24
Kadastrale gemeente Rheden:				
sectie D				
	660	weiland	1	47
	661	weiland	1	22
	662	weiland	1	37
	663	weiland	1	48
	682	weiland	1	7
	1194	weiland		99
	2406	De Leigraaf		11
sectie E				
	7	opgaande bomen		33
	12	heide		16
	13	gerooid dennenbosch	4	61
	17	schaapskooi		
	19	bouwland	2	82
	21	weiland en boomgaard	1	27
	22	bouwland		5
	30	bouwland	3	31
	222	dennenbosch	3	58
	223	opg boomen en weg		48
	264	bouwland	1	97
	323	dennenbosch		47
	324	hakhout	1	57
	325	hakhout		42
	326	opg boomen en weg		83

	329	dennenbosch en hakhout	5	69
	330	dennenbosch		81
	331	dennenbosch opg bomen en bouwland	1	30
	332	dennenbosch	1	55
	333	dennen	1	31
	334	dennen en bouwland		44
	335	dennenbosch		76
	336	grasland		12
	358	huis schuur dennenbosch en bouwland	3	67
	359	dennenbosch		52
	360	bouwland		35
	361	erf	7	31
	362	bouwland	2	1
	363	weiland		37
	364	bouwland	1	97
	381	dennen		84
	382	hakhout	3	85
	383	hakhout		47
	384	dennenbosch	20	53
	385	dennen en hakhout	3	8
	386	dennenbosch		15
	387	heide		6
	388	heide		13
	389	hakhout	20	57
	390	hakhout		54
	391	huis schaapskooi en dennenbosch	29	25
	393	hakhout dennen en opgaande bomen	1	85
	394	dennen		42
	395	akker	6	1
	398	dennenbosch	3	30
	399	dennen		13
	405	huis schuur en erf		31
	487	weg en dennen		47
	488	weg		15
totaal				723 ha

Bijlage K: eigendom G.E. Lüps, 1927

Bron: GA 3151, 16

sectie A			ha	are
	1	bosch	3	53
	2	bosch	9	62
	3	bosch en bouwland	2	25
	4	dennenbosch	20	69
	5	hakhout	6	78
	31	hakhout en dennen	1	19
	7	bosch		47
	8	water		4
	12	bosch	1	14
	21	grasland		4
	24	grasland		11
	27	water		88
	28	bosch	1	41
	29	water		42
	30	bosch	18	84
	32	bosch	5	68
	34	dennen	6	70
	39	bouwland	1	3
	46	laan met opg.bomen		70
	57	hakhout		30
	58	hakhout		79
	59	bosch		55
	60	bosch		93
	61	bosch		44
	62	weg		91
	63	hakhout en tuingrond	2	72
	68	bouwland	2	93
	119	hakhout		42
Beekhuizen	120	stalling		2
	121	bosch	4	42
Beekhuizen	122	huis		3
	123	hakhout	10	30
	126	huis schuur en erf		2
	127	weiland		29
	194	kwekerij		11
	195	huis		
	222	dennenbosch	3	47
	225	bouwland en bosch	21	92
	226	weg met opgaande bomen		96
	234	huis schuur tuin		23
	235	huis erf schuur		14
	237	dennenbosch	11	13
	238	akkerbosch	9	90
	239	opg. Bomen		26
	242	bouwland		24

	243	bouwland		47
	244	bouw en grasland		87
	248	weg		5
	252	bosch	4	63
	253	water		1
	254	opg. bomen		26
	256	kwekerij		37
	257	hakhout		15
	258	bosch		81
	264	sportgebouw en erf		7
	265	schietbaan		28
	267	bosch		1
	270	tuin		29
Beekhuizen	273	huis schuur bloemenkas boomkwekerij	1	16
gasthuisveld	281	huis schuur dennenbosch		43
	282	bouwland	4	68
	338	herkhuizerweg		35
beekhuizen	339	water		19
	340	koekenfabriek en erf		8
	342	water		12
beekhuizen	346	weiland		20
	347	atelier en erf		10
	348	bosch	1	33
	349	bouwland	7	10
	350	weg		83
	351	huis erf bouwland	2	74
	352	zuivelfabriek en erf		9
	353	bouwland		32
	354	weg met opg. Bomen		8
	355	opg. Boomen		12
	356	huis schuur bosch	11	84
	357	schuur en bouwland		35
	360	tuin		30
	361	bouwland	9	54
	362	bouwland	2	51
	363	bouwland	15	1
	365	bouwland	6	4
	366	bouwland		12
sectie B				
	13	weiland		85
	30	bosch	1	28
	35	bosch en water		22
	36	bosch		5
	37	water	1	91
Biljoen	38	huis		5
	39	huis stal en erf		60
	43	terrein van vermaak en bosch		70
	54	bouwland		30
	58	bouw- en weiland	3	6

	59	weg en opgaande bomen		41
	60	water	3	13
	61	opgaande bomen		9
	62	weg en hakhout	2	28
	63	water en riet	1	74
	64	huis erf broeibakken en oranje		16
	67	weg		45
	70	weiland	5	30
	75	weiland	1	78
	77	weiland	3	59
	78	weiland	2	13
	79	weiland	2	67
	80	weiland	2	61
	81	weiland	2	79
	107	weiland		87
	108	weiland		54
	110	weiland		98
	111	weiland		43
	112	weiland		47
	113	weiland		17
	114	weiland		73
	117	weiland		40
	118	weiland	2	4
	120	weiland	3	1
	121	weiland	2	89
	122	weiland	2	96
	123	weiland	2	95
	124	weiland	1	18
	131	weiland		59
	139	tuin		35
	140	recht van overvaart		
	143	weiland	1	18
	145	weiland	4	9
	146	weiland		32
	147	weiland	3	16
	152	weiland	3	69
	153	weiland	1	92
	154	weiland	3	2
	155	weiland	1	33
	156	weiland	2	50
	214	huis en erf		1
	235	bosch	1	4
	243	weiland	1	25
	248	weiland		10
	249	weiland	2	82
	250	weiland	3	49
	251	weiland		38
	253	opg boomen weiland		75
	257	kwekerij		36

	258	tui en erf		21
	291	weiland		4
	294	bouwland		30
	295	grasland		6
	296	grasland		1
	298	bosch		76
	299	weiland	2	
	300	weiland		71
	301	laan met opg.bomen		33
	303	water en riet		4
	304	water en riet		20
	306	water		16
	307	water		61
	330	rijswaard boomgrond	1	59
	334	water		13
Biljoen	336	oranjerie broeibak		
	340	huis schuur en erf		6
	341	boomgaard tuin		81
	355	huis schuur erf bakhuis		77
	366	opg boomen		12
	370	weiland	2	48
	380	duivenkast		1
	381	tuin	1	81
	386	schuur		
	387	opgaand bosch	1	32
	392	bouwland		7
	393	bouwland		41
worth Rheden	398	bouwland		51
Biljoen	406	huis tuin		37
	407	weiland	1	63
	417	huis		1
	418	stallen		4
	419	weiland water en zalmteelt	5	27
de Heeuwaard	424	weiland kade en krib		39
Gasthuisweg	452	weg met opg. Boomen		40
Biljoen	453	huis erf en bouwland	2	25
	454	weg en opgaande bomen	1	7
	456	laan met opg.bomen	1	15
Gasthuisweg	457	weg		7
Biljoen	458	bouwland	5	44
	459	terrein van vermaak	6	68
	474	huis en erf		18
Zutphensche straatweg	476	weg		29
	478	waterlosing		2
	479	rosendaalsche beek		3
Biljoen	481	huis schuur tuin		55
Worth Rheden	490	weiland	3	42
	491	weiland	1	96
	502	waterlosing		5

Biljoen	507	weg		
Worth-Rhederbroek	509	weiland	3	15
	510	weiland	3	55
	511	weiland		93
	512	weiland	3	69
	513	weiland		84
	514	weiland		81
	515	weiland		68
	516	weiland	1	68
	517	weiland	1	72
	518	weiland	1	62
	520	weiland	1	40
	521	weiland	1	49
	522	weiland	2	33
	523	twijgwaard	2	45
de waarden	525	weg		42
Worth-Rhederbroek	527	weiland	2	37
worth rheden	534	huis en bouwland		37
	535	huis		
	536	huis		
	537	huis		
zutphenschestraatweg	540	bouwland		19
middelhagen	543	huis schuur en erf		38
	544	bouwland en manege	7	7
	545	weiland	8	9
	546	weiland	11	99
	547	water	1	82
	554	weiland	6	11
	563	bouwland en opgaande boomen		25
R straatweg	565	bouwland		12
	568	weg met opg boomen		23
	569	boomgrond		12
	570	water		2
	571	bouwland	3	38
	572	weg met opg. boomen		14
	573	bouwland	2	80
	574	boomgaard		81
	575	bouwland	3	59
Biljoen	578	bouwland	3	18
sectie C				
	1	gras en opg boomen		4
	4	weiland	3	41
	8	weiland	1	64
	9	weiland	1	45
	10	weiland		83
	11	weiland	1	61
	12	weiland	1	95
	13	weiland	1	45
	14	weiland		81

	15	weiland	1	28
	16	weiland	2	14
	17	weiland	1	17
	23	weiland	1	21
	24	weiland		95
	26	weiland	1	30
	27	weiland	1	33
	50	weiland	2	61
	239	weiland	1	43
	240	weiland	1	55
sectie H				
Gasthuislaan	158	huis schuur bouwland en tuin		34
	159	bouwland		24
	476	huis en erf		2
	477	huis		
overhagenscheweg	528	opg. Boomen		10
	990	bouwland		41
	991	erf		1
hoofdstraat	1290	hotel en erf		15
sectie J				
	518	bouwland		12
	596	bouwland		37
	628	bouwland		92
sectie K				
	593	bouwland	1	23
	394	kwekerij		24
	509	bouwland		24
sectie C				
	51	weiland	2	
	274	weiland		35
	275	weiland	1	21
	276	kade		57
	281	weiland		81
sectie B				
	555	gedeeltelijk		
	556	gedeeltelijk		
	557	gedeeltelijk		
sectie H				
	546	gedeeltelijk		
sectie J				
	543	gedeeltelijk		
	642	gedeeltelijk		
	684	gedeeltelijk		
		totaal	483 ha.	
vruchtgebruik ME Heegmann weduwe JH Lüps				
sectie D				
	660	weiland	1	47
	661	weiland	1	22

	662	weiland	1	37
	663	weiland	1	48
	682	weiland	1	7
	1194	weiland		99
sectie E				
	7	opgaande bomen		33
	12	heide		16
	13	gerooid dennenbosch	4	61
	17	schaapskooi		
	19	bouwland	2	82
	21	weiland en boomgaard	1	27
	22	bouwland		5
	30	bouwland	3	31
	222	dennenbosch	3	58
	223	opg boomen en weg		48
	264	bouwland	1	97
	323	dennenbosch		47
	324	hakhout	1	57
	325	hakhout		42
	326	opg boomen en weg		83
	329	dennenbosch en hakhout	5	69
	330	dennenbosch		81
	331	dennenbosch opg bomen en bouwland	1	30
	332	dennenbosch	1	55
	333	dennen	1	31
	334	dennen en bouwland		44
	335	dennenbosch		76
	336	grasland		12
	358	huis schuur dennenbosch en bouwland	3	67
	359	dennenbosch		52
	360	bouwland		35
	361	erf	7	31
	362	bouwland	2	1
	363	weiland		37
	381	dennen		84
	382	hakhout	3	85
	383	hakhout		47
	384	dennenbosch	20	53
	385	dennen en hakhout	3	8
	386	dennenbosch		15
	387	heide		6
	388	heide		13
	389	hakhout	20	57
	390	hakhout		54
	391	huis schaapskooi en dennenbosch	29	25
	393	hakhout dennen en opgaande bomen	1	85
	394	dennen		42
	395	akker	6	1
	398	dennenbosch	3	30

	399	dennen		13
	405	huis schuur en erf		31
	487	weg en dennen		47
	488	weg		15
		totaal	138 ha.	
sectie B				
Biljoen	412	steenoven		7
	413	steenoven		10
	414	steenoven		10
	415	steenoven		7
	470	smederij en bergplaats		0
	471	schaftlocaal		0
	473	huis schuur en erf		4
	482	huis		0
	483	huis		0
	484	huis		0
	485	huis		0
	486	huis		0
	487	huis		0
	488	huis		0
	489	huis erf en bouwland		47
	503	weiland	1	57
	505	oven		0
	548	machinegebouw en fabrieksgebouw		20
	555	gedeeltelijk		0
	556	gedeeltelijk		0
	557	gedeeltelijk		0
sectie H				
	536	huis		0
	800	huis schuur en erf		0
	934	huis schuur en erf		4
	936	huis en bouwland		8
		totaal	ca 3 ha.	
		Totaal	ca. 625 ha.	

Bijlage L: verkoop delen van landgoed door G.E. Lüps, 1930 - 1940

Bron: GA 3151, 14

datum	totaal	verkocht	aangekocht	kopers
1 mei 1930	675 ha.	345 ha.	65 ha.	329 ha. verkocht aan natuurmonumenten 17 ha. verkocht aan gemeente Rheden 4 ha. verkocht aan diversen (o.a. Rijkswaterstaat) 42 ha. aangekocht te Driessum (Fr.) 23 ha. aangekocht te Sybrandahuis (Fr)
1 mei 1931	391 ha. waarvan: 326 ha. Velp en Rheden Overig in Friesland	2 ha.		verkocht aan diversen
1 mei 1938	323 ha.		6 ha.	te Rheden
1 mei 1939	329 ha.			
19 april 1940	329 ha.			onroerende goederen Velp en Rheden mevrouw M.E. Lüps-Heegmann, waarvan 91 ha. natuurschoonwet

Bijlage M: overzicht nalatenschap G.E. Lüps aan echtgenoot en kinderen J.H.W. Lüps en G.A. Lüps, 1978

Bron: GA 3151, 16

Nalatenschap zoon JHW Lüps:		
Gemeente Velp sectie A	Perceelsnr.	grondgebruik
	404	begraafplaats
	405	bouwland met weg
Gemeente Velp sectie B		
	13	weiland
	30	bos
	35	bos en water
	36	bos
	37	water
	38	kasteel biljoen
	39	huis stal en erf
	43	bos
	59	weg met opgaande bomen
	60	water (2e vijver)
	61	opgaande bomen (eiland)
	61	opgaande bomen en weg
	63	water en riet
	67	weg
	235	bos
	301	laan
	307	water (beek)
	330	weiland met boomgaard
	366	opgaande bomen
	370	weiland
	386	veeschuur
	387	opgaand bos
	406	huis en tuin
	459	terrein om kasteel
	652	weg met bomen
	653	terrein met bomen
	654	water
	655	bouwland
	656	weg met bomen
	676	bouwland, huis, schuur en erf
	677	huis, schuur, kassen, erf en tuin
	681	Rosendaalsche beek
	682	bos en weg (2de vijver)
	683	bouwland
	716	bouwland
	717	laan met opgaande bomen
Nalatenschap zonen JHW Lüps en GA Lüps: verdeling tussen de zonen van alle percelen die <u>niet</u> vallen onder de natuurschoonwet zoals hierboven genoemd. Welke percelen dit betreft is niet in de acte genoemd		

